

T.C.
KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜR MİRASI “İMARET GELENEĞİ”
VE
OSMANLI İMARETLERİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

AZİZE GELİR ÇELEBİ

DANIŞMAN: PROF. DR. FÜSUN ALİOĞLU

HAZİRAN, 2017

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜR MİRASI “İMARET GELENEĞİ”

VE

OSMANLI İMARETLERİ

AZİZE GELİR ÇELEBİ

KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜR MİRASI “İMARET GELENEĞİ”

VE

OSMANLI İMARETLERİ

ÖZET

Bu tezde, Osmanlı Devleti’nde sosyal bir müessese ve bir hayır kurumu olan imaretler, farklı açılardan ele alınmaya çalışılmıştır. Öncelikle tezin ilk bölümünde Vakıf konusu ele alınmıştır. Vakıflar tarafından finanse edilen kurumlar olan imaretlerin kuruluş ve işleyişinin iyi algılanabilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu bölüm altında ilk olarak vakfın ne olduğu, İslamiyet öncesinde vakıf benzeri kurumların olup olmadığı, vakıfların tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ve Osmanlı Devleti’nde vakıf konusu anlatılmıştır. Vakıf koşullarının yazılı olduğu vakfiyeler, vakıfların çeşitleri, vakıfların unsurları, Osmanlı sosyal hayatında vakıfların önemi bu bölüm altında ele alınan konular içerisinde yer almaktadır.

Tezin 2. Bölümünde ilk olarak, terminolojide birden fazla anlama sahip olan imaret kelimesinin tanımları üzerinde durulmuştur. Akabinde imaretlerin parçası olduğu yapı topluluğu olan külliyeler ve bu külliyelerin çeşitleri hakkında bilgi verilmiştir. İşleyişi ve sunduğu hizmetin daha iyi anlaşılabilmesi için, imarethanelerde çalışan personelin kimler olduğu ve vazifeleri liste şeklinde sunulmuştur. Günümüze ulaşan imaretler için bir katalog hazırlanmıştır. İmaretler hakkında bilgi verirken, tarihsel kaynaklar ve arşiv kaynakları da kullanılarak özgün bilgiler sunulmaya çalışılmıştır.

Tezin 3. Bölümünde Osmanlı öncesi toplu beslenme kültürü ve bu kültürün temelleri anlatılmıştır. Toplu beslenmede amaç, sadece bir fizyolojik ihtiyaç mı, yoksa güç ve iktidar ile ilişkili mi konusu değerlendirilmiştir. İmaretlerde her gün sunulan ve özel günlerde dağıtılan yiyecekler ile imareten istifade eden kitle hakkında bilgi verilmiştir. Somut olmayan kültür mirasının ne olduğu ve tarihsel süreci ile bu doğrultuda imaret geleneği anlatılmıştır. Halen daha uygulanan imaret örnekleri ve günümüze adapte olmuş imaret geleneği örnekleri de bu bölüm altında ele alınmıştır.

“SOUP KITCHEN TRADITION” AS INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE
AND
OTTOMAN SOUP KITCHENS

ABSTRACT

The thesis tries to approach Soup Kitchens, which are social and charity institutions in the Ottoman Empire, from a different perspective. The first section of the thesis concentrates on Foundation (Waqf). The emphasis is on providing a detailed explanation on how soup kitchens as institutions financed by foundations are established and operated. Initially questions like what a foundation is, if any institutions similar to foundation existed prior to Islam are answered, historical evolution of foundations and waqf in the Ottoman Empire are included in this section. Deed of waqf which is a document defining the conditions of foundation, different types of waqfs, components of waqfs, importance of waqfs in the Ottoman social life are discussed in this section.

The second section of the thesis starts with different definitions of soup kitchen which relate to different meanings in certain terminologies. Next, information on “Külliye” which constitutes the building complex where soup kitchen is a part of and “Külliye” types are provided. The identity of personnel in the soup kitchens and their job descriptions are listed to present a better understanding of the operation and the services soup kitchens provide. Soup kitchens that have survived until today are presented in a catalogue. Historical sources and archive documents are used to be able to present genuine data on soup kitchens.

Culture of communal eating and the roots of this culture are explained in the third section of the thesis. The purpose of the communal eating, whether it is a physiological necessity or an issue of power relations are discussed. Information on food cooked on a regular basis and on special days in the soup kitchens as well as the crowd that use the services of the soup kitchens are presented. Definition of intangible cultural heritage and its historical evolution are projected into the explanation of the soup kitchen tradition. Finally, soup kitchens that are still operative and examples of soup kitchen traditions adapted to contemporary institutions are mentioned.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında, Osmanlı Devleti'nin önemli hayır kurumlarından biri olan imaretler ve imaret geleneği işlenmiştir. İmaretlerin somut bir mekan olmasının yanında dahil olduğu sistem (vakıf) ve imaret geleneğinin somut olmayan kültür varlığı yönü anlatılmıştır.

Hem somut, hem de somut olmayan kültür varlığı yönü ile ilgili araştırma yapmak istediğim bu konunun tespiti, içeriğinin oluşması ve tez yazım süreci boyunca benden yardım ve desteklerini esirgemeyen danışman hocam sayın Prof. Dr. Füsun ALİOĞLU'na öncelikli olarak teşekkürlerimi sunarım. Yüksek Lisans eğitimim boyunca, bilgi ve deneyimlerinden her zaman istifade ettiğim, tez çalışmam sırasında da yardımlarını eksik etmeyen, sevgili hocam, Doç. Dr. Yonca KÖSEBAY ERKAN'a sonsuz teşekkürler. Ayrıca tez ile ilgili görüşmelerimiz sırasında, değerli görüşleriyle bana farklı bir bakış açısı kazandıran sayın hocam, Prof. Dr. Hatice KURTULUŞ'a da teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak her zaman bana destek ve yardımcı olan sevgili eşim Cihan ÇELEBİ'ye ve sevgili aileme sonsuz teşekkürler...

Azize GELİR ÇELEBİ

GİRİŞ

Somut Olmayan Kültür Mirası “İmaret Geleneği” ve Osmanlı İmaretleri adlı tezde, her biri bir külliyenin parçası olan imaretler ve imaret kurma geleneği üzerinde durulmuştur. Öncelikli olarak her biri bir vakıf eseri olan imaretlerin nasıl kurulduğu ve kurumsallaştığının daha iyi anlaşılabilmesi için vakıf meselesi üzerinde durulmuştur. Tez içerisinde bahsedilen yirmi dokuz imaret te hayır amaçlı kurulmuş (hayri vakıflar) vakıflardır. Bugün bu imaretlerden yalnızca bir tanesi, Eyüp Mihrişah Valide Sultan İmaretini orijinal işlevini sürdürmektedir. Diğer imaretler ise farklı amaçlar için işlevlendirilmiş olup, bazıları da oldukça harap durumda, zamana direnmeye çalışmaktadır.

Tezin amacı, Osmanlının çok önemli bir hayır kurumu olan imaretlerin sadece yapı mirası olarak önemli olmadıkları, bunun yanında somut olmayan kültür mirası olmaları açısından da önemli oldukları için korunmaya değer olduklarını vurgulamaktır. İmaret kurmak nesilden nesile aktarılmış somut olmayan bir kültür mirası, imaretler de onların somutlaşmış mekânlarıdır.

Tezin ikinci bölümünde ilk olarak imaret tanımı üzerinde durulmuştur. Buradaki amaç “imaret” kelimesinin birden fazla terim anlama sahip olması yatmaktadır. Bu terim anlamlardan ilki, erken dönem Osmanlı ters “T” planlı yapılarını tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu sebeple erken dönem Osmanlı yapıları (İzmit Nilüfer Hatun İmaretini gibi) tezin konusu olan imaretlerle karıştırılmaktadır. Bu karışıklığı ortadan kaldırmak amacıyla bu tanımla üzerinde durulmuştur. İkinci anlamı ise Selçuklulardan itibaren imaret kelimesinin külliye tanımlamak için kullanılan terim anlamıdır. Bu terim anlam daralması yaşayarak Osmanlıda külliyenin bir parçası olan imaretini (aşevi) tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır. İmaretin üçüncü ve son anlam karşılığı ise kelimenin sözlük anlamı olan, imar etmek, bayındır hale getirmek, mamur etmek anlamlarıdır.

İmaret teriminin anlamlarının izahından sonra günümüze ulaşmış olan yirmi dokuz imaret için katalog düzenlenmiştir. Yüzyıllarına göre kronolojik olarak sunulan imaret kataloğunda, hangi külliyenin parçası olduğu, kim tarafından nerede ve ne zaman yaptırıldığı, imaretini oluşturan mekânlar ve personel sayısı gibi bilgilere yer verilmiştir. İmaretin personel sayısına yer verilmesindeki amaç, imaretin hizmet sunduğu kitlenin büyüklüğünün daha iyi anlaşılabilir olmasını sağlamaktır. Çünkü imaretlerde çalışan personel sayısı ve hizmet sunduğu kitle arasında doğru orantı bulunmaktadır.

İmaret kataloğunun girişinde yer alan künye bilgidен sonra imaretin parçası olduğu külliye ve imaretin kendisi hakkında bilgiler sunulmuştur. Bu bilgiler için günümüz kaynakları dışında, tarihsel kaynaklardan da istifade edilmiştir. Söz konusu dönemde kaleme alınmış olan tarih yazmaları, arşiv kaynakları, seyyahların gezi notları da kullanılmıştır. İmaretlerin parçası olduğu külliyelerin vaziyet planlarına yer verilerek plan üzerinde işaretlenmiş, ayrıca imareti oluşturan mekânlar harflendirilerek anlatım içerisinde de bu harflere atıfta bulunulmuştur. Ayrıca bazı imaretlerin normal ve özel günlerde nasıl bir menü sunduğu da yer almaktadır. Bu konuya yer verilmesindeki maksat üçüncü bölümde imaretlerin gelenekselleşmiş yiyecekleri ve imaretlerden istifade eden kitleye de referans olmasıdır.

Tezin üçüncü bölümü imaret geleneği ve bu geleneğin somut olmayan kültür mirası boyutuna ayrılmıştır. İmaret kurmanın altında yatan amaç veya amaçların daha iyi anlaşılabilmesi için Osmanlı öncesi toplu beslenme kültürüne ilişkin bilgiler toplanmıştır. Bu noktada amaç, kültürü meydana getiren en önemli unsurlardan birinin de beslenme tarzı ve pratiklerinin anlaşılabilir olmasını sağlamaya çalışmaktır.

Kül Tigin ve Bilge Kağan adına dikilmiş olan Göktürk Kitabelerinden, XI. Yüzyılda yazılmış olan Kutadgu Bilig'e ve Dede Korkut'tan, Nizamülmülk'ün Siyasetname'sine kadar iyi bir hükümdar olmanın yolunun halkını beslemek ve doyurmaktan geçtiği ifade edilmektedir. Türk devletlerinde kurulan toy'ların bir ziyafet olduğu gerçeği ortadadır. Fatimiler ve Eyyübilerde görülen, özel günlerde kurulan "simat" adı verilen sofralarda bunun bir örneğidir. Bütün bu uygulamaların altında yatan neden sadece fizyolojik olarak açlığın giderilmesi olmamıştır. Çünkü yeme-içme yöneticiler ve yönetilenler arasındaki ilişkinin merkezini oluşturmaktadır. Halkın doyurulması bu noktada yöneticiler açısından bir statü inşası olduğu gibi, sosyal dayanışma, kültürel etkileşim ve aidiyet duygusu inşa etmesi açısından da çok yönlü bir uygulamadır. Tezin nüvesini teşkil eden imaretlerde bu uygulamanın gerçekleştirildiği mekânlardır.

Tezin üçüncü bölümü içerisinde imaretlerde dağıtılan yiyeceklere de yer verilmiştir. İmaretlerle ilgili vakfiye kayıtları ve bu alanda yapılmış çalışmalardan yola çıkarak imaretlerin günde kaç öğün, hangi yemekleri kimlere sunduğu konusu üzerinde durulmuştur. İmaretlerin hizmet sunduğu kitlenin başında öğrencilerin mi yoksa misafirlerin mi geldiği aslında imaretlerin parçası olduğu külliyesinin bulunduğu yer ile ilgili olması düşüncesini de beraberinde getirmiştir. Bir şehir içi külliyesinde eğitim yapıları ön planda olduğundan, istifade eden kitlenin önemli bir kısmını da öğrenciler oluşturmaktadır. Öte yandan bir menzil

külliyesinde ticaret ön planda olduğu için imaretten istifade eden kitlenin başında da tüccarlar, gezginler, kervanda bulunan insanlar, özetle misafirler bulunmaktadır.

Somut Olmayan Kültür Mirası olarak “İmaret Geleneği” başka bir deyişle yaşayan miras olan imaret geleneği bugün halen pek çok alanda kendini göstermektedir. Türkiye’nin pek çok yerinde imaret ile ilgili mekân adlarına (eski imaret, yeni imaret, imaret sokağı, imaret cami gibi) rastlıyor olmamızda aslında bunun göstergesidir. Halen bir mahallede imaret sokağı adı ile imaret kelimesinin yaşıyor olması, aslında burada yemek dağıtan bir aşevinin bir zamanlar var olduğu gerçeğine işaret etmektedir.

İmaretlerin geleneksel yiyeceği olan çorbanın, aşevinin İngilizce karşılığı olan “soup kitchen” tanımlamasında kullanılması da bu sebeptir. Yine yemek kültürü içerisinde imaret kelimesinin yaşadığı da görülmektedir. Bolu yöresine ait yemekler içerisinde imaret çorbası adı ile yaşamaktadır. İmaret çorbası denmesindeki sebep ise imaretlerde çıkan pirinç çorbası ile olan benzerliği olmalıdır. Bütün bunların yanında imaret kelimesi ve imaret uygulaması, sözlü edebiyat kaynağı olan manilerde de yaşamaktadır.

Tezin konusu olan imaretler ve parçası oldukları külliyeler yapı anlamında birer kültür mirası olmalarının yanında, imaret geleneğinin uygulandığı mekânlar olmaları açısından da önem taşımaktadırlar. Osmanlı döneminde vakıflar aracılığıyla yaşatılan bu gelenek günümüzde yine vakıflar, belediyeler ya da özel kuruluşlar tarafından yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Rahmetli Babam'a...

İÇİNDEKİLER

Özet	I
Abstract	II
Önsöz	III
Giriş	IV
İçindekiler	VIII
Şekil Tablosu.....	XII
Kısaltmalar	XVIII
1.1. VAKIF NEDİR?	1
1.2. VAKIFLARIN TARİHSEL SÜRECİ	2
1.2.1. İslamiyet Öncesi Vakıf.....	2
1.2.2. İslamiyet Sonrası Vakıf.....	4
1.2.3. Türk-İslam Devletlerinde Vakıf.....	5
1.2.4. Osmanlı Devleti'nde Vakıf	7
1.3. VAKFIN UNSURLARI	11
1.4. VAKIF ÇEŞİTLERİ	12
1.4.1. Mülkiyetine Göre Vakıflar:.....	12
1.4.2. İdarelerine Göre Vakıflar:	13
1.4.3. Amaçlarına Göre Vakıflar:	13
1.4.4. Vakıfların Kiraya Verilmesine Göre:.....	14
1.5. VAKIF VE İSTİBDAL MESELESİ.....	14
1.6. VAKFİYELER	15
1.6.1. Vakfiyenin Bölümleri.....	18

1.7. OSMANLI'DA NAKİT PARA VAKIFLARI.....	19
1.8. OSMANLI SOSYAL HAYATI İÇERİSİNDE VAKIFLAR VE ÖNEMİ.....	21
1.8.1. Sağlık Alanındaki Önemi.....	22
1.8.2. Eğitim Alanındaki Önemi.....	23
1.8.3. Dini Alandaki Önemi	23
1.8.4. İmar ve Bayındırlık Alanında Önemi.....	23
1.9. VAKIFLARIN GELİR KAYNAKLARI	24
1.10. VAKIF GELİRLERİNİN DAĞILIMI	25
1.11. VAKIF SİSTEMİNDEKİ BOZULMALAR.....	27
1.12. TANZİMAT SONRASI VAKIF SİSTEMİ.....	28
2.1. İMARETİN TANIMI.....	31
2.2. OSMANLI İMARETHANELERİ.....	33
2.3. OSMANLI KÜLLİYELERİ VE İMARETLER	37
2.3.1. Menzil Külliyesi.....	38
2.3.2. Şehir içi Külliyesi.....	39
2.4. İMARETHANELERİN KÜLLİYE İÇERİSİNDEKİ KONUMU.....	39
2.5. GÜNÜMÜZE ULAŞAN İMARETHANELERİN İLLERE GÖRE DAĞILIMI	41
2.6. YÜZYILLARINA GÖRE İMARETHANELER	42
2.7. İMARETHANELERİN PERSONELİ VE VAZİFELERİ.....	43
2.8. GÜNÜMÜZE ULAŞAN İMARETHANELER	44
2.8.1. 15. Yüzyıl İmaretleri	44
2.8.1.1. Bursa Yeşil İmaretini	44
2.8.1.2. Muradiye İmaretini	47
2.8.1.3. Hatuniye İmaretini	50

2.8.1.4. Amasya II. Bayezid İmaretleri.....	53
2.8.1.5. Edirne II. Bayezid İmaretleri.....	56
2.8.2. 16. Yüzyıl İmaretleri.....	59
2.8.2.1. İstanbul II. Bayezid İmaretleri.....	59
2.8.2.2. Eskişehir Kurşunlu İmaretleri.....	63
2.8.2.3. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmaretleri.....	66
2.8.2.4. Sincanlı Sinan Paşa İmaretleri.....	70
2.8.2.5. Bozüyük Kasım Paşa İmaretleri.....	72
2.8.2.6. Haseki İmaretleri.....	75
2.8.2.7. Şehzade İmaretleri.....	78
2.8.2.8. Yakup Ağa İmaretleri.....	82
2.8.2.9. Süleymaniye İmaretleri.....	86
2.8.2.10. Karapınar Sultan Selim İmaretleri.....	91
2.8.2.11. Yenişehir İmaretleri.....	96
2.8.2.12. Payas Sokullu İmaretleri.....	99
2.8.2.13. İlgin Lala Mustafa Paşa İmaretleri.....	103
2.8.2.14. Atik Valide İmaretleri.....	106
2.8.2.15. Manisa Muradiye İmaretleri.....	111
2.8.2.16. Gölarmara Halime Hatun İmaretleri.....	114
2.8.3. 17. Yüzyıl İmaretleri.....	117
2.8.3.1. Sultanahmet İmaretleri.....	117
2.8.4. 18. Yüzyıl İmaretleri.....	121
2.8.4.1. Yeni Valide İmaretleri.....	121
2.8.4.2. Damat İbrahim Paşa İmaretleri.....	125
2.8.4.3. Ayasofya İmaretleri.....	128
2.8.4.4. Nuruosmaniye İmaretleri.....	132
2.8.4.5. Laleli İmaretleri.....	137
2.8.4.6. Mihrişah Valide Sultan İmaretleri.....	141
2.8.4.7. Bursa Hüdavendigâr İmaretleri.....	145
2.9. İSTANBUL DIŞINDAKİ KÜLLİYELERİN HARİTA ÜZERİNDE DAĞILIMI. 148	
2.10. İSTANBUL İÇİNDE BULUNAN KÜLLİYELERİN HARİTA ÜZERİNDE DAĞILIMI.....	149
2.11. İMARET TABLO.....	150
3.1. OSMANLI ÖNCESİ TOPLU BESLENME KÜLTÜRÜNE İLİŞKİN:.....	154
3.2. İMARETTEN İSTİFADE EDEN KİTLE.....	158

3.3. İMARETLERDE DAĞITILAN YİYECEKLER.....	159
3.3.1. Fodla (Fodula)	160
3.3.2. Çorba	162
3.3.3. Pilav ve Pirinç	162
3.3.4. Aşure.....	165
3.3.5. Zirbaç (Zirbâ-Zirva).....	165
3.4. SOMUT OLMAYAN KÜLTÜR MİRASI BAĞLAMINDA “İMARET GELENEĞİ”	166
3.5. YAŞAYAN GELENEK “İMARET” ÖRNEKLERİ.....	172
DEĞERLENDİRME.....	179
Kaynakça.....	181

ŞEKİLLER TABLOSU

ŞEKİL 1 MEKECE VAKFIYESİ'NDEN BİR BÖLÜM (ORHAN GAZİ). ATATÜRK KİTAPLIĞI, MC_FR_000010-724 H-----	8
ŞEKİL 2 II. BAYEZİD'İN EDİRNE'DEKİ CAMİ, MEDRESE, İMARET VE DİĞER ESERLERİNİN VAKFIYESİNİN İLK SAYFASI (ATATÜRK KİTAPLIĞI YAZMALAR/MC_YZ_O0061.PDF)-----	16
ŞEKİL 3 II. BAYEZİD'İN EDİRNE'DEKİ CAMİ, MEDRESE, İMARET VE DİĞER ESERLERİNİN VAKFIYESİNİN SON SAYFASI (ATATÜRK KİTAPLIĞI YAZMALAR/MC_YZ_O0061.PDF)-----	17
ŞEKİL 4 GERMİYANOĞLU YAKUP BEY, TAŞ VAKFIYE (HTTPS://TR.WİKİPEDİA.ORG/WİKİ/TA%C5%9F_VAKFIYE) -----	17
ŞEKİL 5 KURD ABDAL VAKFIYESİ (TÜTÜNCÜ, S.19) -----	18
ŞEKİL 6 (HTTPS://TR.WİKİPEDİA.ORG/WİKİ/EVKAF-%C4%B1_H%C3%BCM%C3%A2YUN_NEZ%C3%A2RETİ)-----	29
ŞEKİL 7 BİLECİK ORHAN GAZİ İMARETİ (A. GELİR ÇELEBİ) -----	34
ŞEKİL 8 BİLECİK ORHAN GAZİ İMARETİ (A. GELİR ÇELEBİ) -----	35
ŞEKİL 9 İZNIK NİLÜFER HATUN İMARETİ (A. GELİR ÇELEBİ)-----	35
ŞEKİL 10 İZNIK NİLÜFER HATUN İMARETİ (A. GELİR ÇELEBİ) -----	36
ŞEKİL 11 NİLÜFER HATUN İMARETİ PLANI (SEMAVİ EYİCE) -----	36
ŞEKİL 12 BİLECİK ORHAN GAZİ İMARETİ PLANI (TÜRKAN ACAR) -----	37
ŞEKİL 13 YEŞİL KÜLLİYE VAZİYET PLANI (A. GABRİEL)-----	45
ŞEKİL 14 BURSA YEŞİL İMARETİ-----	46
ŞEKİL 15 BURSA YEŞİL İMARETİ İÇİNDEN -----	46
ŞEKİL 16(MURADIYE KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI)-----	48
ŞEKİL 17 MURADIYE İMARETİ PLANI (A. GABRİEL) -----	48
ŞEKİL 18 MURADIYE KÜLLİYESİ İMARETİ -----	49
ŞEKİL 19 MURADIYE İMARETİ İÇİNDEN-----	49
ŞEKİL 20 TOKAT HATUNİYE KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI (ERKARA, “TOKAT...”, S. 229.)-----	51
ŞEKİL 21 TOKAT HATUNİYE İMARETİ PLANI (A. ERKARA, S.231) -----	52
ŞEKİL 22 TOKAT HATUNİYE İMARETİ (ERKARA, “TOKAT...”, S. 229.)-----	52
ŞEKİL 23 HATUNİYE İMARETİ İÇ MEKANDAN GÖRÜNÜM (ERKARA, “TOKAT...”, S. 240.)-----	52
ŞEKİL 24 AMASYA II. BAYEZİD KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI (GEDİZ URAK) ----	54
ŞEKİL 25 AMASYA II. BAYEZİD KÜLLİYESİ (HTTP://WWW.EĞİTİMKUTUPHANESİ.COM/SULTAN-İİ-BEYAZİD-CAMİİ-VE-KÜLLİYESİ-AMASYA-SULTAN-2BAYEZİD-ADİNA-1486DA-AMASYA-VALİSİ-OLAN-UGLU-SEHZADE-AHMED-TARAFINDAN-YAPTIRILMIŞ)-----	55
ŞEKİL 26 AMASYA II. BAYEZİD İMARETİ -----	55
ŞEKİL 27 EDİRNE II. BAYEZİD KÜLLİYESİ, VAZİYET PLANI (İ.A. YÜKSEL)-----	57
ŞEKİL 28 II. BAYEZİD İMARETİ-EDİRNE (A. GELİR ÇELEBİ) -----	58
ŞEKİL 29 (A. GELİR ÇELEBİ) -----	58

ŞEKİL 30 II. BAYEZİD İMARETİ-EDİRNE (A. GELİR ÇELEBİ) -----	58
ŞEKİL 31 II. BAYEZİD KÜLLİYESİ (İSTANBUL) VAZİYET PLANI (A. YÜKSEL) ---	61
ŞEKİL 32 İMARETİN PLANI (A. YÜKSEL'DEN) -----	61
ŞEKİL 33 II. BAYEZİD İMARETİ (A. GELİR ÇELEBİ) -----	62
ŞEKİL 34 II. BAYEZİD İMARETİ (A. GELİR ÇELEBİ) -----	62
ŞEKİL 35 II. BAYEZİD İMARETİ (A. GELİR ÇELEBİ) -----	62
ŞEKİL 36 ESKİŞEHİR KURŞUNLU KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI (İŞCAN, ESKİŞEHİR KURŞUNLU CAMİİ VE KÜLLİYESİ, S.30) -----	64
ŞEKİL 37 MUTFAK VE MEKEL (N. SÖNMEZ)-----	64
ŞEKİL 38 KURŞUNLU KÜLLİYESİ-MEKEL -----	65
ŞEKİL 3936 ESKİŞEHİR KURŞUNLU KÜLLİYESİ- MUTFAK-----	65
ŞEKİL 40 ESKİŞEHİR KURŞUNLU MİNYATÜRÜ (MATRAKÇI NASUH, BEYÂN-I MENÂZİL-İ SEFER-İ IRAKEYN, 109B.) -----	65
ŞEKİL 41 GEBZE ÇOBAN MUSTAFA KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI (A. KURAN)---	67
ŞEKİL 42 GEBZE ÇOBAN MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ – İMARETİN BATI CEPHESİ (A. GELİR ÇELEBİ)-----	68
ŞEKİL 43 GÜNEYBATI KÖŞESİ (A. GELİR ÇELEBİ)-----	68
ŞEKİL 44 İMARETİN DOĞU CEPHESİ (A. GELİR ÇELEBİ) -----	68
ŞEKİL 45 DOĞU CEPHESİ (A. GELİR ÇELEBİ)-----	69
ŞEKİL 46 GEBZE MİNYATÜRÜ (MATRAKÇI NASUH, BEYÂN-I MENÂZİL-İ SEFER-İ IRAKEYN , 12B.) -----	69
ŞEKİL 47 SİNCANLI SİNAN PAŞA KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI (S. EYİCE)-----	71
ŞEKİL 48 İMARETHANENİN ESKİ BİR RESMİ (EYİCE, “SİNCANLI'DA SİNAN PAŞA İMARETİ”) -----	71
ŞEKİL 49 SİNCANLI SİNAN PAŞA İMARETİ- GÜNÜMÜZ RESMİ (HTTP://WIKİMAPİA.ORG/30124887/TR/SİNANPA%C5%9FA- K%C3%BCLLİYESİ#/PHOTO/3913006)-----	71
ŞEKİL 50 BOZÜYÜK KASIM PAŞA KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI (FATİH MÜDERRİSOĞU'NDAN) -----	73
ŞEKİL 51 (F. MÜDERRİSOĞLU'NDAN) -----	73
ŞEKİL 52 BOZÜYÜK KASIM PAŞA İMARETİ -----	74
ŞEKİL 53 HTTP://WOWTURKEY.COM/FORUM/VIEWTOPIC.PHP?T=64497&START=10 -	74
ŞEKİL 54 BOZÜYÜK MİNYATÜRÜ (MATRAKÇI NASUH, BEYÂN-I MENÂZİL-İ SEFER-İ IRAKEYN, 15A)-----	74
ŞEKİL 55 HASEKİ KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI (G. NECİPOĞLU)-----	76
ŞEKİL 56 HASEKİ İMARETİ- MUTFAK VE FIRININ BULUNDUĞU KUZEY CEPHESİ (A. GELİR ÇELEBİ)-----	77
ŞEKİL 57 HASEKİ İMARETİ REVAKLI AVLUSU (A. GELİR ÇELEBİ) -----	77
ŞEKİL 58 MUTFAK BÖLÜMÜ (A. GELİR ÇELEBİ) -----	77
ŞEKİL 59 KİLER (A. GELİR ÇELEBİ)-----	77
ŞEKİL 60 ŞEHZADE KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI (G. NECİPOĞLU)-----	80

ŞEKİL 61 ŞEHZADE İMARETİ KUZEY CEPHESİ. (HTTP://WWW.MİMARSİNAN.GEN.TR/WP- CONTENT/UPLOADS/2012/03/%C5%9FAHZADE-MEHMET-İMARETİ-2.JPG) --	81
ŞEKİL 62 ŞEHZADE MEHMET İMARETİ AVLUSU (HTTP://WWW.MİMARSİNAN.GEN.TR/WP- CONTENT/UPLOADS/2012/03/%C5%9FEHZADE-MEHMET-İMARETİ-3.JPG) --	81
ŞEKİL 63 YAKUP AĞA KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI (PARLAR, “KASTAMONU...,” S. 184.)-----	84
ŞEKİL 64 İMARETİN PLANI (BİRSEN PARLAR)-----	84
ŞEKİL 65 İMARETİN KUZEY CEPHESİ (A. GELİR ÇELEBİ)-----	85
ŞEKİL 66 YAKUP AĞA İMARETİ REVAKLARI (A. GELİR ÇELEBİ) -----	85
ŞEKİL 67 GÜNEY CEPHESİ (A. GELİR ÇELEBİ) -----	85
ŞEKİL 68 GÜNEYBATIDA BULUNAN GİRİŞ (A. GELİR ÇELEBİ) -----	85
ŞEKİL 69 SÜLEYMANİYE KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI (A. SAİM ÜLGEN) -----	87
ŞEKİL 70 HTTP://WEB.FOMGRUP.COM/TR/44/PROJEDETAY/ -----	88
ŞEKİL 71 SÜLEYMANİYE İMARETİ AVLUSU (A. GELİR ÇELEBİ) -----	88
ŞEKİL 72 MEKEL (A. GELİR ÇELEBİ) -----	89
ŞEKİL 73 MUTFAK VE MEKEL ARASINDA BULUNAN SERVİS PENCERESİ (A. GELİR ÇELEBİ)-----	89
ŞEKİL 74 MUTFAĞIN ÖNÜNDE YER ALAN AVLU (A. GELİR ÇELEBİ)-----	89
ŞEKİL 75 KİLERDE BULUNAN TERAZİ (A. GELİR ÇELEBİ)-----	89
ŞEKİL 76 AYDINLIK FENERLERİ (A. GELİR ÇELEBİ)-----	89
ŞEKİL 77 AVLUDA BULUNAN DEĞİRMEN (A. GELİR ÇELEBİ)-----	90
ŞEKİL 78 MUTFAK (A. GELİR ÇELEBİ)-----	90
ŞEKİL 79 KARAPINAR SULTAN SELİM KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI (GÜLRU NECİPOĞLU)-----	93
ŞEKİL 80 İMARETİN KUZEBATI CEPHESİ. (A. GELİR ÇELEBİ)-----	94
ŞEKİL 81 MUTFAK GİRİŞİ. (A. GELİR ÇELEBİ) -----	94
ŞEKİL 82 İMARET İÇ MEKAN (A. GELİR ÇELEBİ) -----	94
ŞEKİL 83 İMARET İÇ MEKAN (A. GELİR ÇELEBİ) -----	94
ŞEKİL 84 KARAPINAR MİNYATÜRÜ (MATRAKÇI NASUH, BEYÂN-I MENÂZİL-İ SEFER-İ İRAKEYN, 17B)-----	95
ŞEKİL 85 İMARETİN MUTFAĞININ KAZI SONRASI BULUNAN İZLERİ (O.N. DÜLGERLER)-----	95
ŞEKİL 86 YENİŞEHİR SİNAN PAŞA KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI (F. MÜDERRİSOĞLU)-----	97
ŞEKİL 87 İMARETİN GÜNEY CEPHESİ -----	98
ŞEKİL 88 OCAK BACASI VE KUBBEDEKİ AYDINLIK FENERİ (HTTP://WWW.KULTURPORTALI.GOV.TR/TURKİYE/BURSA/KULTURENVANT ERİ/SİNAN-PASA-MARETİ)-----	98
ŞEKİL 89 İÇ MEKÂNDAN RESİM. -----	98
ŞEKİL 90 KİLERİN KUZEY-BATI KÖŞESİ (HTTP://WWW.BURSA-DABUGUN.COM/HABER/BURSA-DA-5-ASİRLİK- KULLİYE-YENİLENİYOR-550496.HTML)-----	98

ŞEKİL 91 PAYAS SOKULLU MEHMED PAŞA KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI (ALİ SAİM ÜLGEN) -----	101
ŞEKİL 92 İMARETİN DOĞU CEPHESİ (A. BUDAK)-----	102
ŞEKİL 93 AVLUNUN GÜNEY CEPHESİNDEN (A. BUDAK) -----	102
ŞEKİL 94 ILGIN LALA MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI (A. SAİM ÜLGEN)-----	104
ŞEKİL 95 ILGIN LALA MUSTAFA PAŞA İMARETİ -----	105
ŞEKİL 96 İMARETİN BATI CEPHESİNDEN(A. GELİR ÇELEBİ) -----	105
ŞEKİL 97 ILGIN MİNYATÜRÜ (MATRAKÇI (NASUH, BEYÂN-I MENÂZİL-İ SEFER-İ İRAKEYN, 16B)-----	105
ŞEKİL 98 ILGIN İMARETİ İÇ MEKAN (A. GELİR ÇELEBİ)-----	105
ŞEKİL 99 ATİK VALİDE KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI (A. SAİM ÜLGEN)-----	108
ŞEKİL 100 İMARETİN PLANI (A. SAİM ÜLGEN'DEN)-----	109
ŞEKİL 101 ATİK VALİDE İMARETİ GÜNEYDOĞU CEPHESİ, (HTTP://WWW.MİMARŞİNAN.GEN.TR/ATİK-VALİDE-SULTAN-İMARETİ/) --	109
ŞEKİL 102 İMARETHANENİN AVLUSUNDAN (ERİŞ; YÜZEREROĞLU; DEMİR, “ ATİK...”, S.106.) -----	109
ŞEKİL 103 İMARETİN ANA KAPISI (HTTP://WWW.MİMARŞİNAN.GEN.TR/ATİK- VALİDE-SULTAN-İMARETİ/) -----	110
ŞEKİL 104 MANİSA MURADIYE KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI (GÜLRU NECİPOĞLU)-----	112
ŞEKİL 105 İMARETİN GÜNEY CEPHESİ-----	112
ŞEKİL 106 İMARETİN KUZEYDOĞU DUVARINA BİTİŞİK DÜKKANLAR (HTTPS://WWW.FLICKR.COM/PHOTOS/SİNANDOGAN/19440120708/İN/PHOTO STREAM/)-----	112
ŞEKİL 107 İMARETİN ESKİ BİR RESMİ (E. YÜCEL)-----	113
ŞEKİL 108 GÖLMARMARA HALİME HATUN KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI (NURŞEN ÖZKUL)-----	115
ŞEKİL 109 GÖLMARMARA HALİME HATUN İMARETİ (Ş. ÇAKMAK'TAN)-----	116
ŞEKİL 110 GİRİŞ EYVANI VE ÇEŞME -----	116
ŞEKİL 111 İMARETİN GÜNEY CEPHESİNDEN GÖRÜNÜM (Ş. ÇAKMAK, “GÖLMARMARA...”, S. 41.)-----	116
ŞEKİL 112 İÇ MEKANDAN (Ş. ÇAKMAK, "GÖLMARMARA...", S. 46. -----	116
ŞEKİL 113 SULTAN AHMET KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI (Z. NAYIR)-----	118
ŞEKİL 114 FIRININ GÜNEY CEPHESİNDEN (A. GELİR ÇELEBİ) -----	119
ŞEKİL 115 FIRINDA BULUNAN OCAK AÇIKLIĞI (A. GELİR ÇELEBİ)-----	119
ŞEKİL 116 FIRIN BACASI (A. GELİR ÇELEBİ) -----	120
ŞEKİL 117 ÜST ÖRTÜYÜ TAŞIYAN KEMERLER (A.GELİR ÇELEBİ)-----	120
ŞEKİL 118 SOLDA MUTFAĞIN BATI CEPHESİ- SAĞDA MEKELİN DOĞU CEPHESİ (A. GELİR ÇELEBİ)-----	120
ŞEKİL 119 MUTFAK BACALARI (A. GELİR ÇELEBİ)-----	120
ŞEKİL 120 MEKELİN GÜNEY CEPHESİ (A. GELİR ÇELEBİ) -----	120
ŞEKİL 121 MUTFAK BÖLÜMÜ- OCAK AÇIKLIKLARI VE BACALAR (A. GELİR ÇELEBİ) -----	120

ŞEKİL 122 YENİ VALİDE KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI (GÜLÇİN EROL CANGA)	123
ŞEKİL 123 YENİ VALİDE KÜLLİYESİ İMARETİNİN GÜNEY CEPHESİ VE GÜNEYBATI KÖŞESİNDEKİ ÇEŞME (A. GELİR ÇELEBİ)	124
ŞEKİL 124 MUTFAK BÖLÜMÜNÜN ÜSTÜNÜ ÖRTEN KUBBELER VE AYDINLIK FENERLERİ. (A. GELİR ÇELEBİ)	124
ŞEKİL 125 YENİ VALİDE İMARETİ KUZEY CEPHE. (A. GELİR ÇELEBİ)	124
ŞEKİL 126 NEVŞEHİRLİ DAMAT İBRAHİM PAŞA KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI (İLKNUR AKTUĞ)	126
ŞEKİL 127 İMARETİN AVLU GİRİŞ KAPISI VE KİTABESİ	127
ŞEKİL 128 KİLERİN GÜNEY CEPHESİ (CENGİZ GÜRBİYİK)	127
ŞEKİL 129 AYASOFYA KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI (SEMAVİ EYİCE)	130
ŞEKİL 130 AYASOFYA İMARETİNİN TAÇ KAPISI (A. GELİR ÇELEBİ)	130
ŞEKİL 131 İMARETİN BATI KAPISI (A. GELİR ÇELEBİ)	130
ŞEKİL 132 BİZANS DÖNEMİNE AİT HAZİNE DAİRESİ	131
ŞEKİL 133 MEKELİN GİRİŞİ (A. GELİR ÇELEBİ)	131
ŞEKİL 134 FODLA FIRINLARI (A. GELİR ÇELEBİ)	131
ŞEKİL 135 MUTFAKTA BULUNAN OCAK (A. GELİR ÇELEBİ)	131
ŞEKİL 136 NURUOSMANİYE KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI (DOĞAN KUBAN)	134
ŞEKİL 137 NURUOSMANİYE İMARETİ GÜNEY CEPHESİ	134
ŞEKİL 138 NURUOSMANİYE İMARETİ KUZEY CEPHESİ	134
ŞEKİL 139 NURUOSMANİYE İMARETİ AVLUSU	135
ŞEKİL 140 FIRIN KAPISININ ÜSTÜNDE YER ALAN KİTABE	135
ŞEKİL 141 MUTFAK KAPISI ÜZERİNDE YER ALAN KİTABE (A. GELİR ÇELEBİ)	135
ŞEKİL 142 MEKEL KAPISININ ÜZERİNDE YER ALAN KİTABE (A. GELİR ÇELEBİ)	135
ŞEKİL 143 İMARETİN AVLU GİRİŞ KAPISI ÜZERİNDE YER ALAN KİTABE (A. GELİR ÇELEBİ)	136
ŞEKİL 144 LALELİ KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI (ARAS NEFTÇİ)	139
ŞEKİL 145 İMARETİN PLANI (P. SÜRME'NDEN)	139
ŞEKİL 146 LALELİ İMARETİ-GÜNEYBATI CEPHESİ	140
ŞEKİL 147 MUTFAĞIN GİRİŞ KAPISI (A. GELİR ÇELEBİ)	140
ŞEKİL 148 FODLA FIRINI (A. GELİR ÇELEBİ)	140
ŞEKİL 149 İMARETİN MUTFAĞI (A. GELİR ÇELEBİ)	140
ŞEKİL 150 İMARETİN MEKELİ (A. GELİR ÇELEBİ)	140
ŞEKİL 151 İMARETİN AVLU KAPISI ÜZERİNDE BULUNAN KİTABE (A. GELİR ÇELEBİ)	140
ŞEKİL 152 MİHRİŞAH VALİDE SULTAN KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI (DİDEM AYDIN)	143
ŞEKİL 153 MİHRİŞAH VALİDE SULTAN İMARETİ TAÇ KAPISI	143
ŞEKİL 154 MİHRİŞAH VALİDE SULTAN İMARETİ AVLUSU	143
ŞEKİL 155 AVLU REVAKLARI (A. GELİR ÇELEBİ)	144
ŞEKİL 156 SOĞUK HAVA DEPOSU OLARAK KULLANILAN MEKEL (A. GELİR ÇELEBİ)	144
ŞEKİL 157 MUTFAK KAPISI ÜZERİNDE BULUNAN KİTABE (A. GELİR ÇELEBİ)	144

ŞEKİL 158 MEKELİN GİRİŞ KAPISI ÜZERİNDE BULUNAN KİTABE. (A. GELİR ÇELEBİ) -----	144
ŞEKİL 159 HÜDAVENDİGAR KÜLLİYESİ VAZİYET PLANI (HTTP://WWW.SEHRİNESESVER.COM/SEHİR/TOPLUMU-VE-DOĞAYİ-İLMEK-İLMEK-DOKUMUS-BİR-KENT-BURSA/) -----	147
ŞEKİL 160 HÜDAVENDİGAR İMARETİ DOĞU CEPHESİ (HTTP://ALANBASKANLIGI.BURSA.BEL.TR/WP-CONTENT/UPLOADS/SULTAN-KULLİYELERİ.PDF) -----	147
ŞEKİL 161 İMARETİN GÜNEYDOĞU CEPHESİ (HTTP://ALANBASKANLIGI.BURSA.BEL.TR/WP-CONTENT/UPLOADS/SULTAN-KULLİYELERİ.PDF) -----	147
ŞEKİL 162 M. YERASİMOS, 500 YILLIK, S. 143. (MÜSLÜMAN FODULACI) ----	161
ŞEKİL 163 M. YERASİMOS, 500 YILLIK....., S.63. (17. YY. ÇORBACI)-----	162
ŞEKİL 164 LEVNİ SURNAME, S. 85B-86A (ZİYAFET SOFRASINDA ÖNDE PİLAV GÖRÜLMEKTE) -----	163
ŞEKİL 165 LEVNİ SURNAME, S. 22B-23A (PİLAV ÜZERİNDE ZERDENİN RESMEDİLDİĞİ ÇANAK YAĞMASI) -----	164
ŞEKİL 166 ZİYAFET SOFRASINDA AŞURE. (HTTP://DEFTER-İ-USSAK.BLOGSPOT.COM.TR/2014/11/OSMANL-DONEMİNDE-ASURE-ADETİ-VE-SARAY.HTML) -----	165
ŞEKİL 167 17. YÜZYILDA BİR İMARET (SINGER, AMY. CONSTRUCTİNG OTTOMAN BENEFİCENCE, KAPAK RESMİ, 2002.) -----	170
ŞEKİL 168 BELEN KÜLLİYESİ VE YEMEK HAZIRLIĞI (BAĞCI SERPİL; ÇAĞMAN FİLİZ, VD. OSMANLI RESİM SANATI, S. 151, ANKARA 2006. -----	171
ŞEKİL 169 İMARET ÇORBASI VE TARİFİ (HTTP://İSMAİL KARATAS.COM.TR/TR-TR/HABERLER/850/İMARET-CORBASI) -----	172
ŞEKİL 170 EYÜP MİHRİŞAH VALİDE SULTAN İMARETİ'NDEN YEMEK ALANLAR. -----	173
ŞEKİL 171 OSMANCIKTA İMARET GELENEĞİ (HTTP://WWW.YAYLAHABER.COM/OSMANCIK/OSMANCIKTA-600-YİLLİK-GELENEK.HTM)-----	174
ŞEKİL 172 (HTTP://WWW.PASVAK.COM/123/FOTO-GALERİ/)-----	174
ŞEKİL 173 (HTTP://WWW.PASVAK.COM/123/FOTO-GALERİ/)-----	174
ŞEKİL 174 HTTP://WWW.KOYLERİM.COM/CUMHURİYETİN-93-YİLİNDA-ASHANEDEN-ORNEK-DAVRANİS-53114H.HTM -----	175
ŞEKİL 175 VALİDE İNSANİ YARDIM DERNEĞİ GEZİCİ AŞEVİ TIRI (HTTP://VALİDE.COM.TR/MANU_DETAY.PHP?LNG=TURKİSH&İCR=162) ---	176
ŞEKİL 176 ANKARA'DA YAPILAN İMARET GELENEĞİNE AİT BİR KARE HTTP://AA.COM.TR/TR/PG/FOTO-GALERİ/İMARET-KULTURU-CORBA-DAGİTİMİYLE-CANLANDİRİLACAK/2/161596 -----	177
ŞEKİL 177 HTTP://AA.COM.TR/TR/PG/FOTO-GALERİ/İMARET-KULTURU-CORBA-DAGİTİMİYLE-CANLANDİRİLACAK/2/161 -----	177

Kısaltmalar

A.B.D. : Ana Bilim Dalı

Bkz. : Bakınız

B.O.A. : Başbakanlık Osmanlı Arşivi

c. : Cilt

Çev. : Çeviren

DBİA : Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi

DVİA : Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Ed. : Editör

F.B.E. : Fen Bilimleri Enstitüsü

Haz. : Hazırlayan

İİBF : İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

OSAV : Osmanlı Araştırmaları Vakfı

s. : Sayfa

S.B.E. : Sosyal Bilimler Enstitüsü

TTK : Türk Tarih Kurumu

vd. : ve diğerleri

V.G.M.A. : Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Yay. : Yayınları

BİRİNCİ BÖLÜM

VAKIFLAR

1.1. Vakıf Nedir?

Vakıf sözlük anlamı itibariyle alıkoymak, durdurmak, durmak anlamlarına gelmekte olup bir malın sahibi tarafından sosyal, dini ve hayır amacıyla sonsuza dek tahsis edilmesidir¹. İthaf-ül Ahlâf Fi Ahkâm-il Evkaf adlı eserinde Ömer Hilmi vakfın tanımını şu şekilde yapmıştır: “*menfaati ibadullaha ait olur vechile bir aynı Cenab-ı Allah'ın mülkü hükmünde olmak üzere temlik ve temellükten mahbus ve memnu kılmaktır*”². Daha yalın bir ifade ile bir malın menfaatinin insanlara ait olması, mülkiyetinin de durdurularak mülk edinilmesinin men edilmesidir.

Vakfa müdahale men edilerek, olası suistimallerin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ayrıca değişen şartlar altında vakfın daha iyi hizmet verebilmesi için, vakfiyesinde yer almak şartıyla, vakfeden ve vakıf yöneticisinin (vakfiyede belirlenen yetkiler çerçevesinde) düzenlemelerde bulunmaları sağlanmıştır. Bu şekilde vakıfların günün şartlarına uyum sağlaması amaçlanmıştır³.

Hamdi Yazır da Ömer Hilmi Efendi'ye benzer bir ifadeyle vakfı şöyle tanımlar: “*Bir malı, alınıp satılmaktan ebedî olarak alıkoymak; Allah yolunda hapsetmek ve menfaatini tasadduk etmek; tamamıyla ve büsbütün hasır ve tahsis ermektir. Menafi'i 'ibadullaha ait olmak üzere tamamıyla habs olunan bir 'ayndır'*”⁴.

Genel anlamı ile vakıf; ne olursa olsun insanlığa yarar her hangi bir şeyi Hak uğrunda durdurmak ve onu halkın hizmetinde bulundurmadır. Şeklinde tanımlanır⁵.

Vakıf kelimesi Kuran'da geçmemekle birlikte, Allah yolunda harcama yapmayı, fakir, muhtaç ve kimsesizlere yardımda bulunmayı, iyilik yapmayı, yardımlaşmayı, hayır ve yararlı işlere yönelmeyi öğütleyen birçok ayet bulunmaktadır⁶. Allah yolunda mal harcamak (el-

¹ Günay, “Vakıf”, s. 475.

² Ömer Hilmi, *İthaf-ül...*, s. 13.

³ Özcan, “Osmanlı...”, s. 26.

⁴ Kurt, “Vakıf...”, s. 502.

⁵ Özdamar, “Vakfetmek”, s.5.

⁶ Günay, op.cit, s. 476.

Bakara 2/195), iyilik yapmada ... yardımlaşmak (el-Mâide 5/2), hayrat yapmakta yarışmak (el-Bakara 2/148; Âl-i İmrân 3/114) bunlardan bazılarıdır⁷.

Vakfın tanımları dikkate alındığında görülecektir ki, hepsinin ortak noktası bir malın kamu hizmetine adanmasıdır. Vakfedilen mallar kamu için kullanılacak olup, kamuya hizmet edecek ve kamu ihtiyaçlarını karşılayacağından bu kurumlar sosyal bir özellik te kazanmaktadır⁸. Ayrıca vakıfların taşıdıkları bütün bu özelliklerle birer sivil toplum kuruluşları olduklarını da söyleyebilmek mümkündür. Çünkü kendilerine ait gelir kaynakları vardır ve devletle toplum arasındaki ilişkilerde bağımsız bir rol oynar. Tıpkı günümüzde ki özerk sivil toplum kuruluşları gibi⁹.

Vakıf, İslam ülkelerinde sosyal, ekonomik ve kültürel hayata yansıyan etkileriyle önemli bir hayır müessesesi olmuştur. Vakıf sisteminin temelinde insanlığa karşı hissedilen vicdani sorumluluk duygusu, yardım ve dayanışma, iyilik ve şefkat gibi değerleri kendisine prensip edinmiş şahısların özgür iradesi bulunmaktadır¹⁰. Yardımlaşma ve dayanışmanın önemli bir kurumu olan vakıflar, Osmanlı toplumunun gelişiminde de önemli role sahiptir. Vakıflar, Osmanlı şehirlerinin kurulması ve gelişmesinde, şehirlerin silüetinde ve mimarisinde de son derece etkili olmuştur¹¹.

1.2. Vakıfların Tarihsel Süreci

1.2.1. İslamiyet Öncesi Vakıf

Vakıf sistemi topluma, yere ve zamana bağlı olmadan çeşitli ırk ve etnik guruplarda uygulanmıştır. Vakıf sisteminin tarihsel sürecine baktığımızda, İslamiyet öncesinde yapılan hayratların bu sistemin temelini oluşturduğu görülür. Tarihteki yeri çok eskiye dayanan vakıfların belli bir tarihi olmamakla birlikte, Babillerde izlerine rastlanmaktadır¹². Babillerde vakfa benzeyen, mali anlamda bazı uygulamalar bulunmaktaydı. Buna intifa hakkı (yararlanma hakkı) denilmektedir. Bu uygulamaya göre Kral arazisinin kullanım hakkını bazı kamu görevlilerine bağışlayabiliyordu. Ancak kullanıcılar mülkiyet hakkına sahip değildi.

⁷ Yediyıldız, "Vakıf", s. 479.

⁸ Ertem, "Osmanlı'dan...", s. 26.

⁹ Buluş, "Sivil Toplum...", s. 24.

¹⁰ Yediyıldız, op.cit, s. 479.

¹¹ Bayartan, "Osmanlı...", s. 157.

¹² Deniz, "Vakıf Sistemi...", s. 334.

Hamurabi kanunlarına göre bu kullanım hakkı mirasçılara da intikal edebiliyordu¹³. Hititlerde de Kral Hattusilis tarafından bir taş üzerine yazdırılan (M.Ö. 1280-1290) bir Hitit vakfiyesi bulunmaktadır. Doğu Türkistan'da Turfan kazılarında da bir kitabe bulunmuştur. Uygur Türklerine ait olan bu vakıf kitabesinden M.Ö. 12-13. asırda kurulduğu anlaşılmaktadır¹⁴.

Eski Yunanda ise vakfa benzer farklı bir faaliyet görülmektedir. Buna göre bir kişi malını uygun gördüğü ve belirlemiş olduğu kuralları kabul etmek üzere, başka birine hibe edebilmekte veya vasiyet bırakabilmekteydi¹⁵.

Roma'da sürekli ve kesintisiz geçeleşecek bir vakıf müessesesine ilk dönemlerde rastlanmaz. Yunan hukukundaki gibi vasiyet ve bağışlama tasarrufu görülmektedir. Hıristiyanlığın Roma'nın resmi dini olmasından sonra vakıf hukuku gelişim göstermiştir¹⁶. Romalılar hayır işlemek ve yardımın devamlılığını sağlamak için mallarını bir korporasyona, siteye veya lonca gibi müesseselere vasiyet yoluyla hibe ediyorlardı. Roma'da görülen bu uygulama hayır ve vasiyet şeklinde görülen bir yardım olup, imparatorluğun yıkılmasına kadar bu durum devam etmiştir¹⁷.

Bizans'a baktığımızda ise durum daha farklıdır. Hukukçular vakıf müessesesinin hukuki özellikleri bakımından ilk örneklerini Bizans'tan aldığını ileri sürmektedirler¹⁸. Fuad Köprülü: *"Bizans hukuku, kiliselerin, manastırların, papazlara mahsus ibadethanelerin, fakirlere ve ihtiyarlarla kimsesiz çocukları yardım maksadı ile kurulmuş hayır müesseselerinin, hulâsa kelimenin en dar manası ile bütün tesislerin hukuki şahsiyetle malik olduklarını kabul ediyordu"*¹⁹ der.

Buradan anlaşılıyor ki, Batıdaki örneklerinden Bizans vakıflarını ayıran temel fark Bizans vakıflarının hükmi bir şahsiyetinin olması iddiasıdır. Ancak bu hükmi şahsiyet İslam vakıflarındaki hükmi şahsiyet gibi değildir. Ölmek üzere olan zengin bir insanın, ahiret mutluluğu elde etmek için malının bir kısmını ya da tamamını, özellikle kilise vakıflarına

¹³ Akgündüz, İslam ..., s. 58.

¹⁴ Ertem, op.cit, s. 32-33.

¹⁵ Deniz, op.cit, s.334.

¹⁶ Akgündüz, op.cit, s. 59.

¹⁷ Ertem, "Osmanlı ...", s. 4.

¹⁸ Ertem, op.cit, s.5.

¹⁹ Köprülü, "Vakıf...", s.8.

bağışlaması şeklindedir. Hem İncil hem de devlet adamlarının bu yönde teşvik edici olduğu görülmektedir²⁰.

Bizans İmparatorluğu'nda çok fazla yardım kurumu olduğu bilinmekte ve fethedilen topraklar vasıtasıyla Arabistan, Mısır ve Suriye'deki ilk Müslümanların da bu uygulamalardan etkilenmiş olabilmeleri mümkün gözükmektedir. Bizans'taki yardım anlayışı Roma'da da var olan dinsel istekler ve mal bağışlanması sistemine dayalıydı. Hem Roma hem de Bizans'ta muhtaç kimseler için hayır kurumları bulunmaktaydı. Bu hayır kurumları devlet fonlarıyla kurulurdu ve kilise yetkililerinin denetiminde işletilirdi²¹.

Germen hukukunda da vakfa benzeyen bir uygulama görülmektedir. Germen hukukuna göre; malik malını bir aileye sınırlı süreliğine ya da aile birliği korunduğu müddetçe tahsis eder. Bütün aile bundan yararlanma hakkına sahiptir. Bazen sadece erkeklere sonra da kadınlara yararlanma imkânı tanınır. Tahsis edilen mal satılamaz, bağışlanamaz ve miras yolu ile bırakılamaz. Sadece yararlanılabilir²².

1.2.2. İslamiyet Sonrası Vakıf

Bütün İslam ülkelerinde vakıflar; sosyal müesseseler olarak hizmet vermişlerdir. Sosyal yaşayış üzerinde önemli etkisi olması ve gündelik hayatla olan bağı sebebiyle vakıflar, sosyal dayanışmayı da temin eden kurumlar olmuşlardır. Kimsesiz ve yoksul insanların geçimine tahsis edilen malların bulunması, insana verilen değeri gösterdiği gibi toplumdaki dengesizliği de önlemeye yardımcı olmuştur²³.

İslam tarihinin ilk dönemlerinde, vakıf müessesesi için habs/hubs ya da sadaka kelimeleri kullanılmıştır²⁴. Kuran'da vakıf kelimesi geçmese de vakfın tabiatına uygun ayetlerin yer aldığı vakıf kelimesinin tanımı yapılırken belirtilmişti. Ayetlerin dışında Hz. Peygamberin söz ve uygulamalarında vakıf kavramı ve kurumu için dayanak teşkil eden örnekler bulunmaktadır. Hz. Muhammed insanın ölmesiyle amellerinin kesileceğini, bunun üç istisnasının bulunduğunu, birincisinin geride devamlı bir sadaka (sadaka-i câriye)

²⁰ <http://www.barandergisi.net/bizansta-vakif-ii-makale,1152.html>

²¹ Singer, *Osmanlı'da...* s. 28-29.

²² Akgündüz, *op.cit*, s. 59.

²³ Kemaloğlu, "Türkiye...", s.8.

²⁴ Furat, "İslam ...", s. 62.

bırakması olduğunu belirtmiş²⁵. Diğerleri ise faydalı ilim bırakan ve arkasından dua eden hayırlı evladı olandır²⁶.

Vakıf hakkındaki bir başka sağlam dayanak, Hz. Ömer'den rivayet edilen bir hadistir. Hz. Ömer, sağlığında Semğ adı verilen ve kendi malı olan bir hurmalığı vakfetmek istediğini Hz. Muhammed'e söyler. Hz. Peygamber de kendisine artık bu malın alınıp, satılamayacağını ve miras bırakılıp, hibe edilemeyeceğini, mahsulünden de ihtiyaç sahiplerinin yemesi gerektiğini ifade eder.²⁷. Bunun dışında Hz. Ebu Bekir'in, Hz. Osman'ın, Hz. Ali'nin ve diğer ashabın vakıf tesis ettikleri bilinmektedir²⁸.

Vakıf müessesesi Emeviler ve Abbasiler döneminde de gelişim göstermiştir. Zamanın şartlarına uygun olarak da vakfın hukuki mahiyeti şekillenmiştir. Abbasiler döneminde bu şekillenmenin olduğu ve vakıf müesseselerinin İslam dünyasının her köşesine yayıldığı görülür²⁹.

İslam'ın ilk yıllarından itibaren yapılan fetihler yolu ile Müslümanlar savaş ganimetleri elde ederek zenginleşmişlerdir. Zenginleşen Müslümanlarca kurulan vakıflar zamanla dini ve sosyal nitelik kazanıp, kendilerinden sonra kurulan Müslüman devletler arasında yaygınlaşmıştır³⁰.

1.2.3. Türk-İslam Devletlerinde Vakıf

Tarihçesi hakkında kesin bilgi olmamakla birlikte, vakıf müessesesinin Türk-İslam devletlerinde Karahanlılar dönemi ile başladığı kabul edilmektedir. Karahanlı Emiri Ebû İshak İbrahim b. Nasr Tamgaç Buğra Han vakıf bir medrese yaptırmıştır. Bu vakfın önemli özelliği, Selçuklu Veziri Nizâmülmülk'ün 1067'de Bağdat'ta kurduğu ve yine bir vakıf medrese olan Bağdat Nizâmiye Medresesi'nden önce kurulmuş olduğudur³¹.

Anadolu'nun fethinden sonra ise Selçuklular ve Danişmendliler gibi Türk devletlerinde, dini nitelikli birçok vakıf kurulmuştur. Danişmendlilerden Yağbasan'a (öl.

²⁵ Günay, op.cit, s.476.

²⁶ Kayaoğlu, "Vakfın...", s.51.

²⁷ Kayaoğlu, ibid.

²⁸ Furat, op.cit, s.68.

²⁹ Kurt, op.cit, s. 504.

³⁰ Yüksel, "Osmanlı...", s.7.

³¹ Yüksel, "Türk-İslam...", s.48.

1163) ait Sivas'taki medresenin Osmanlılar zamanında yenilenen vakfı Anadolu'da tespit edilebilen ilk vakıftır. Danişmendlilerin mirasını devralan Türkiye Selçukluları da XIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren farklı alanlarda vakıflar kurup, bunları geliştirmişlerdir³². Selçuklu Devleti zamanında vakıf müessesesi oldukça gelişim kaydedecek ve yine birer vakıf müessesesi olan tekke ve zâviyelerin sayının artış gösterecektir³³. Ayrıca tıp ilimi oldukça gelişip, hemen her şehir ve kasabada bulunan hastanelerde tedavi ücretsiz hale gelmiştir. Örneğin Anadolu Selçukluları zamanında Kayseri, Sivas, Konya, Çankırı, Divriği, Amasya, Kastamonu ve Tokat'ta çok büyük hastaneler yapılmıştır³⁴.

Vakıf müessesesinin bu denli gelişmesi mimar, usta ve birçok sanatkârın da yetişmesi ve istihdamına olanak sağlamıştır. Çok sayıdaki bu vakıfların idaresinin düzenli yürütülmesi için de Selçuklularda Evkaf Nezareti kurulmuştur³⁵. Yine Selçuklu vakfiyelerinden edinilen bilgilere göre medreselerde öğretim parasızdı, öğrencilerin yiyecek ve yatacak masrafları vakıf gelirlerinden karşılanırdı. Ayrıca öğrencilere okudukları kademelere göre harçlık verilmekteydi³⁶.

Vakıf müesseseleri genel olarak uçlarda kurulmuştur. Böylece bu toprakların Türkleşip-İslamlaşması sağlanmıştır. Sultanlar, yüksek dereceli devlet görevlileri ve zenginler pek çok hayır müessesesi kurmuşlardır. Bu müesseseler şehirlere olan yerleşmeyi de kolaylaştırmıştır. Cami, medrese, şifahane, imaret, tekke, zaviye gibi müesseseler şehir ve köylerde ya da uçlarda iktisadi bir güç olarak ortaya çıkmış, böylece yeni fethedilen yerler de kısa zamanda Türkleşmiştir³⁷.

Vakıf kurumu, Selçuklu topraklarında toplum hayatının her kademesinde kendini göstermiş önemli bir kurum niteliği kazanarak, sosyal fonksiyonunu asırlarca devam ettirmiştir³⁸.

³² Demir, "Türkiye...", s. 400-401

³³ Yüksel, op.cit, s. 48.

³⁴ Kurt, op.cit, s.505.

³⁵ Kurt, ibid.

³⁶ Kayaoğlu, "Selçuklu...", s.24.

³⁷ Kemaloğlu, op.cit, s.7.

³⁸ Kayaoğlu, op.cit, s.25.

1.2.4. Osmanlı Devleti'nde Vakıf

Yardımlaşmanın ve dayanışmanın kurumsallaşmış hali olan vakıf sistemi, Osmanlı Devleti'nin gelişmesinde, şehir ve toplum hayatında önemli bir yere sahiptir. Burada hakim olan ruh, paylaşımcılık ve katılımcılıktır. Her türlü hırs ve tamahtan uzak olarak, şahsi mal varlığı kamunun kullanımına aktarılarak, şahsi imkânlar kamu hizmetine dönüştürülür. Özetle vakıf insanların mutluluğunu hedefleyen sistemler bütünüdür³⁹.

Osmanlı Devleti kendinden önceki Müslüman devletlerin uygulamalarından istifade ederek gelişmiş bir medeniyettir. Kendilerinden önce Anadolu'ya gelip yerleşmiş Müslüman Türklerin yaşayış tarzlarını, örf ve ahlakını, iktisadi özelliklerini örnek alarak, onların teşkilat ve müesseselerinden faydalanmıştır⁴⁰.

Osmanlı şehirlerinde vakıflar; genel anlamda şehrin bütününe ilgilendiren her türlü hizmeti, örnek vermek gerekirse; cami, okul, han, çeşmeler, kitaplık, hastane, sebiller, su getirme, imaretler ve bu tesislerin bakımı, hatta bazen mezarlıklar vb. işleri yerine getirmiştir⁴¹. Osmanlılar döneminde devletin vazifesi vatandaşın canını, malını ve sınırları korumak, asayişini temin etmek ve devlet düzenini sağlamaktır. Eğitim, sağlık, bayındırlık, diyanet, sosyal yardım hizmetleri Osmanlı'da devlet görevleri arasında sayılmıyordu. Bu hizmetler şahıslarca kurulan vakıflar kanalıyla gerçekleştiriliyordu⁴².

Osmanlı halkının fiziksel, ekonomik ve toplumsal refahına katkıda bulunan vakıflar, din, eğitim ve toplum hizmetlerinin gücünü arttırdığı gibi hanedanın gücünü de pekiştirmekteydi. Vakıflar imparatorluğun saygınlığını kabul ettirmek ve arttırmak, kendi sınırları içerisinde yaşayanlara olduğu kadar dışarıda yaşayanlara da gücünü göstermeyi amaçlamıştır⁴³.

Osmanlı Devleti'nde ilk vakıf Orhan Gazi döneminde kurulmuştur. 1324 yılına ait bu ilk vakıf Mekecede bulunmaktadır. Orhan Gazi'nin azatlı kölesi Tavaşî Şerafeddin'e velayetini verdiği bu hankâhın kullanım şartlarını içeren tuğralı bir belge bulunmaktadır⁴⁴. Bu belgede adı geçen Mekece bugün Adapazarı-Bilecik yolu üzerinde bulunan bir köydür.

³⁹ Bayartan, op.cit, s. 157.

⁴⁰ Işık, " Bir Kamu...", s.2.

⁴¹ Bayartan, op.cit, s.160.

⁴² Işık, op.cit, s.3.

⁴³ Singer, op.cit, s. 43.

⁴⁴ Deniz, op.cit, s.335.

Vakfiyesi iyi eğitilmiş bir kâtip tarafından kaleme alınmış ve Farsça olarak yazılmıştır. Abbasi ve Selçuklularda kullanılan terminoloji görülür⁴⁵.

Şekil 1 Mekece Vakfiyesi'nden bir bölüm (Orhan Gazi). Atatürk Kıtaplığı, MC_Fr_000010-724 H

Orhan Gazi, aynı zamanda İznik'te de ilk Osmanlı medresesini kurmuş⁴⁶, onun idaresi için de gelir getirecek gayrimenkul vakfetmiştir. Bu medresede kısa zaman içinde önemli ilim ve devlet adamları yetiştirmiştir. Sultan Orhan'ın yaptırdığı müesseseler bunlarla sınırlı değildir. Adapazarı'nda "Orhan Bey Camii", Kandıra'da "Orhan Camii" ve yine Adapazarı'nda medrese, Bursa'da bir cami, zaviye, misafirhane ve imaret yaptırarak bunlara vakıflar tahsis etmiştir⁴⁷.

İmparatorluğun başkenti olan Bursa, Edirne ve İstanbul şehirleri padişahların kurduğu vakıfların en iyi etkilerini göstermektedir. Büyük külliyeler vakfedilerek şehirleşmeye ve şehrin gelişimine katkıda bulunulmuştur. Büyüklüğü ve uzun süre başkent olması sebebiyle

⁴⁵ Sevim, "Osmanlı'nın...", s. 21.

⁴⁶ Osmanlı tarihinde orta ve yükseköğrenimin yapıldığı medreselerin ilki Orhan Gazi tarafından İznik'te yaptırılmıştır. Bu medrese İznik Orhaniyesi olarak da bilinir. Orhan Gazi kurduğu bu medreseye Davud-ı Kayserî'yi 30 akçe maaşla ilk müderris olarak tayin etmiştir. (TAŞKIN Ünal, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 1/3, s.343-366, Spring 2008.

⁴⁷ Doğan, "Vakıf...", s. 18.

de İstanbul daha özel bir konuma sahiptir. Sadrazamlar ve diğer saray erkanının da İstanbul'daki şehirleşmeye ve gelişmeye katkıları olmuştur⁴⁸.

Osmanlı'da başta padişah olmak üzere devlet adamları ve varlıklı kimseler tarafından vakıflar kurulmuştur. Padişah veya saray mensupları tarafından kurularak yönetilen vakıflara "Mazbut vakıflar" ya da "Selâtin Vakıfları" denmektedir. Özel şahıslar tarafından kurulan vakıflar ise mütevelliler tarafından yönetilmiştir. Özel şahıslar tarafından kurulan bu vakıfların denetimi kadılarca yapılmıştır. Aynı zamanda her kadılar kendi bölgesindeki vakıfları emrindeki müfettişlere de teftiş ettirmişlerdir. Yıldırım Bayezid dönemine gelindiğinde ise şahıslar tarafından kurulan vakıflara "müfettiş-i ahkâm-ı şeriyeye" tayin edilerek teftiş ettirilmiştir⁴⁹.

Osmanlıda vakıfları iki sınıfa ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki bizzat kendisinden istifade edilen vakıflardır. Yani aynıyla intifa olunanlar. Bu vakıflara "müessesât-ı hayriyye" de denilmekteydi. Bu grup vakıflarda; camiler, mescitler, medreseler, mektepler, imaretler, hanlar, zaviyeler, hastaneler, kütüphaneler, sebiller ve mezarlıklar bulunmaktadır. İkinci gruptaki vakıflar ise aynıyla intifa olunmayanlardır. Yani birinci gruptaki vakıfların düzenli ve sürekli bir biçimde işleyebilmesini sağlayan bina, arazi, nakit para vs. gibi gelir kaynaklarını oluşturan vakıflardır. Bunlara "asl-ı vakf" da denilmiştir⁵⁰.

Birinci grupta bahsettiğimiz vakıfların genel masraflarının karşılanabilmesi, alışanların ücretlerinin ödenebilmesi için, vakıf kurucusu tarafından taşınır ve taşınmaz mallar vakfedilmiştir. Örnek verecek olursak her türlü ziraat işletmeleri, bağ, bahçe, tarla, cemaat ve aşiretten alınan vergiler, meskenler ya da iktisadi amaç için yapılmış yapılar bu menkuller içerisinde⁵¹. Bazen vakfın gelirlerinin giderlerinin üzerinde olduğu da olabilirdi. (Örneğin; Selatin Camiler vakıfları) Bu durumda aradaki fark ile bir ihtiyat fonu oluşturulurdu. Buna "dolap" denirdi. Bu fonla başka mülkler alınırdı. Alınan bu mülklerin bedeli ya birden ödenir ya da bir kısmı peşin, ondan sonrası belli zamanlarda ödenirdi⁵².

Osmanlılar tarafından, mülkiyeti devlete ait olan mirî arazinin vakıf haline getirilmesine de sıklıkla rastlanılır. Burada vakfedilen şey, arazinin çıplak mülkiyeti değildir.

⁴⁸ Singer, op.cit, s. 36.

⁴⁹ Bayartan, op.cit, s. 159.

⁵⁰ Halaçoğlu, "Osmanlılarda...", s. 98.

⁵¹ Bayartan, op.cit, s. 164.

⁵² Selçuk, "Vakıflar...", s. 27.

Ya üzerinde çalışan kimselerin devlete ödemekle yükümlü oldukları vergiler yahut arazinin tasarruf hakkıdır. Ancak hem vergiler, hem de tasarruf hakkı birlikte de vakfedilebilirdi⁵³.

Osmanlı toprak vakıfları üç kısımda incelenmiştir.

1- Sipahilerinin mülkü olan öşri veya haraci toprakların vakfedilmesiyle oluşunlar. Bunlar mülkiyeti devlet tarafından satılmış ya da imar ve ihya maksadıyla kolonizatör Türk dervişlerine ve kırsal alanlarda zaviye sahiplerine mülk olarak bırakılmış boş toprakların vakıf haline getirilmesiyle oluşunlar⁵⁴.

2- Mâlikâne-dîvânî sistemine bağlı toprakların vakfedilmesi; topraktan ve toprak üzerinde yaşayan köylülerden, elde ettikleri mahsulün beşte biri, yedide biri veya onda biri şeklinde alınan vergiler.

3- Sadece toprak üzerinde yaşayan şahıslardan alınan vergilerin vakfedilmesi usulüdür⁵⁵.

Vakfa aktarılan mal varlığı artık kişilerin özel mülkiyetinde değildir. Ancak devletin mülkiyetinde de değildir. Toplumun belli ihtiyaçların karşılanması için adanmıştır. Bu sayede vakıflar özel mülkiyet ile devlet mülkiyeti arasında özel bir sosyal mülkiyet kazanmışlardır⁵⁶.

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nde insanların günlük hayatları içerisinde ihtiyaç duyacakları bütün gereksinimlerini karşılamak için pek çok vakıf kurulmuştur. Vakıfların karşıladığı bu hizmetleri genel başlıklar altında toplayacak olursak;

1) Dini Hizmetler: Cami, mescit, namazgah, türbe gibi yapıların yanı sıra ibadet amacı güden Kur'an-ı Kerim hatmedilmesi, caminin mum ve kandillerinin temin edilmesi, camilerde vaaz verilmesi ve mevlit okutulması gibi vakıflarda bulunur⁵⁷.

2) Eğitim Hizmetleri: Mektep, medrese, kütüphane, darü'l hadis.

3) Sağlık ve Sosyal Alandaki Hizmetler: Hastane (darü's-şifa), kervansaray, imaret, darü'l-aceze, kadın sığınma evi, çocuk emzirme evi, hamam, çeşme, suyolları, yol, köprü, kaldırım, mezarlık⁵⁸.

⁵³ Halaçoğlu, op.cit, s. 98.

⁵⁴ Bayartan, op.cit, s. 164.

⁵⁵ Halaçoğlu, op.cit, s. 98.

⁵⁶ Doğan, op.cit, s.11-12.

⁵⁷ Ertem, op.cit, s. 35.

4) **Askeri Alandaki Hizmetler:** Kale, istihkâm, gemi ve top yapımı, lengerhane⁵⁹, dökümhane, saraçhane yapımını gerçekleştiren vakıflar olduğu gibi savaşta başarı gösteren askerlere yardım vakıfları da bulunmaktadır⁶⁰.

5) **Spor Alanında Yapılan Hizmetler:** Pehlivan ve kemankeş tekkeleri, ok meydanları.

6) **İktisadi Alanda Yapılan Hizmetler:** Çarşı, dükkân, bedesten, han, kapan⁶¹.

gibi bir sınıflandırma mümkün gözükmemektedir.

1.3. Vakfın Unsurları

Osmanlı Hukuku'na göre bir vakfın geçerli olması için sahip olması gereken unsurlar bulunmaktaydı. Bu unsurları sıralayacak olursak:

- **Vâkıf:** Vâkıf vakfeden kişi yani vakfı kuran kimsedir. Her vakıfta mutlaka bir vakfeden kişiye ihtiyaç vardır. Aynı zamanda vakfedecek kişinin vakıf ehliyetine sahip olması gerekmektedir. Vakıf ehliyetinden kasıt, vakfeden kişinin akıl sağlığının yerinde ve reşit olması durumudur⁶².
- **Mevkûf:** Vakfedilen mal. Vakfın kurulabilmesi için, vakfedenin belirlediği amaca belirli bir malı tahsis etmesi gerekirdi. Tahsis edilen malın da gayri menkul olması gerekirdi⁶³.
- **Mevkufun aleyh veya meşrutun leh:** Vakıftan yararlananlar⁶⁴. Vakıftan yararlanacak olanların tespiti, aynı zamanda vakfın da gayesi anlamına gelir. Kamu yararı için yapılmış olan; okul, cami, yol, çeşme gibi vakıflardan herkes yararlanırdı. Fakat aşhane, düşkünler ve yetim yurdu ya da yoksullar için yaptırılan hastane gibi vakıflardan ise sadece fakir ve düşkünler istifade ederdi⁶⁵.
- **İrade Beyanı:** Vâkıfın vakıf iradesini beyan etmesi gerekmekteydi. Bu beyanın kesin olması, erteleyici ve bozucu bir şarta bağlı olmamalıydı. Vakıf kurma iradesinin bir

⁵⁸ Bayartan, op.cit, s.171.

⁵⁹ Gemiyi yerinde sabit tutmak için denize atılan zincir ucundaki büyük demir çapanın yapıldığı yer.

⁶⁰ Ertem, op.cit, s. 36.

⁶¹ Bayartan, op.cit, s.171.

⁶² Akbulut, "Vakıf...", s. 66.

⁶³ Eren, "Osmanlı...", s. 198.

⁶⁴ Günay, op.cit, s. 476.

⁶⁵ Akbulut, op.cit, s. 66.

süreye bağlanması caiz değildi. Osmanlı hukukuna göre vakıf irade beyanının sözlü olması yeterliydi. Yazılı olması şartı bulunmamaktaydı⁶⁶.

Osmanlı hukukuna göre vakıf "mütevelli" adı verilen yönetici tarafından yönetilmekteydi. Genellikle vakıflarda bir mütevelli bulunmaktaydı. Ancak büyük vakıflarda birden fazla da olabilmekteydi. Mütevelli vakfiye esaslarına göre vakfı yönetmekle, vakfın gelirlerini arttırmakla, bakım ve onarım işlerinin yaptırılmasıyla ve çalışanlara ücretlerinin ödenmesiyle görevliydi⁶⁷.

1.4. Vakıf Çeşitleri

Osmanlı Dönemi'nde kurulmuş olan vakıfları farklı şekillerde sınıflandırabilmek mümkündür. Mülkiyet hakkının vakfedilmiş olup olmamasına göre; gerçek vakıflar (sahih vakıflar), gerçek olmayan vakıflar (gayr-ı sahih vakıflar). İdarelerine göre; mazbut vakıflar ve gayr-ı mazbut vakıflar. Amaçlarına göre, hayri vakıflar, avârız vakıfları, aile vakıfları. Vakıfların kiraya verilmesi bakımından; mukataalı vakıflar, icareteynli vakıflar ve icare-i vahideli ve icare-i vahide-i kadimeli vakıflar olarak sınıflandırılır.

1.4.1. Mülkiyetine Göre Vakıflar:

- **Sahih Vakıflar (Gerçek Vakıflar):** Vakfın bütün maddi varlıklarının mülkiyetinin, vakfa ait olduğu vakıflardır. Bu vakıflarda, vâkıfların vakfının sürdürülmesi ve yaşatılması için tahsis ettikleri kaynakların (menkul, gayrimenkul ve nakit) mülkiyeti vakfın kendisine aittir. Prensip olarak ancak taşınmaz mallar vakfedilebilirdi. Menkul malların vakfedilmesi ise çok özel durumlarda mümkün olabiliyordu⁶⁸.
- **Gayr-ı Sahih Vakıflar (Gerçek Olmayan Vakıflar):** Bu vakıf çeşidinde taşınmazın mülkiyet hakkı değil tasarruf hakkı vakfedilebilirdi⁶⁹. Bu tip vakıflarda vakfedilen malda mülk olma özelliği bulunmadığı ve bu yüzden

⁶⁶ Eren, op.cit, s. 198.

⁶⁷ Eren, op.cit, s. 198-199.

⁶⁸ Akbulut, op.cit, s. 69.

⁶⁹ Akbulut, ibid.

gerçek anlamda vakıf sayılmadığı için buna gayr-ı sahih vakıf denilmiştir. Bu durum gayri sahih vakıfların hukuken geçersiz olduğu anlamına gelmez. Gayri sahih vakıflar miri arazi hükümlerine tabidir⁷⁰.

1.4.2. İdarelerine Göre Vakıflar:

- **Mazbut vakıflar:** Vakfın varlığını devam ettirebilmesi için idaresi devlet tarafından ele alınmış vakıflar için kullanılan tanımdır⁷¹. Bu vakıflar, Vakıflar Nezareti tarafından idare edilir⁷².
- **Gayr-ı Mazbut Vakıflar:** Mütevelliler tarafından yönetilen vakıflardır. Mülhak ve müstesna olmak üzere iki çeşidi bulunur. Mülhak vakıflar; nezaretin kontrolünde olup, müteveli tarafından idare edilen vakıflardır. Müstesna vakıflar; nezaretin kontrolünde olmayıp, sadece müteveli tarafından yönetilen vakıflardır⁷³.

1.4.3. Amaçlarına Göre Vakıflar:

- **Hayri Vakıflar:** Hayır amacı ile kurulmuş olan vakıflardır. Yararlananları fakirler, yolcular, öğrenciler gibi genel bir nitelendirme ile belirlenen kişiler olan vakıflara denir⁷⁴.
- **Avâriz Vakıfları:** Mahallelerde ve köylerde yaşayan insanların ihtiyaçlarına yönelik olarak kurulmuş vakıflardır. Hastalanan fakir insanların tedavi ettirilmesi, kimsesiz çocukların bakılması, fukaraların cenazelerinin kaldırılması gibi toplumsal ihtiyaçları karşılardı⁷⁵.

⁷⁰ Günay, op.cit, s. 48.

⁷¹ Teber, "Osmanlı...", s. 202.

⁷² Akbulut, op.cit, s. 70.

⁷³ Teber, op.cit, s. 202.

⁷⁴ Günay, op.cit, s. 478.

⁷⁵ Teber, op.cit, s. 203.

- **Aile Vakıfları (Zürri):** Vakıftan yararlananların vakfeden kişinin zengin veya fakir hısımlarından oluştuğu ve fakirlerin yararlanabilme imkânının bunların ortadan kalkması şartına bağlandığı vakıflara denir. Bu vakıflara evlatlık ya da ehli vakıf adı da verilir⁷⁶.

1.4.4. Vakıfların Kiraya Verilmesine Göre:

- **Mukataalı Vakıflar:** Üzerinde bina, ağaç vb. şeyler olmayan vakıf arazisinin, vakfın içinde bulunduğu maddi sıkıntı sebebiyle işletemez hale gelmesi sonucunda bu arazinin atıl kalmaması için kiraya vermesidir⁷⁷.
- **İcareteynli Vakıflar:** Vakfa ait arazide bulunan yapıların tamire ihtiyacı olması ancak vakfın bunu yaptırabilecek durumda olmaması sebebiyle peşin kira bedeli verilmesi şartıyla vakfa ait binaları kiraya vermesidir⁷⁸.
- **İcare-i Vahideli ve İcare-i Vahide-i Kadimeli Vakıflar:** Kısa süreli kira sözleşmeleri ile işletilen vakıflardır. İcare-i vahideli vakıflarda kira süresinin sona ermesiyle veya kiracının vefatıyla kira anlaşması da sona erer. Kiracının, kiralanan üzerinde hayatı boyunca tasarruf hakkı olması ve ölümünden sonra bu hakkın çocuğuna devretmesi gibi hükümler bu vakıflarda geçerli değildir⁷⁹.

1.5. Vakıf ve İstibdal Meselesi

İstibdal, haklı gerekçelerle vakıf mallarını mülk olan başka bir mal ile değiştirmek anlamına gelmektedir. İstibdal sonucunda vakıf mülk, mülk te vakıf haline gelmektedir⁸⁰. İstibdal uygulaması ile vakfa ait olan mal bir şahsa, şahsın mülkü olan ise vakfa geçmiş olur. Bir noktada vakıfların istibdal ile eski vakıf malını elden çıkararak yerine yenisini

⁷⁶ Günay, ibid.

⁷⁷ Teber, op.cit, s. 202.

⁷⁸ Teber, ibid.

⁷⁹ Akgündüz, "İcare-i..", s. 389.

⁸⁰ Oğuz, "Osmanlı...", s. 586.

alabildikleri de söylenebilir. Bu sayede vakıflar, bu uygulamayla satamayacakları için elden çıkaramadıkları eski mallarını yenileriyle değiştirerek devamlılıklarını sağlayabiliyorlardı⁸¹.

Ancak 16. Yüzyılda bu sistem, vakıf mülkleri ele geçirmek için kötüye kullanıldı. Kanuni Sultan Süleyman, haraba yüz tutmuş vakıf mülklerin, vakfın lehine de olsa, ne satış ne de istibdal yöntemiyle elden çıkarılmasını kanunla kesin olarak yasakladı. Mülklerin harap olmaktan korunması için ise, vakıftan istifade edenlerin ellerine geçecek para miktarı azalsa dahi gelirin bir kısmının muhakkak tamire harcanması kanunen şart koşuldu⁸².

1.6. Vakfiyeler

Vakfiye ya da vakıfname bir vakfın kurucusu tarafından hazırlanmış olup, vakfın işleyişi ile ilgili bilgi veren belgeye denir. Vakfiyeler, vakfın nasıl yönetileceği, hangi hayır işlerinde kullanılacağını gösteren senettir. İslam tarihinde önemli yere sahip olan vakfiyelerin ilk zamanlarda sözlü olarak yapıldığı ancak daha sonra doğan sıkıntılar sebebiyle yazılı olarak vakıf şartlarının belirlenmesi ihtiyacına binaen ortaya çıktığı bilinmektedir⁸³.

Vakfeden kişinin resmi bir yazı ile kadıya müracaat etmesi ve kadının onay vermesi ile vakıf resmi hüviyet kazanırdı. Vakfiyeler şahitlerin önünde düzenlenerek, kadı sicillerine kaydedildikten sonra da kesinleşmiş olurdu⁸⁴. Vakıflar arşivinde ve tapu dairelerinde çok sayıda vakfiye bulunmaktadır ve bunların bazıları da altın yıldızlı yani müzehheptir⁸⁵. Vakfiyelerde, kurulan bu müessesenin nasıl idare edileceği, nasıl masraflar yapılacağı, burada kaç kişinin çalışacağı ve hangi görevleri yapacağı, çalışanların ne kadar ücret alacağı ve bu ücretlerin nereden karşılanacağı, bu müesseseden kimlerin ve nasıl istifade edeceği gibi bilgiler detaylı bir şekilde yer almaktaydı⁸⁶. Vakfiyeler uzun ya da kısa olabilirler. Bunu belirleyen faktör düzenlendiği müessesesinin önemlidir. Tek sayfalık, küçük bir mülkün vakfını gösteren vakfiyeler mevcuttur⁸⁷.

Vakfiyeler tarih boyunca, kâğıt rulolar, parşömenler, deri ve taş gibi malzemelerin üzerine yazılmıştır. Kâğıt ve deri üzerine yazılmış vakfiyelerin uzunluklarına bakıldığında, 1

⁸¹ Özkaya, "Vakıf...", s. 469.

⁸² Selçuk, op.cit, s. 29.

⁸³ Özgüdenli, "Vakfiye", s. 465-466.

⁸⁴ Şeker, "Vakfiyelerin...", s. 1.

⁸⁵ Şeker, İslamda..., s. 140.

⁸⁶ Teber, op.cit, s. 204.

⁸⁷ Şeker, op.cit, s. 141.

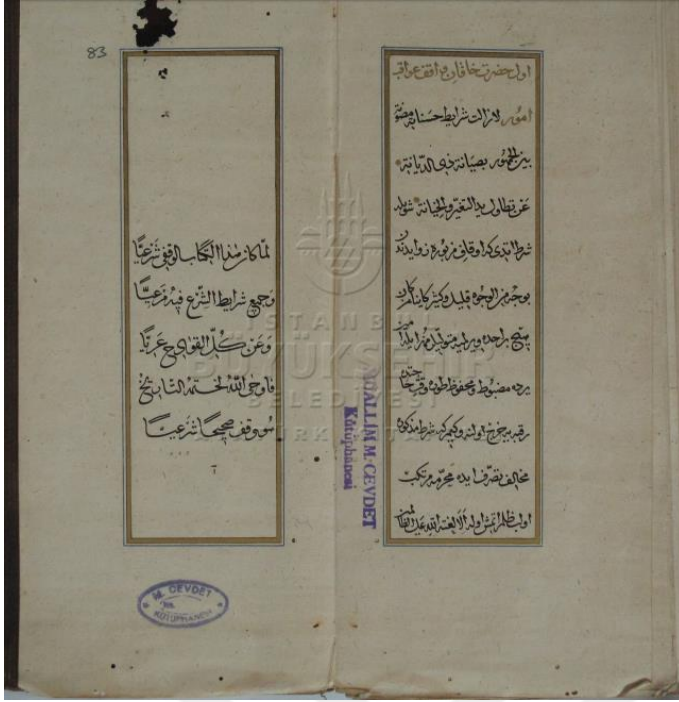
sayfa olan vakfiye bulunduğu gibi, 400 sayfayı bulan metin de bulunmaktadır. Taş üzerine yazılanlar ise, bazen vakfiyenin tam metnini içerdiği gibi bazen de özeti mahiyetindedir⁸⁸. XVI. yüzyıl başlarına kadar Arapça olarak yazılan vakfiyeler, XVIII. yüzyıla kadar Arapça ve yanı sıra Türkçe olarak yazılmış, XVIII. yüzyıldan itibaren de çoğunlukla Türkçe olarak düzenlenmiştir. Kütahya’da bulunan Germiyanoglu Yakup Bey taş vakfiyesi (H. 817 / M. 1414) Türkçe olarak yazılmıştır. Anadolu’da bulunan en eski Türkçe kitabe olarak kabul edilir⁸⁹.

Şekil 2 II. Bayezid'in Edirne'deki cami, medrese, imaret ve diğer eserlerinin vakfiyesinin ilk sayfası (Atatürk Kitaplığı yazmalar/MC_Yz_00061.pdf)

⁸⁸ Şeker, op.cit, s.1.

⁸⁹ Yüksel, "Vakfiye", s. 468.

Şekil 3 II. Bayezid'in Edirne'deki cami, medrese, imaret ve diğer eserlerinin vakfiyesinin son sayfası (Atatürk Kitaplığı yazmalar/MC_Yz_00061.pdf)

Şekil 4 Germiyanoglu Yakup Bey, Taş Vakfiye (https://tr.wikipedia.org/wiki/Ta%C5%9F_Vakfiye)

Mehmet Tütüncü yaptığı bir araştırma neticesinde Germiyanoğlu Yakup Bey vakfiyesinden daha eski tarihli bir Türkçe taş vakfiye olduğunu ifade etmiştir. Vakfiye Eskişehir Seyitgazi’de bulunan Seyid Battal Gazi Külliyesi’nde bulunmaktadır. Seyitgazi Külliyesi Camisi’nin giriş kapısının sol tarafında pencerenin yanında yer almaktadır⁹⁰. Kitabeyi yazdıran Süleyman Şah’ın oğlu Germiyan Bey’i Kurd Abdal’dır. İki ayrı taş yazılan kitabe bir bütündür. Kitabelere iki hukuk işlemi yansıtılmıştır. Birinci kitabede Kurd Abdal’ın Akpınar adlı bir mezrayı satın alması, ikinci kitabede ise bunu Seyid Gazi Dergâhı’na vakfettiği kaydedilmiştir⁹¹.

Şekil 5 Kurd Abdal Vakfiyesi (Tütüncü, s.19)

1.6.1. Vakfiyenin Bölümleri

Bir vakfiyede yer alan bölümleri genel olarak şu başlıklar altında sıralayabiliriz:

- Kadı veya kadıların vakfın hukuki durumunu onayladıklarını gösteren tasdik ibaresi⁹².
- Davet. Allah’a hamdüsena ve resulüne salatüselamın bulunduğu bu bölümde ayet ve hadislerle, dünyanın fâni ve ahiretin bâki olduğu, vakıf kurmanın önemi vb. bilgiler bulunur.

⁹⁰ Tütüncü, “Türkiye’de...”, s. 19.

⁹¹ Tütüncü, op.cit, s. 21.

⁹² Şeker, op.cit, s. 4.

- Vakfeden kişiye dair bilgilerin bulunduğu bölüm: Anne adı, baba adı, mesleği ve nerede ikamet ettiği gibi.
- Mevkûf ile ilgili bilgilerin bulunduğu bölüm: Vakfedilen malın cinsi, miktarı, bulunduğu yer, sınırları vb⁹³.
- Kurulan müessesenin nasıl idare edileceği, ne masraflar yapılacağı, kaç kişinin çalışacağı, ne kadar ücret alacağı, bu müesseseden kimlerin nasıl faydalanacağı gibi vakıfla ilgili kuralların yer aldığı bölüm⁹⁴.
- Mütevellinin (vakıf yöneticisi) tarif edildiği bölüm.
- Vâkıfın hayatta iken kendisinin vefatından sonra da varislerinin pişman olup vazgeçmesini önlemek için düzenlenmiş bölüm⁹⁵.
- Vakfiyede bulunan şartlara uymayan kişiler için, vâkıfın manevi yaptırımı; beddua bölümü.
- Vakfiyenin en sonunda da tarih ve şahitlerin isimlerinin yer aldığı bölüm⁹⁶.

1.7. Osmanlı'da Nakit Para Vakıfları

Fıkıh kitaplarında küçük bir mesele olarak ele alınan nakit para vakıfları, Osmanlı Devletinde uygulanan önemli bir konudur. Ancak nakit para vakıflarının dinen uygunluğu üzerinde şeyhülislam ve Osmanlı hukukçuları sıklıkla tartışmışlardır. Ulemanın bir kısmı nakit para vakıflarının caiz olduğunu savunurken, bazıları da caiz olmadığını ileri sürmüştür⁹⁷. Bu tartışmaya katılan ünlü simalardan biri de Kanuni Sultan Süleyman döneminin ünlü şeyhülislamı Ebusuud Efendi ve Sofyalı Bali Efendi'dir. Onlar para vakıflarının caiz olduğu yönünde görüş sunmuşlardır. Hatta şeyhülislam Ebusuud Efendi döneminde Osmanlı Para Vakıfları altın çağını yaşamıştır⁹⁸.

Nakit para yoluyla toplanan paraların aynı gayr-ı menkullerde olduğu gibi vakfiyelerinde belirtilen şartlara göre yönetilirdi. Vakıf paraları, bazı usullere göre işletilir ve yönetilirdi. Bunlar;

⁹³ Yüksel, op.cit, s. 469.

⁹⁴ Şeker, op.cit, s. 4.

⁹⁵ Yüksel, op.cit, s. 469.

⁹⁶ Şeker, op.cit, s. 4.

⁹⁷ Keleş, "Osmanlılarda...", s. 191-192.

⁹⁸ Türkoğlu, "Osmanlı...", s. 191-192.

Karz-ı hasen: Faizsiz para ödünç verme.

Bidâ'a: Allah rızası için parayı işletip, kârının ve anaparanın tamamını vakfetme⁹⁹.

Mudaraba: Kâr amacı güden emek sermaye ortaklığıdır. (Bir tarafın emeğini, diğer tarafın ise sermayesini ortaya koyması)

Müşâreke: Sermaye ortaklığı anlamına gelmektedir.

Murabaha: Vakıf para ile peşin mal alıp, vadeli satarak kâr elde etmek¹⁰⁰.

Bu yöntemler içerisinde en çok kullanılanı murabahadır. Piyasa rayiçleri göz önünde bulundurularak % 10-15 gibi kâr sınırlaması getirilmiş, böylece ekonomide uzun vadeli istikrar sağlamıştır. Tarih boyunca, para vakıflarından kervan ve gemilerle uzak ülkelere giden ve kârlı ticaret yapan büyük tüccarlar bu şekilde kredi kullanmışlardır. Bunlar elde ettikleri kârdan sermaye sahiplerine pay vererek, para vakıflarının gelirlerini de arttırmışlardır¹⁰¹.

Para vakıfları vakfın gayrimenkul malını değil de parasını vakfetmesiyle oluşan bir vakıf türü olduğu için diğer vakıflarda olduğu gibi para vakıflarında da cayma söz konusu olmazdı. Vakfedilen para ebedi olarak vakfındı ve paranın vakıf yöneticileri tarafından işletilmesiyle suretiyle elde edilen gelir, vakfın kuruluş amacı doğrultusunda harcanırdı¹⁰².

Para vakıfları kuruluş amaçları ve yerine getirdikleri görevleri itibariyle akar vakıflarından ayrı düşünülemez. Zaten birçok para vakfı aynı zamanda akar vakfidir. Akar vakıflarının gelirlerini para vakıfları gibi işlettiği bilinmektedir. Bu sebeple Osmanlı para vakıflarını, vakıf sisteminden bağımsız bir kredi kurumu gibi düşünmek yanlış kanaatlere sebebiyet verebilir¹⁰³.

⁹⁹ http://www.isav.org.tr/img/20131030__4127313495.pdf

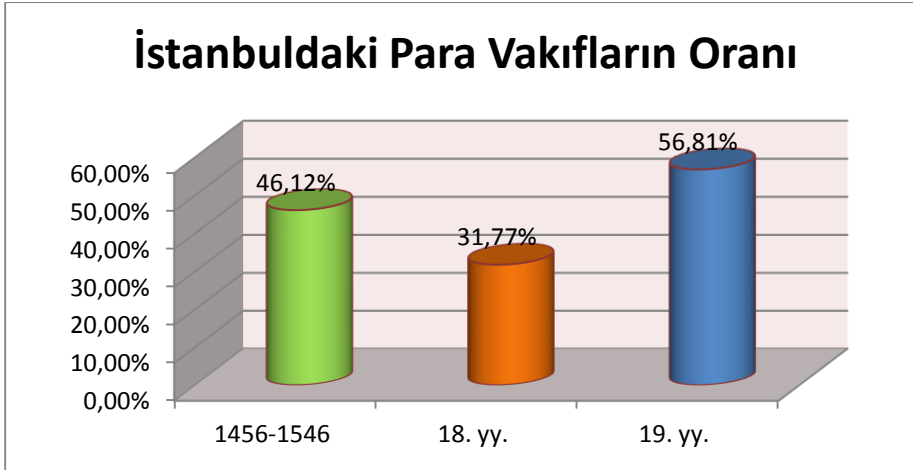
¹⁰⁰ http://www.isav.org.tr/img/20131030__4127313495.pdf

¹⁰¹ Keleş, op.cit, s. 194.

¹⁰² Türkoğlu, op.cit, s. 192.

¹⁰³ Kaya, "Para...", s. 200.

Tablo 1 (Türkoğlu, “Osmanlı...”, s. 193’ teki bilgilerden yola çıkılarak hazırlanmıştır.)

1.8. Osmanlı Sosyal Hayatı İçerisinde Vakıflar ve Önemi

Türk-İslam kültürünün gelişmesinde önemli bir yere sahip olan vakıflar, aynı zamanda insanlar arasında sosyal adaletin sağlanması ve farklılıkların oradan kaldırılması açısından da önemli bir role sahiptir¹⁰⁴. Çünkü vakıflar gönüllü kuruluşlardır. Toplumsal ihtiyaçları gidermekle yükümlü kurumlar değildir. Devlet tarafından da bu görevi yerine getirmesi için görevlendirilmiş kurumlar değildir. Tamamen bu işe gönüllü katkı sağlayan kuruluşlardır. Toplumsal bir hizmetin götürülmesi aşamasında da hizmeti götüren ile hizmetten istifade eden arasında bağ oluşturur. Böylece sosyal bütünleşmenin oluşmasına katkı sağlar¹⁰⁵.

Osmanlı devletinde kurulan vakıflar sayesinde insanlar arasında din, dil, ırk, düşünce farkı gözetilmeden, ihtiyaç sahiplerine hizmet sunulmuştur. Aç insanların doyurulmasından, çıplakların giydirilmesine, kimsesizlere barınma olanağı sağlanmasına kadar pek çok hizmet vakıflar sayesinde gerçekleştirilmiş ve hırsızlık, gasp, anarşi, isyanların önüne geçilebilmiştir. Zengin ve fakir ayrımı yapılmayarak sınıf farklılığının sosyal çatışmalara yol açmasının önüne geçilmeye çalışılmış, huzurun ve asayişin sağlanmasında büyük katkı sağlamışlardır¹⁰⁶.

¹⁰⁴ Halaçoğlu, XIV. ve XVI...., s. 160.

¹⁰⁵ Ertem, op.cit, s. 40.

¹⁰⁶ Işık, op.cit, s. 6.

Vakıflar kanalıyla yapılan yardımlar sayesinde, yoksul insanların ferdi yardım alırken karşılaşılabilecekleri kişilik ve şahsiyetlerinin zedelenmesinin de önüne geçilmiştir. Vakıftan yardım alanların isimleri belli olmadığı için, şahsiyetleri de koruma altına alınmış olurdu¹⁰⁷.

Osmanlı Devletinde her vakıf, özellikle büyük vakıflar, hizmetlerin yürütülebilmesi için gerekli sayıda personelin çalıştırılması ve maaşlarının ödenmesi fonksiyonunu da yerine getirmişlerdir. Vakıflar yaygınlık kazandıkça vakıfta istihdam edilenlerin sayısında önemli derecede artış olmuştur. Bütün kamu hizmetlerinin de vakıflar eliyle gerçekleştirildiği göz önüne alınırsa, istihdam potansiyelinin ciddiyeti anlaşılacaktır¹⁰⁸. Bu sayede vakıflar ülkedeki işsizlik sorununa da ciddi katkı sağlamışlardır.

1.8.1. Sağlık Alanındaki Önemi

Osmanlı Devleti'nin hemen her yerinde görülen hastanelerin (darü's-şifa, bimarhane, darü's-sıhha gibi isimlerle anılmışlardır) giderleri ve personelin maaşları da vakıflar tarafından sağlanmıştır. Hastaneler sadece yatan hastalara mahsus olmayıp, burada ayakta tedavi de yapılmaktadır. Gelen her hastanın tedavisi yapılmakla birlikte fakir olduğunu beyan edenlere ücretsiz ilaç da verilmektedir¹⁰⁹. Aynı zamanda bulaşıcı hastalıkları önlemek amacıyla, yolcuların bir süre şehir halkından tecrit edildiği ve müşahade altında tutulduğu da bilinmektedir. Bu yerler için tecrithane ya da karantinahane gibi tabirler kullanılmıştır¹¹⁰. Tıp eğitimine önem veren Osmanlılarda kurulan ilk tam teşekküllü hastane 1399 yılında Bursa'da Yıldırım Bayezid tarafından kurulmuştur. İstanbul ve Edirne gibi büyük şehir hastaneleri aynı zamanda hekimlerin ihtisas yeri idi. Hekimler burada, her dalda ihtisas yapabilmekteydi. Yalnız bir tip hastalığa mahsus olan hastaneler de vardı¹¹¹. Örneğin XVI. yüzyılın başlarında (1514) Üsküdar'da Karaca Ahmet'te Miskinler Tekkesi'nde cüzzamlılara ait bir hastane açılmıştır. 1539 yılında Hürrem Sultan tarafından, Mimar Sinan'a bir hastane yaptırılarak hizmete sunulmuştur. Ayrıca Süleymaniye Külliyesi içerisinde de Kanuni Sultan Süleyman

¹⁰⁷ Özaydın, "Vakıfların...", s. 11.

¹⁰⁸ Ertem, op.cit, s. 37.

¹⁰⁹ Işık, op.cit, s.4.

¹¹⁰ Kazıcı; Şeker, İslam-Türk..., s. 257.

¹¹¹ Işık, op.cit, s. 4.

tarafından bir hastane ve bir tıp tedarikhanesi yaptırılmıştır. Yine Atik Valide Sultan Hastanesi de her türlü hastanın tedavi edildiği ünlü Osmanlı hastanelerinden biridir¹¹².

1.8.2. Eğitim Alanındaki Önemi

Osmanlı Devleti'nde sıbyan mektepleri ve medreseler de vakıflar eliyle kurulmuşlardır. Yine bu mekteplerde çalışan personelin ücretleri de vakıf gelirlerinden karşılanmıştır¹¹³. Okuma çağına gelmiş olan öğrenciler önce sıbyan mekteplerinde eğitilir, daha sonra vakıf külliye içerisinde yer alan medreselerde eğitim faaliyetlerine devam ederlerdi¹¹⁴.

1.8.3. Dini Alandaki Önemi

Arapça bir kelime olan cami, toplayan veya bir araya getiren anlamına gelir. İslam toplumunun kültürel bakımdan gelişmesinde önemli bir yeri olan camiler, ibadet, eğitim ve öğretim alanlarında hizmet vermişlerdir. Osmanlıda camiler sadece bir ibadet yeri olmayıp, toplumun bir araya gelerek ülkeye, mahalleye ait işlerin görüşülüp karara bağlandığı yerlerdi. Bu durum ona aynı zamanda sosyal bir yapı olma özelliğini kazandırıyor¹¹⁵.

1.8.4. İmar ve Bayındırlık Alanında Önemi

Elde edilen toprakları şenlendirmek, ihya etmek ve güvenliğini sağlamak için yapılan derbentler yine vakıflar yolu ile yapılıyordu. Böylece sadece topraklar işlenmekle kalmıyor, zirai sahada büyük işletmeler ve sulama tesisleri de oluşturuluyordu. Bazı tehlikeli yerlerde ise han, çeşme, palanka, kale, cami inşaatları ile yerleşim yerleri haline dönüşmesi sağlanarak, hem güvenli ticaret imkânı sağlanıyor, hem de konargöçerlerin veya topraksız unsurların iskânı mümkün kınılıyordu. Ayrıca yol, iskele, köprü, liman gibi hizmetlere

¹¹² Halaçoğlu, op.cit, s. 162.

¹¹³ Buluş, op.cit, s. 30.

¹¹⁴ Ertem, op.cit, s. 35.

¹¹⁵ Işık, op.cit, s. 4.

yönelik imar faaliyetleri ile suyun isalesi hizmetleri de vakıflar eliyle gerçekleştirilmekteydi¹¹⁶.

1.9. Vakıfların Gelir Kaynakları

İslam hukukunda vakıf daimdir yani süreklilik arz eder. Kamu hizmetlerinin büyük bölümünün vakıflar kanalıyla yapılması da bunun neticesidir. Vakıfta süreklilik esas olduğundan, vakıf yapılacak malın kalıcı ve vakfın gayesini gerçekleştirecek özellikte gelir getirmesi de gerekmektedir. Bu sebeple İslam Hukukuna göre kurulan vakıflarda, menkul malların süreklilik özelliği mümkün görülmediğinden, vakfedilen malların akar cinsinden gayrimenkul mal oldukları görülür¹¹⁷.

Osmanlı'nın kuruluş devrinde vakıf giderlerinin önemli bir bölümünü inşaa faaliyetleri tutmaktaydı. Külliyele yaptırılan banilerin inşaat için gerekli masrafları karşıladıkları gibi, külliyele oluşturulan yapıların kuruluş amacına uygun olarak yapacağı faaliyetler için de yeterli miktarda fon sağlayacak gelir temin ettikleri de görülmektedir¹¹⁸.

Fatih Sultan Mehmet döneminde merkezi bütçenin gelirleri 79.78 milyon akçeydi. Bu gelirin % 17'si vakıf gelirlerinden elde edilmekteydi. XVI. yüzyıl başlarında, Osmanlı topraklarının 3/5'i irili ufaklı dirliklerin elinde bulunmakta ve 1/5'i doğrudan doğruya devlete bağlı padişah hasları, 1/5'i ise vakıf topraklarından oluşmaktaydı¹¹⁹. Tarihi gelişim içerisinde, mülk arazi sayısının artması ve gelişmesine paralel olarak, vakıf arazide de büyük ölçüde çoğalma görülmüştür. Kesin bir bilgi olmamakla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda bir ara arazinin 1/4'ünün vakıf arazi olduğu kaydedilmektedir¹²⁰.

Vakfın mali bünyesini meydana getiren unsur gayrimenkul olmakla birlikte, bazı vakıflarda menkul mallar da vakfın konusunu oluşturmaktadır. Vakıfların çeşitleri itibariyle mali bünyelerinin de farklı olduğu görülür. Bunlardan biri de para vakıflarıdır. Vakfedilen gayrimenkul, menkul ve para (azalmaması şartı ile) sadece gelirlerinden vakfın amacının

¹¹⁶ Buluş, op.cit, s. 31.

¹¹⁷ Şibil, "Vakıfların...", s. 111.

¹¹⁸ Özcan, "Osmanlı'da...", s. 28.

¹¹⁹ <https://www.academia.edu/9170094/Vak%C4%B1f-Trust-Foundations>

¹²⁰ Şibil, op.cit, s. 111.

gerçekleştirilmesi şartı ile vakfın mali durumunun azalmasını önleyici bir tedbir olarak görülmektedir¹²¹.

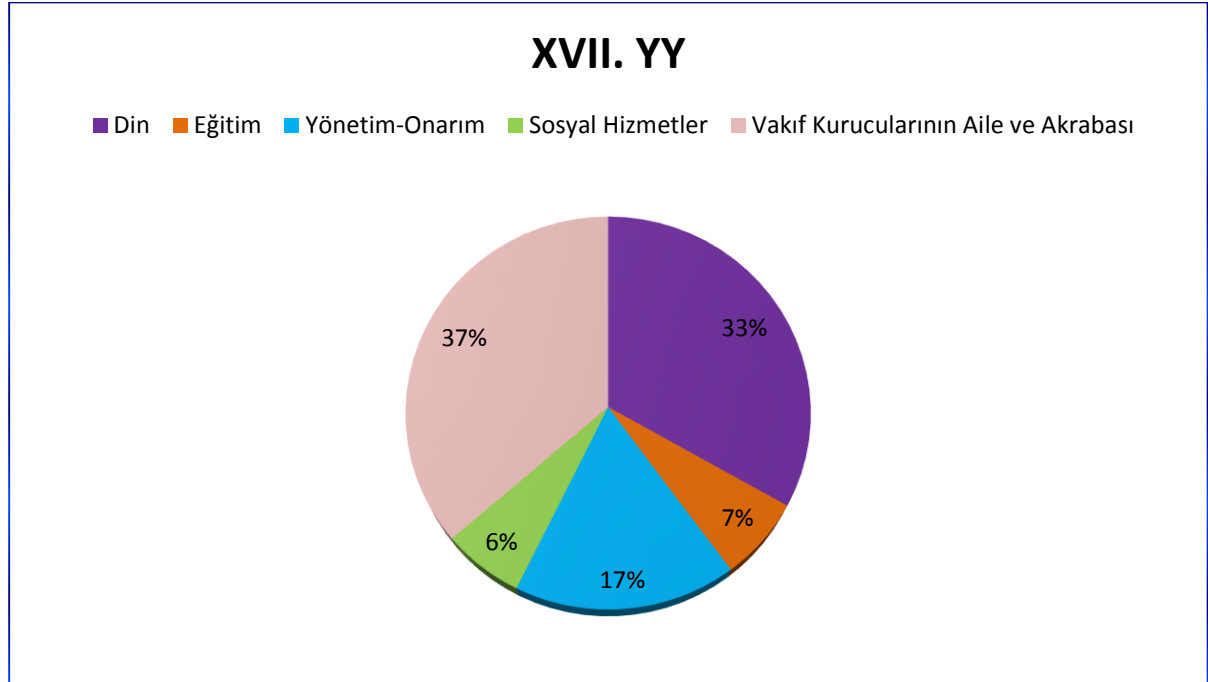
Vakıf formunda kurulan gelir kaynakları, vakfın kurucusunun mal varlığına ve dönemin iktisadi şartlarına göre çeşitlilik gösterir. Bunların içerisinde arazi gelirleri önemli bir yere sahiptir. Arazi gelirleri; araziden alınan bir takım vergiler, arazinin kiralanması ya da arazinin işletilmesi suretiyle elde edilen gelirlerdir. Bunlardan başka çarşı, bedesten gibi mekânlardaki dükkânlar, han, hamam ve ev gibi gayri menkullerin kiralaları ve nakit paraların işletilmesi ile elde edilen gelirler vakfın gelir kaynaklarını oluşturur¹²².

Süleymaniye Vakfiyesine göre (964/1557), Süleymaniye Külliyesi'nin gelir kaynakları arasında, 1 hamam ve birçok dükkân ve evden başka 217 köy, 30 mezra, 2 mahalle, 7 değirmen, 2 dalyan, 2 iskele, 1 çayırılık, 2 çiftlik, 2 ada, vs. bulunmaktaydı¹²³.

1.10. Vakıf Gelirlerinin Dağılımı

XVII, XVIII ve XIV. yüzyıllarda kurulan vakıflardan sağlanan gelirlerin dağılımı:

Tablo 2 Yüksel, "Osmanlı...", s. 247, 248 ve 249'daki bilgilerden hareketle hazırlanmıştır.

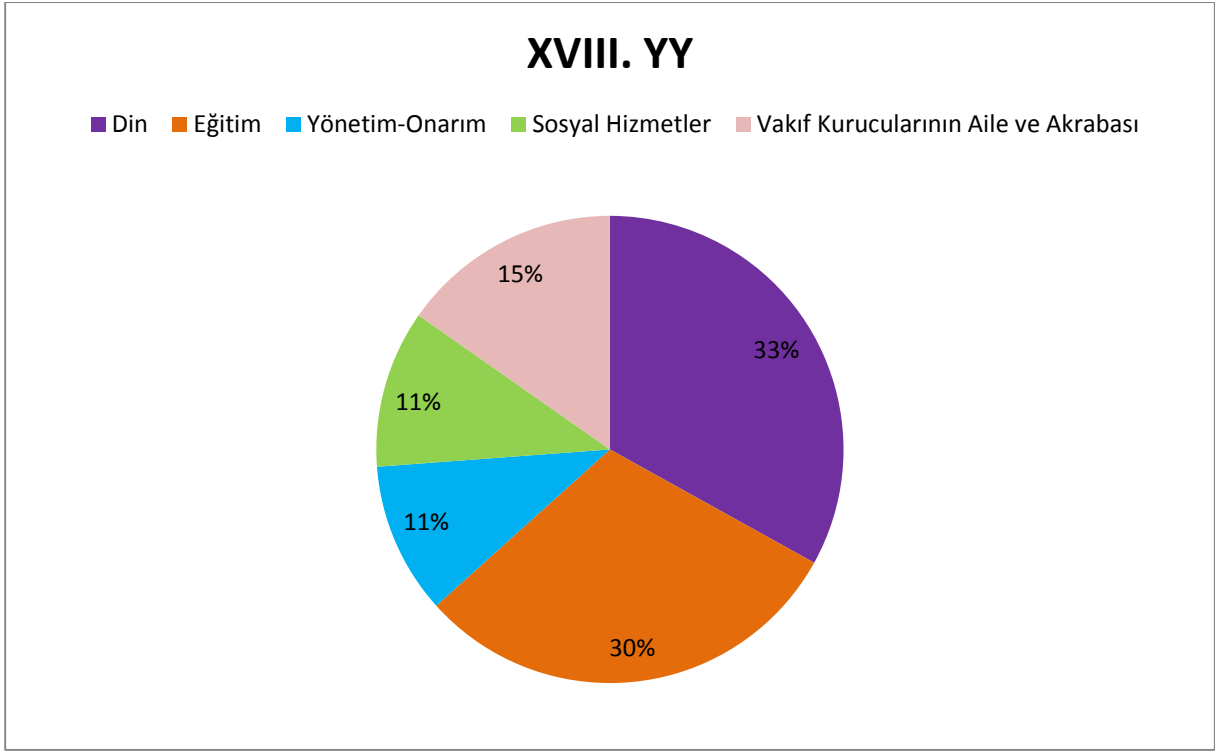

¹²¹ Şibil, ibid.

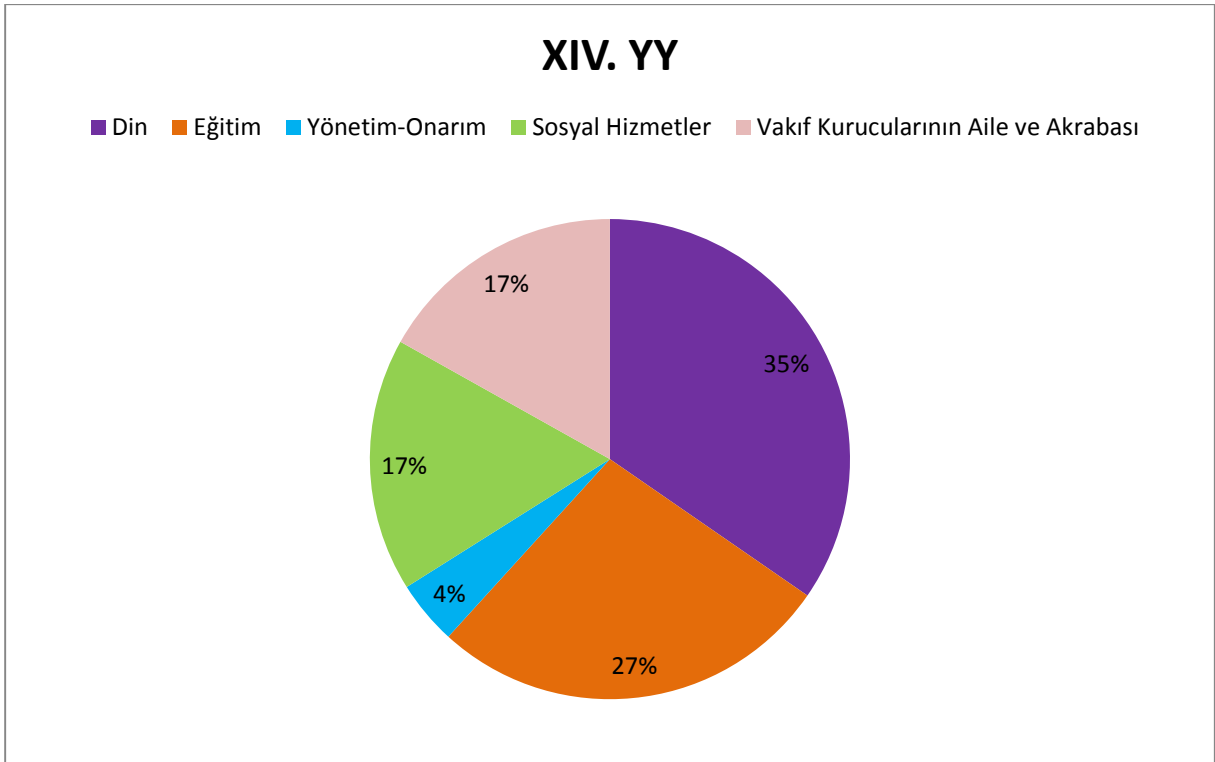
¹²² Özcan, op.cit, s. 28.

¹²³ <https://www.academia.edu/9170094/Vak%C4%B1f-Trust-Foundation>

Tablo 3 Öztürk, "Tarihte..." , s. 79'daki bilgilerden hareketle hazırlanmıştır.

Tablo 4 Öztürk, "Tarihte..." , s. 79'daki bilgilerden hareketle hazırlanmıştır.

1.11. Vakıf Sistemindeki Bozulmalar

Osmanlı vakıf sisteminde görülen bozulmayı genel olarak 2 başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan ilki vakıf hukuku ve uygulamasındaki bozulmalar, ikincisi ise vakıfların yönetim ve denetiminde görülen usulsüzlüklerdir¹²⁴.

- **Vakıf hukuku ve uygulamasındaki bozulmalar:** Bu bozulmaların en önemli nedenlerinden biri miri arazilerin vakıf arazisine dönüştürülmesi gelmektedir. Devlet miri araziye uygun gördüğü kişileri mülk arazi olarak verebilmektedir. Osmanlı Devletinin kuruluşundan kısa bir süre sonra fethettiği toprakları temlikler yoluyla mülk araziye dönüştürdüğü ve bunun sonucu olarak da bir toprak aristokrasisinin oluştuğu görülmektedir. Bu gruba mensup olanlar zamanla çok büyük bir araziye ve güce sahip olmuşlardır¹²⁵.

Bir diğer önemli unsur da aile (zürri) vakıflarının çoğalmasdır. Vâkıflar, vakfiyelere koydukları şartlarla aile fertlerini hukuki ve siyasi yollarla gelebilecek saldırılardan korumaya çalışmışlardır. Devletçe yapılabilecek müsaderenin önüne geçtikleri gibi, mallarını yakın akrabalarından daha çok çocuklarından birine ya da birkaçına vakfederek miras yoluyla malın bölünmesinin önüne geçip, mallarının bütünlüğünü korumayı amaçlayan düşünceler bilhassa 17. ve 18. yüzyılda artmıştır¹²⁶.

- **Vakıfların Yönetim ve Denetiminde Görülen Usulsüzlükler:** Tanzimat'a kadar vakıflar, müteveli ve nâzırların idaresinde vâkıfların özel şartlarına göre, özerk bir şekilde yönetilmişlerdir. Bir şikâyet olmadığı müddetçe de merkezi bir denetim yapılmamıştır. Vakıf gelirlerinin toplanması, harcamalarının yapılmasını ve muhasebelerinin tutulmasını müteveli yaparken, bütün bu işlemlerin denetimini de nâzırı yapıyordu¹²⁷. Vakıf üzerinde oldukça geniş yetkileri bulunan bazı müteveli ve nazırlar vakıf gelirlerini israf etmekteydiler. Ayrıca bazı vakıf görevlileri de maaşlarının çok az bir kısmını vererek görevlerini başkalarına yaptırmaktaydılar. Sonuç olarak vakıfların sürekliliği sağlanamamaktaydı¹²⁸.

¹²⁴ Alkan, "Osmanlı...", s. 70.

¹²⁵ Tuş, "Osmanlılarda...", s. 191-192.

¹²⁶ Alkan, op.cit. s. 74.

¹²⁷ Alkan, op.cit, 79-80.

¹²⁸ Genca, "Osmanlı...", s. 539.

1.12. Tanzimat Sonrası Vakıf Sistemi

Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılına baktığımızda pek çok aksaklığın yanında, vakıf alanındaki aksaklıkların da düzeltilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu aksaklıkların çeşitli sebepleri bulunmaktaydı. Bu bozulmaların bazıları vakıf yönetiminden kaynaklanmaktaydı. Bazıları da vakıf sisteminde ticari zorunlulukların ve örfün tesiri ile yapılmış olan istisnaların suistimâl edilmesi sebebiyle gerçekleşmiştir¹²⁹.

Tanzimat ile birlikte kimi vakıfların vergi muafiyetlerinin büyük kısmı kaldırılmış, kimilerinin de vergi muafiyetleri belli koşullarda devam etmiştir. Ayrıca devletin içinde bulunduğu durumun düzeltilmesi için padişahın ceb-i hümayundan özel gelirlerini merkezi hazinenin emrine verildiği gibi, devletin en büyük gelirli vakıflarının gelirlerinin Darphane-i Amire vasıtasıyla merkezi hazine yararına kullanılmaya başlanmıştır¹³⁰.

Osmanlıların Arabistan'ı fethinden sonra, Mekke ve Medine şehirlerindeki dini ve hayri müesseseler ile bu şehirlerde oturanlar lehine kurulan vakıfları yönetmek için darüssade ağalığına bağlı Evkaf-ı Haremeyn Müfettişliği, Evkaf-ı Haremeyn Muhasebeciliği, Evkaf-ı Haremeyn Mukataacılığı ve Dârüssaade Yazıcılığı adlarıyla dört daire kurulmuştu. XVIII. asırda kurulan vakıfların % 64'ünün nezareti doğrudan doğruya kadıya bağlı iken, % 36'sının nezareti ise vakıf kurucuları tarafından farklı kimselere verilmişti. Sultan III. Osman, III. Mustafa ve I. Abdülhamid gibi bazı padişahlar vakıfların idaresinin bir merkezde toplanması yolunda ilk adımları attılar¹³¹.

Sultan III. Mustafa tarafından Laleli vakıflar idaresi kuruldu. Hasbiye Kadın ve I. Abdülhamid'in hasekisi Nevres Sultan vakıflarının idaresini I. Abdülhamit'e ait Hamidiye Vakıfları Müteveli Kaimmakamı'na verdiler. III. Selim (1789-1807) de vakıflarının Valide Sultan'ın vakfiyle birlikte telakki olunmasını ve Laleli Vakıflar İdaresi'ni kuran babası III. Mustafa ve annesine ait vakfiyelerde belirtilen şartlara uygun olarak idare edilmesini istedi. 1788'de Hamidiye ve Laleli vakıflarının idaresi birleştirildi¹³². İdarenin iş yükü artınca nezaret şubesi haline getirildi. Darphane-i Amire Nezareti'ne bağlandı. Sultan II. Mahmud'un da kurmuş olduğu vakfı babası Abdülhamid'in vakfı ile birleştirmesi ile Hamidiye ve Mahmudiye Evkafı oluşturulmuştur. Yeniçeri ocağı kaldırılınca denetimleri yeniçeri ağası ve

¹²⁹ Genca, "Osmanlı...", s. 538.

¹³⁰ Buluş, op.cit, s. 33.

¹³¹ Halaçoğlu, "Osmanlılarda...", s. 99.

¹³² <http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=382185>

sekbenbaşına bırakılan vakıfların denetimi de bu nezarete bağlanmıştır¹³³. Alabildiğine genişleyen vakıfların yönetimini tek elde toplayabilmek için vakıf idaresi Darphane-i Amire Nezareti'nden ayrılarak, 1826'da Evkaf-ı Hümayun nezareti kurulmuştur¹³⁴.

Bir dönem Evkaf Nazırlığı olarak kullanılan bina.

Şekil 6 (https://tr.wikipedia.org/wiki/Evkaf-%C4%B1_H%C3%BCm%C3%A2yun_Nez%C3%A2reti)

19. yy'dan itibaren Osmanlı'nın savaşlardan yenilgi ile ayrılması, eskiyen vakıf eserlerinin harap olması, buralara aktarılan gelirlerin azalması gibi sebeplerle vakıf eserleri onarıma muhtaç hale gelmiştir. Merkezi idareye bağlanan vakıflarsa mevcut koşullarda bu ihtiyaçlara cevap vermekte istenilen sonuca ulaşamamıştır. Müessesat-ı Hayriye'nin onarım ve inşası için gerekli masraflar Evkaf Nezareti'nce karşılanamaz hale gelmiştir¹³⁵. Ayrıca ehliyetsiz kişilerin vakıf müdürlüğüne getirilmesi, ülkenin içinde bulunduğu mevcut koşullar sebebiyle: görevlilerin maaşları, masrafları, enflasyon karşısında eriyen kira gelirleri vs. sebepler sistemin çöküşünü hızlandırmıştır. Alınan tedbirlere rağmen yolsuzlukların önüne

¹³³ Genca, op.cit, s. 537.

¹³⁴ Halaçoğlu, op.cit, s. 99.

¹³⁵ Ertem, op.cit, s. 48.

geçilememiştir. Çünkü alınan tedbirler vazifeye ilişkin olmuş, ancak vakıf yöneticisi ve denetleyicisi insanı yetiştirmeye yönelik tedbir alınmamıştır¹³⁶.

Evkaf Nezareti 2 Mayıs 1920’de Evkaf ve Şeriye Vekaleti’ne dönüştürülmüştür. II. Meşrutiyetin ilan edildikten sonra İttihat ve Terakki’nin programında yer alan Vakıfların meşihata bağlanması düşüncesi kısmen gerçekleştirilse de dört yıl devam etmiştir. 3 Mart 1924 tarihinde Şeriye ve Evkaf Vekaleti’nin kaldırılmasıyla Başbakanlığa bağlı Vakıflar Genel Müdürlüğü ihdas edilmiştir¹³⁷.

¹³⁶ Genca, op.cit, s. 552.

¹³⁷ Ertem, op.cit, s. 49.

İKİNCİ BÖLÜM

“İMARET”

2.1. İmaretin Tanımı

“İmaret” kelimesinin yaygın olarak kullanılan üç anlamı bulunmaktadır. Bunlar:

- 1- Ters “T” planlı erken Osmanlı yapılarını ifade etmek için¹³⁸,
- 2- Cami, mescit, medrese, tabhane, dârülit‘âm, dârüşşifâ, aşevi, kervansaray, muvakkithane, türbe gibi birimlerin tamamı için olduğu gibi bu binalardan biri olan aşhane için¹³⁹,
- 3- Bayındırlık ve imar etmek anlamlarını karşılamak içindir¹⁴⁰.

İmaret teriminin ifade ettiği birden fazla anlam olması, bir terminoloji karmaşasının doğmasına ve bazı araştırmacıların, "imaret" teriminden hareketle, aslında başka amaçlar için tasarlanmış bir takım yapıları aşevi olarak tanımlamalarına sebep olmuştur¹⁴¹.

1- Ters “T” planlı yapılar, erken dönem Osmanlı mimarisinde sıkça tercih edilmiştir. Dönemin sosyo-kültürel yapısının bir getirisi ve bir uç beyliğinden devletleşmeye geçen süreçte öncülük eden, ahiler ve gezici dervişler için inşa edilmiş yapılardır¹⁴². Bu yapılar tabhaneli ya da zaviyeli cami gibi adlar aldıkları gibi ibadet fonksiyonunun yanı sıra fütüvvet geleneğine bağlanan çeşitli toplum ve kültür faaliyetlerini içeren, ancak ibadetin arka planda tutulması gibi bir ayrıntı ile onlardan ayrılan yapılardır¹⁴³. Ömer Lütfi Barkan zaviyeleri; *“içtimaî ve dinî mühim cereyanların doğurduğu mühim propaganda ve kültür müesseseleri, yeni açılan memleketlerde yerleşen Türk muhacirlerinin yerleşme ve teşkilatlanma merkezidirler. Mevzubahis zaviyelerin müessisleri veyahut namına kuruldukları şeyhler ve dervişler de umumiyetle o köylerde yerleşen muhacirlerin o muntıkada öncüleri ve kabile şefleri veya büyük babalarıdır.”* Şeklinde tanımlar¹⁴⁴.

¹³⁸ Budak, “İmaret...”, s. 21.

¹³⁹ Ertuğ, “İmaret”, s. 219.

¹⁴⁰ Budak, op.cit, s. 21.

¹⁴¹ Tanman, “Sinan’ın...”, s. 333.

¹⁴² Acar, “Tabhaneli...”, s. 304.

¹⁴³ Tanman, op.cit, s.333.

¹⁴⁴ Barkan, Osmanlı..., s. 296.

Bu yapılar toplumda sosyal örgütlemeyi sağladıkları gibi, Osmanlı sultanlarının Anadolu'nun fethinde ve Türleşmesi aşamasında önemli role sahip olan tarikatlar arasındaki bağın da ifadesidir¹⁴⁵.

Ters "T" planlı yapılar; aynı aks üzerinde birbirini takip eden iki kubbeden oluşup, bunlardan cümle kapısı tarafında olanın iki yanına bitişik, yine kubbeli bazen de tonozlu küçük hücrelerden oluşmaktadır. Daha geç devirlerde büyük kubbeli olan mekânlardan birincisinden vazgeçildiği görülmüştür¹⁴⁶.

2- Bu tezin nüvesini teşkil eden imaret (aşevi); külliye personeli ve öğrencilerine, misafirlere ve bunlardan başka sayısı değişen ihtiyaç sahiplerine yemek veren yerlerdir¹⁴⁷. Selçuklulardan itibaren imaret terimi külliye ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Eski vakfiye ve kitabelerde bu terime (imaret) çokça rastlanmaktadır. Anadolu'nun birçok kent ve kasabasında; İmaret Cami, İmaret Mahallesi, Eski ve Yeni İmaret gibi isimlere rastlamak mümkündür¹⁴⁸.

İmaret teriminin büyük aşevi manasında kullanılması Osmanlı Türkçesine has olup, aşhane, yemekhane, darü'l-it'am veya darü'z-ziyafet gibi terimler de kullanılmıştır¹⁴⁹. Osmanlı topraklarında şehirler, külliyeler etrafında kurulmuştur. Cami, mescit, mektep, medrese, şifahane, han, tabhane, hamam, imaret ve suyolları külliyelerin birer parçasını oluşturur. Bunların hizmetlerinin devamlılığı ise vakıflar tarafından sağlanmıştır. Külliyelerin büyük çoğunluğu da padişah ve devlet ileri gelenleri tarafından yaptırılmıştır¹⁵⁰. İmaret terimi aşhaneyi tanımlamak için kullanıldığı gibi bir parçası olduğu külliye tanımlamak için de kullanılmıştır¹⁵¹.

3- İmaret terimi Arapça; imar etme, ikamet, yerleşme, bayındırlık, bayındır hale getirme ve yerleşime elverişli kılma gibi anlamlara gelmektedir¹⁵². Osmanlıda imaret sistemi, şehirlerin her türlü altyapı hizmetlerinin devlet eliyle finanse edilmesidir¹⁵³.

Her imarethane bir vakıf eseri olarak kurulmuştur. İmarethanelerin kurucuları arasında başta sultanlar olmak üzere sultanların anneleri, kızları ve eşleri de yer almaktadır.

¹⁴⁵ Kuban, Çağlar..., s. 132.

¹⁴⁶ Eyice, "İlk Osmanlı...", s. 5.

¹⁴⁷ Ertuğ, op.cit, s. 220.

¹⁴⁸ Aktüre, 19.yy..., s. 25.

¹⁴⁹ Singer, op.cit, s. 165.

¹⁵⁰ Sağır, "Vakfiyelerine...", s. 921.

¹⁵¹ Ertuğ, op.cit, s. 219.

¹⁵² Singer, op.cit, s. 166.

¹⁵³ Özcan, "Osmanlı...", s. 3.

Vezirler ve paşalar da şan ve şereflerinin daim olması amacıyla servetlerini mevcut imaretlere bağışlamışlardır. İmarethanelerin genel özelliklerine bakıldığında ise hepsinin aynı olduğu görülür. Hepsi yemek yapabilme olanağına sahiptir. Genel olarak bir mutfak, fırın, ve yemekhane olurdu¹⁵⁴.

2.2. Osmanlı İmarethaneleri

Müslüman Türk Toplumlarındaki hayır müesseselerinin en önemlilerinden olan “imaret” yüzyıllar boyunca medrese öğrencileri, yoksul ve kimsesiz halk ile yolcuların yemek ihtiyaçlarını temin eden ve imkânları çerçevesinde önemli hizmetler sunmuş bir kurumdur¹⁵⁵.

Toplumun daha sağlıklı yetişmesi, kültürel yönden gelişmesi ve bireyler arasında ahenkli bir düzenin oluşması için öğrencilere, fakir ve kimsesizlere yardım etmenin önemini bilen Osmanlı Devleti de bu amaçla birçok hayır tesisi kurmuştur. Bu hayır tesislerinin başında da hiç şüphesiz imaretler gelmektedir¹⁵⁶.

Osmanlı coğrafyasında, erken dönemde yoğun bir biçimde görülen “Ters T” (zaviye) planlı yapıları da imaret adı ile anılır. Bu yapılar dönemin sosyokültürel yapısını en iyi şekilde açıklayan yapılar olmaları açısından önemlidir. İmparatorluğun gelişimi ile paralellik gösteren bu yapılar, XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin bir imparatorluk haline gelmesi ve Sünni ulema sınıfının devlet yönetiminde güçlenmesi ile son bulmaya başlamıştır. Bunun nedeni ise bu tip yapıların hizmet ettiği kurum ve kişilere duyulan ihtiyacın azalmasıdır¹⁵⁷. Bunlardan en eski olanı Bilecik’te bulunan Orhan Gazi İmaretidir.

Orhan Gazi imaretinin tarihi kaynaklarda Murad Hüdavendigâr dönemine ait olduğu geçse de Orhan Bey döneminde (1331) yapıldığı kabul edilmektedir. Camiden uzakta inşa edilmiş olan imaretin kanat mekânları ve son cemaat yeri yıkılmıştır. Ancak zaviyeli bir yapı olduğu anlaşılmaktadır¹⁵⁸. Bir diğeri de İznik’teki Orhan Gazi İmaretidir. Aşıkpaşaoğlu Tarihi’nde İmaretin açılışı ile ilgili olarak: “*Orhan Gazi, İznik’i fethettikten sonra Yenişehir kapısının çıktığı yerde bir imaret yaptı. Dedesi Ede Balı’nın müridi Hacı Hasan’a İmaretin şeyhliğini verdi. İmaretin kapısı açılıp yemek pişince Orhan Gazi evvela kendi mübarek*

¹⁵⁴ Singer, “İmarethaneler”, s. 484.

¹⁵⁵ Şeker, İslamda..., s. 157.

¹⁵⁶ Kazıcı, “Osmanlı...”, s. 44.

¹⁵⁷ Acar, “Anadolu...”, s. 2.

¹⁵⁸ Karakaya, “Orhan...”, s.386-387.

elleriyle yemek dağıttı. Çerağını da ilk gece kendisi yaktı” ifadeleri geçmektedir¹⁵⁹. Anonim Tevârih-i Ali Osman’da bu konu şöyle geçmektedir. “Orhan gelüp İznik’de bir ulu mescid, câmi‘ ve bir imâret yaptı. Kendi eliyle aşın üleşdürdi. İmâretlerde aş pişürmek andan kaldı”¹⁶⁰. 1336’da kurulan bu ilk imarethanede ilk defa ateşi yakan ve ilk defa yemek dağıtan kişi de Orhan Gazi olmuştur¹⁶¹. Yine İznik’te bulunan Nilüfer Hatun İmareti (1388) de I. Murad tarafından annesi Nilüfer Hatun adına yaptırılmıştır. İznik’in doğusunda Lefke kapısı yakınlarında bulunmaktadır. Birçok araştırmacı tarafından aşevi olarak nitelendirilen bu yapı da zaviyeli cami olarak adlandırılan yapı grubundandır¹⁶². Çok işlevli olarak anılan bu yapıların “imaret” olarak adlandırılması, Osmanlı tarihinde ilk aşhanenin de bu yapılarla birlikte inşa edilmiş olmasıdır¹⁶³.

Şekil 7 Bilecik Orhan Gazi İmareti (A. GELİR ÇELEBİ)

¹⁵⁹ Atsız, Aşıkpaşaoğlu..., s. 46-47.

¹⁶⁰ Tevârih-i Ali Osman, s. 17.

¹⁶¹ Singer, op.cit, s. 487.

¹⁶² Çobanoğlu, “Nilüfer...”, s. 124.

¹⁶³ Budak, op.cit. s. 9.

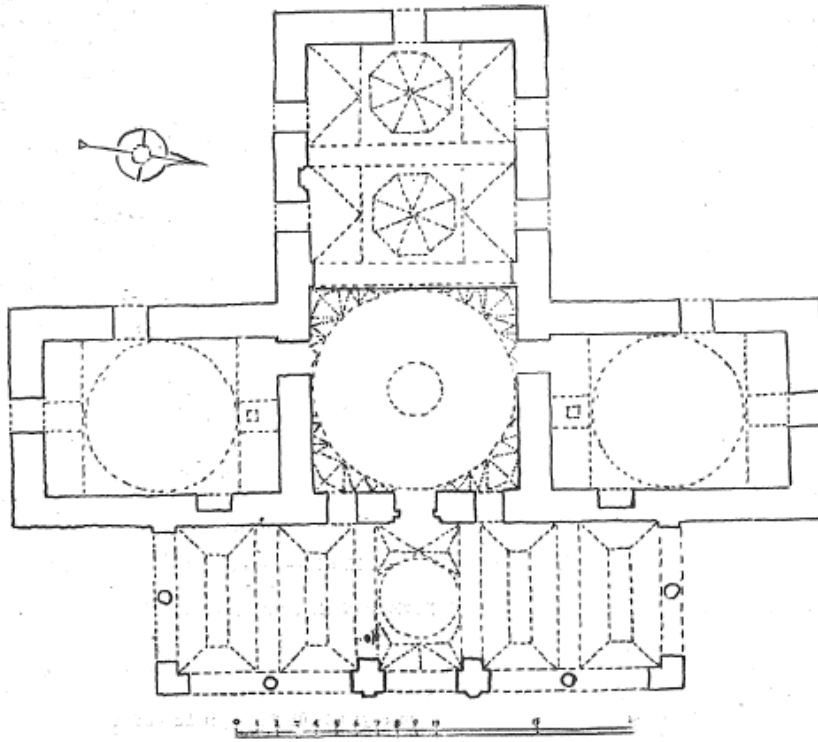
Şekil 8 Bilecik Orhan Gazi İmaretî (A. GELİR ÇELEBİ)

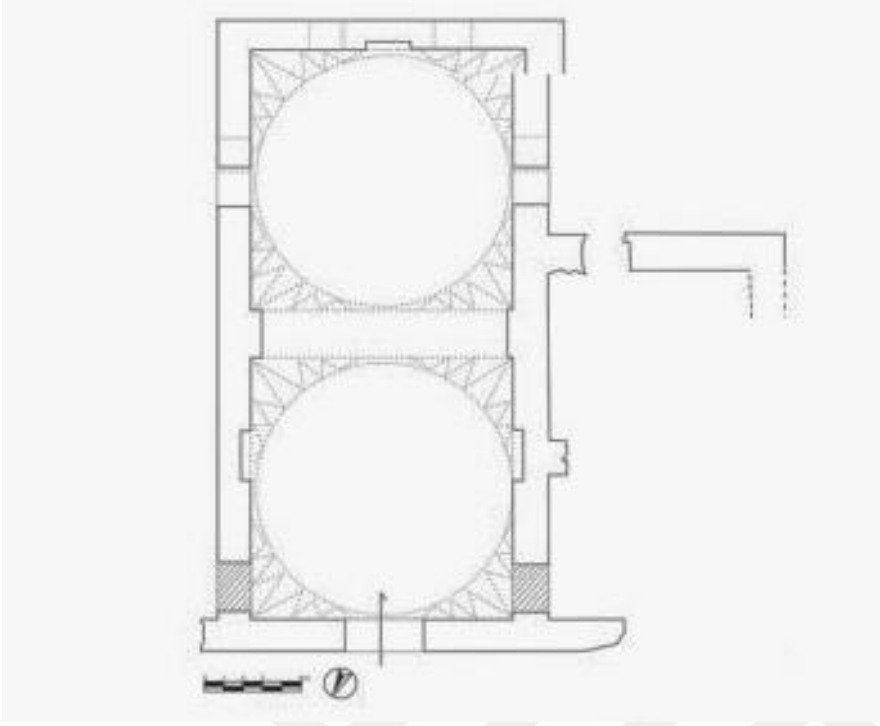
Şekil 9 İznik Nilüfer Hatun İmaretî (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 10 İznik Nilüfer Hatun İmareti (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 11 Nilüfer Hatun İmareti Planı (Semavi Eyice)

Şekil 12 Bilecik Orhan Gazi İmareti Planı (Türkan Acar)

2.3. Osmanlı Külliyesi ve imaretler

Osmanlı kültürünün önemli kurumlarından biri olan külliye Arapça “külli” sözcüğünden türemiş olup, farklı işlevlere sahip, birbirini tamamlayan, iki veya daha çok binanın meydana getirdiği yapı topluluğu anlamına gelmektedir¹⁶⁴. Külliyeler devlet yönetiminin üst kademesinde bulunan şahıslarla bunların eşleri ve çocukları, yönetimin farklı kademelerinde bulunan vezir, bey, paşa, sadrazam gibi önemli devlet görevlileri ve aynı zamanda halktan hayır sahibi zenginler tarafından yapılmış, halka hizmet veren sosyal tesislerdir¹⁶⁵.

Osmanlıların dünya mimarlık tarihine olgunlaşmış haliyle kazandırdıkları külliyeler, şehir içinde belli sosyal amaçları karşılamak amacıyla inşa edilmiş yapılar topluluğu olup, yapılışında bir hayır müessesesi kurmakla birlikte imar fikri de hâkimdir¹⁶⁶.

¹⁶⁴ Kuran, “Selçuklular’dan...”, s. 496.

¹⁶⁵ Çobanoğlu, “Külliye”, s. 542.

¹⁶⁶ Müderrisoğlu, “16. yüzyılda...”, s. 140.

İmarethaneler, birer vakıf eseri olan külliyelerin parçası olarak ya da müstakil olarak hizmet vermekteydiler. Büyük bir külliyenin parçası olamayan küçük aşevleri daha çok misafirlere ve fukaraya hizmet vermekteydiler¹⁶⁷. Bursa, Edirne, İstanbul gibi şehirlerin fethini takiben, sultanlar ve devrin ileri gelenleri tarafından çok sayıda imaret kurulduğu görülmektedir. Bunların dışında Amasya ve Manisa gibi şehzadelerin yetiştiği sancaklarda da imaret yapımına önem verildiği görülür¹⁶⁸.

16. yy'dan itibaren külliye içerisinde çok değişik ve fonksiyonel yapılar inşa edilmiştir. Bu yüzyıla damgasını vuran Mimar Sinan (1490-1588) ve ekolü sayesinde külliye mimarisinde önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Bu yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren, Mimar Sinan'a ait olduğu bilinen külliyelerin yaklaşık %60'ının İstanbul'da %40'ının ise menzillerde inşa edildiği görülmektedir¹⁶⁹.

Külliyeler buldukları yere göre şehir içi ve menzil külliyesi olarak ikiye ayrılmaktadır. Menzil külliyelerinin merkezini konaklama ve ticari etkinlik oluşturmaktadır. Menzil külliyelerinin temel bileşenleri arasında cami, kervansaray, imaret ve hamam yapıları gelmektedir. Şehir içi külliyelerinin merkezini ise eğitim binaları (medrese-mektep) oluşturmaktadır. Şehir içi külliyesi kent merkezini kendisine doğru kaydırarak şehrin sosyal ve kültürel hayatına katkıda bulunur¹⁷⁰.

2.3.1. Menzil Külliyesi

Menzil sözlük anlamı itibariyle inmek, konaklamak, misafir olmaktır. Bir mekân adı olarak menzil: ev, konak; iki konak arası, bir konak yolu; posta ve posta tatarları beygirlerinin bulunduğu mahal anlamlarına gelmektedir¹⁷¹. Bu noktada menzil, ordunun sefer amacıyla konakladığı yer, hacıların ve seyahat amacıyla yola çıkanların geceyi geçirdikleri yer, ticari amaçla yapılan kervan ticareti sırasında mola verilen yer ile ulak adıyla bilinen posta tatarlarının at değiştirdikleri ya da zorunlu hallerde kaldıkları yerlerdir. Menzillerin buldukları yerler kimi zaman bir kuyu, çeşme, namazgâh, köprü ve han ile vurgulanmış,

¹⁶⁷ Ertuğ, op.cit, s. 219.

¹⁶⁸ Gürbıyık, "Osmanlı...", s. 25.

¹⁶⁹ Cantay, Osmanlı..., s. 57.

¹⁷⁰ Müderrisoğlu, op.cit, s. 337-338.

¹⁷¹ Halaçoğlu, "Menzil", s. 159.

kimi zaman da yeni bir şehrin kurulması veya eski bir şehrin menzilin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden imara açılması şeklinde ortaya çıkmıştır¹⁷².

Kısacası şehirlerarası yollardaki konaklama yapıları olan menzil külliyesi, mimari etkinliği yönüyle Osmanlı Devleti'nin ulaşım ağı ile yakından ilgilidiler. Gerçekleştirilen vakıflar sayesinde tüccarların, hacıların, seyyahların ve bazı zamanlarda da askeri şahısların daha rahat ve daha güvende olmalarını sağlamış yapılardır¹⁷³

2.3.2. Şehir içi Külliyesi

Şehir içi külliyelerinde cami, mektep veya medreseden oluşan program en sık görülen biçimdir. Şehir içi külliyelerinin sunduğu hizmetlerin temel taşlarından biri, din eğitimidir. Bu külliyelerde darüşşifa, tekke, tabhane, çeşme, türbe, hamam ve dükkân gibi yapılar görülmektedir¹⁷⁴.

16. yy boyunca Mimar Sinan ve ekolünün, İstanbul, Edirne ve Manisa gibi önemli şehirlerde inşa edilmiş olan şehir içi külliyesi, planlama ve inşada, mühendislik ve mimarlık eseri olarak önem arz etmektedirler¹⁷⁵.

2.4. İmarethanelerin Külliye İçerisindeki Konumu

Bir külliyenin kapsamı ve boyutları, vakfin maddi olanaklarıyla, aynı zamanda külliyenin inşa edileceği arsanın boyutlarıyla ve şehir içindeki konumuyla ilgiliydi. Süleymaniye Külliyesi dönemin her türlü dini ve sosyal yapısını ihtiva ederken, daha mütevazı külliyelerin sunduğu hizmetler de daha kısıtlıydı¹⁷⁶.

Mevcut imaretlerin ortak özelliklerine bakıldığında, külliyenin konaklama yapılarından, tabhane, kervansaray ve ahırlarla olan ilişkisi göze çarpmaktadır. Özellikle erken dönem yapılarında ve menzil külliyelerinde bu ilişki daha yoğun biçimde

¹⁷² Müderrisoğlu, "Menzil...", s. 920.

¹⁷³ Müderrisoğlu, "16. Yüzyılda...", s. 165.

¹⁷⁴ Ahunbay, "Mimar...", s. 135.

¹⁷⁵ Cantay, op.cit, s. 69.

¹⁷⁶ Ahunbay, op.cit, s. 135.

görülmektedir. Külliyelerin birçoğunun cami merkezli olduğu göz önüne alınarak camiye göre bir konumlama yapıldığında mevcut imaretlerin konumu şöyledir¹⁷⁷.

Kuzey-doğu	<ul style="list-style-type: none">• Bursa Muradiye İmaret, Payas Sokullu Mehmed Paşa İmaret ve Tokat Hatuniye İmaret
Güney-doğu	<ul style="list-style-type: none">• Bursa Yeşil İmaret ve İstanbul Şehzade Mehmed İmaret
Kuzey	<ul style="list-style-type: none">• Bursa Yenişehir İmaret, İstanbul Süleymaniye İmaret, İstanbul Yeni Valide İmaret ve İstanbul Ayasofya İmaret
Doğu	<ul style="list-style-type: none">• Amasya II. Bayezid İmaret, Edirne II. Bayezid İmaret, İstanbul II. Bayezid İmaret, Manisa Muradiye İmaret ve Gölarmara Halime Hatun İmaret
Kuzey-batı	<ul style="list-style-type: none">• Sincanlı Sinan Paşa İmaret, Bozüyük Kasım Paşa İmaret, Kastamonu Yakup Ağa İmaret, Ilgın Lala Mustafa Paşa İmaret, Karapınar Sultan Selim İmaret, İstanbul Sultan Ahmed İmaret, İstanbul Haseki İmaret ve İstanbul Laleli İmaret
Güney-batı	<ul style="list-style-type: none">• Bursa Hüdavendigâr İmaret, Eskişehir Kurşunlu İmaret, Gebze Çoban Mustafa Paşa İmaret, İstanbul Atik Valide İmaret ve Nevşehir Damat İbrahim Paşa İmaret
Güney	<ul style="list-style-type: none">• Nuruosmaniye İmaret

Tablo 5 Gürbıyık, "Osmanlı..." s.26'daki bilgilerden hareketle hazırlanmıştır.

¹⁷⁷ Gürbıyık, op.cit, s. 26.

➤ Eyüp'teki Mihrişah Valide Sultan Külliyesi Cami merkezli tasarlanmadığından, bu tabloda yer almamaktadır

2.5. Günümüze Ulaşan İmarethanelerin İllere Göre Dağılımı

İSTANBUL: Şehzade İmareti, Süleymaniye İmareti, Ayasofya İmareti, Yeni Valide İmareti, Atik Valide İmareti, Haseki İmareti, Sultan Ahmet İmareti, Laleli İmareti, II. Bayezid İmareti, Nuruosmaniye İmareti, Mihrişah Valide Sultan İmareti.

BURSA: Muradiye İmareti, Yenişehir İmareti, Hüdavendigâr İmareti, Yeşil İmareti.

EDİRNE: II. Bayezid İmareti

AFYON: Sincanlı Sinan Paşa İmareti

BİLECİK: Bozuyük Kasım Paşa İmareti.

TOKAT: Hatuniye İmareti.

AMASYA: II. Bayezid İmareti.

KASTAMONU: Yakup Ağa İmareti.

KONYA: Karapınar Sultan Selim İmareti, Ilgın Lala Mustafa Paşa İmareti.

MANİSA: Muradiye İmareti, Gölarmara Halime Hatun İmareti.

HATAY: (Payas) Sokullu Mehmet Paşa İmareti.

NEVŞEHİR: Damat İbrahim Paşa İmareti.

ESKİŞEHİR: Kurşunlu İmareti.

KOCAELİ: Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti.

2.6. Yüzyıllarına Göre İmarethaneler

15. yy İmaretleri	<ul style="list-style-type: none">• Edirne II. Bayezid, Bursa Yeşil, Bursa Muradiye, Amasya II. Bayezid, Tokat Hatuniye İmaretleri
16. yy İmaretleri	<ul style="list-style-type: none">• Şehzade, Haseki, II. Bayezid, Süleymaniye, Atik Valide, Gebze Çoban Mustafa, Yenişehir Sinan Paşa, Bozüyük Kasım Paşa, Odunpazarı Kurşunlu, Gölarmara Halime Hatun, Manisa Muradiye, Sincanlı Sinan Paşa, Ilgın Lala Paşa, Karapınar Sultan Selim, Kastamonu Yakup Ağa, Payas Sokullu İmaretleri
17. yy İmaretleri	<ul style="list-style-type: none">• Sultan Ahmet İmaretleri
18. yy İmaretleri	<ul style="list-style-type: none">• Nuruosmaniye, Ayasofya, Laleli, Nevşehir Damat İbrahim Paşa, Mihrişah Valide Sultan, Yeni Valide, Bursa Hüdavendigar İmaretleri

2.7. İmarethanelerin Personeli ve Vazifeleri

Şeyh	Yönetici
Vekilharç	Mali işlerden, gıda alışverişinden sorumlu kimse.
Katip	Gelir ve giderlerin kaydını tutan kimse.
Ferraş	Temizlikten ve bakımdan sorumlu kimse.
Kayyım	Temizlikten ve bakımdan sorumlu kimse.
Çerağdar	Temizlikten ve bakımdan sorumlu kimse.
Kennâs	Süpürgeci (Temizlikten Sorumlu)
İbrikçi	Su dağıtan kimse.
Nakib	Dağıtıcı
Bevwap	Kapıcı
Hazine Emini	Ambar memuru
Sarf Emini	Ambar memuru
Kilâri	Ambar memuru
Nakkad-ı kendüm	Kalburcu
Nakkad-ı erz	Ayıklayıcı
Siracî	Kandil yakan
Hadim-i me'kel	Sofra hizmetlisi
Gendüm-kûb	Buğdayı dövüp yemek pişirilecek hâle getiren kişi
Tabbah, Habbaz	Ekmekçi
Hattab	Oduncu
Kâse-şûy	Bulaşıkçı
Ser tabbah	Aşçıbaşı
Vezzan-ı imaret	Kantarıcı
Bevvâb-ı Ahır	Ahırdan sorumlu kimse
Baltacı	Mutfak odunlarını yakıma hazır hale getiren kişi
Kâse-keş	Yemek dağıtımını yapıp, kirli tabakları toplayan kimse.
Hamal	Taşıyıcı (un, et ve odun hamalı olarak 3 kişi olabildiği gibi tek kişi de olabilirdi)

- Tablo imaretler ile ilgili makaleler, kitaplar ve vakfiyelerden hareketle hazırlanmıştır

2.8. Günümüze Ulaşan İmarethaneler

2.8.1. 15. Yüzyıl İmaretleri

2.8.1.1. Bursa Yeşil İmaret

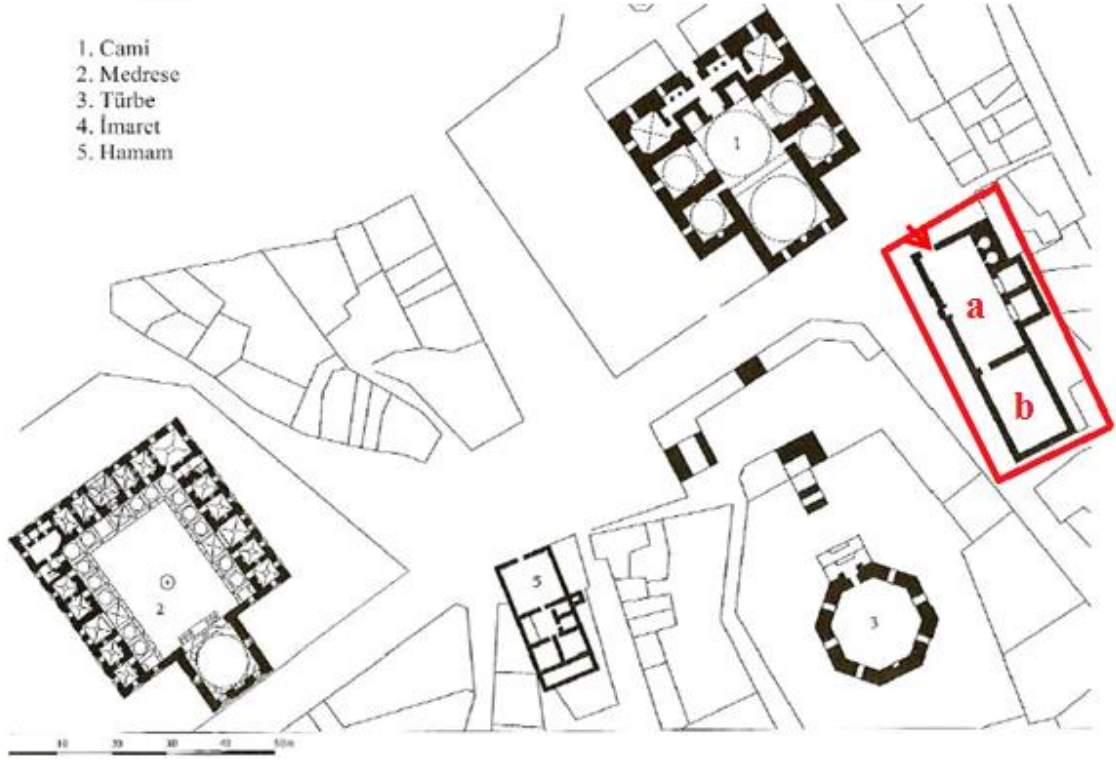
Külliyenin Adı ve Yapım Yılı	Bursa Yeşil Külliyesi-(1413-1421)
Banisi ve Yeri	Çelebi Sultan Mehmed, Bursa-Yıldırım
Mimarı	Hacı İvaz Paşa
İmaretin Tipolojisi	İmaret, ortak avlulu olup, dikdörtgen planlıdır.
İmaretin Bölümleri	Fırın, mutfak ve mekel
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kagir yığma
Personel Sayısı	22 ¹⁷⁸
AÇIKLAMALAR	
<p>Külliyenin güneydoğusunda bulunan imaret, “Yeşil” ve “Sultan” isimleri ile bilinir. Fakat imaretin adı Bursa Mahkeme Sicillerinde “Sultan Mehmed Han”, “Çelebi Sultan Mehmed Han” isimleri ile kayıtlıdır¹⁷⁹.</p> <p>İmaretin iki kubbeli mutfağı (a) bulunmaktadır. 10 × 23 m. ve 10 × 16 metrelik iki mekândan biri yemeklerin hazırlanıp dağıtıldığı yer, diğeri de yemeklerin yendiği (b) mekeldir. İmaretin odunluğu günümüze ulaşmamıştır¹⁸⁰.</p> <p>1419 tarihli vakfiyesinde belirtildiği üzere bu imarette günde iki kez yemek yapıldığı ve bu yemeklerin görevlilere, misafirlere ve hademelerin evlerine gönderileceği bilgisi yer almaktadır. Ayrıca imaretin yıkılması durumunda, yeniden hizmet verecek duruma getirilemezse, gelirin fakir ve miskinlere sadaka olarak verilmesi istenmiştir. Diğer imaret vakfiyelerinde de bahsedildiği gibi, misafir ve bineklerinin üç gece</p>	

¹⁷⁸ Mefail Hızlı 1558 tarihli belgeden hareketle imaret personelinin sayısını 22 olarak vermiştir. Ayrıca imaret personelinin aldığı ücretler hakkında da bilgi içermektedir. (Bkz. Hızlı, M., “16. ve 17. Yüzyıllarda Bursa Ekonomisi: Çelebi Mehmed Yeşil İmaretinin Mali Tarihi (1553-1650)”, sayı: 22, s.133, Otam, Ankara 2009)

¹⁷⁹ Hızlı, “Bursa’da...”, s. 52.

¹⁸⁰ Yavaş, “Yeşil...”, s. 494.

konaklaması, daha fazla kalmaları icap ederse kararın mütevelliyeye ait olduğu yazmaktadır¹⁸¹. Bursa Şeriyeye Sicillerinde imaretin pek çok kez bakım ve onarımdan geçtiğine dair belgeler bulunmaktadır. Bunlardan 1743 tarihli olan belgede külliye oluşturulan bütün birimlerde tamire gidilmek istendiği ve bu amaçla keşif yapıldığı görülmektedir. İmarette bulunan kazan ocakları, kaldırım ve musluk tamiri, odun ambarı çatısı ile fırın yakınındaki ambar ve hamur teknesi, fırın üzerinde bulunan çatı, yeni yaptırılan demir pencere çerçeveleri, zemin kaldırımı, kilerin üstünde yeni yapılan demir pencere çerçeveleri, yine kilerin üstündeki tahta döşemesi, yeni yaptırılan pirinç ambarı vb. birçok bilgi ve maliyetlerine ilişkin bilgiler mevcuttur¹⁸².

Şekil 13 Yeşil Külliye Vaziyet Planı (A. Gabriel)

¹⁸¹ Ayverdi, Osmanlı..., s. 50.

¹⁸² Hızlı, op.cit, s. 56.

Şekil 14 Bursa Yeşil İmaret
(<http://fotograf.bursa.com.tr/tarihi-yesil-imareti-asevi/tarihi-yesil-imareti-asevi-7/>)

Şekil 15 Bursa Yeşil İmaret içinden
(<http://fotograf.bursa.com.tr/tarihi-yesil-imareti-asevi/tarihi-yesil-imareti-asevi-8/>)

2.8.1.2. Muradiye İmaretı

Külliyeın Adı ve Yapım Yılı	Muradiye Külliyesi- (1425-1426)
Banı ve Yeri	II. Murad, Bursa-Osmangazi
Mimarı	Mimari bilinmemektedir.
İmaretin Tipolojisi	İmaret, ortak avlulu olup, dikdörtgen planlıdır.
İmaretin Bölümleri	Kiler, mutfak, fırın, mekel.
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kagir yığma
Personel Sayısı	16 ¹⁸³ - 33 ¹⁸⁴
AÇIKLAMALAR	
<p>Cami, medrese, hamam, çeşme, türbe ve imareten oluşan bu külliye bulunduğu semte de adını vermiştir¹⁸⁵. İmaret, caminin 20 m. kadar kuzeydoğusunda yer almaktadır ve 13x40 m. ölçülerindedir. İmaret uzun yıllar boyunca depo olarak görev görmüştür¹⁸⁶. Restorasyonu yapılan imaret, restoran olarak hizmet vermektedir¹⁸⁷. A. Gabriel, Bir Türk Başkenti Bursa adlı kitabında imaretin orta bulunan mekânını (a) imaretin fırını olarak tanımlar¹⁸⁸.</p> <p>Hoca Saadettin Tacü't-Tevarih'te "<i>Bursa şehrinde inşa ettirdiği büyük cami de pek güzel olmuştur. Yanında bir misafirhane ve medresesi vardır.....Caminin giriş yerinde çeşitli yemeklerin pişirilmesi için geniş bir imaret yaptırıp, sabah ve akşam gün kararırken herkese yemek vermek açları doyurmak, görevleri ile yükümlüdür. Böylece dul ve yetimler karınları doymuş dua ede ede fakir kulübelerine girerler. Her gün bin kadar aç boğazlarını doyurmak derdinde iken bu imarete onlar aç olanları doyururlar.....her gün üç yüzden fazla öğrenci burada açıklarını giderirler. Kurucusuna dua ederek övgüler düzerek dönerler...)</i>"¹⁸⁹</p> <p>Mehmed Neşrî Kitâb-ı Cihannümâ adlı eserinde II. Murad dönemini anlattığı</p>	

¹⁸³ Ayverdi, Osmanlı..., s. 298-299. (1430 tarihli külliyeın vakfiyesine ait surette 16 kişi gözükmektedir.)

¹⁸⁴ Orbay, "Bursa'da...", s.299. (1608 yılında imaret personelinin sayısı 33 kişiye yükselmiştir.)

¹⁸⁵ Yavaş, "Muradiye...", s. 196.

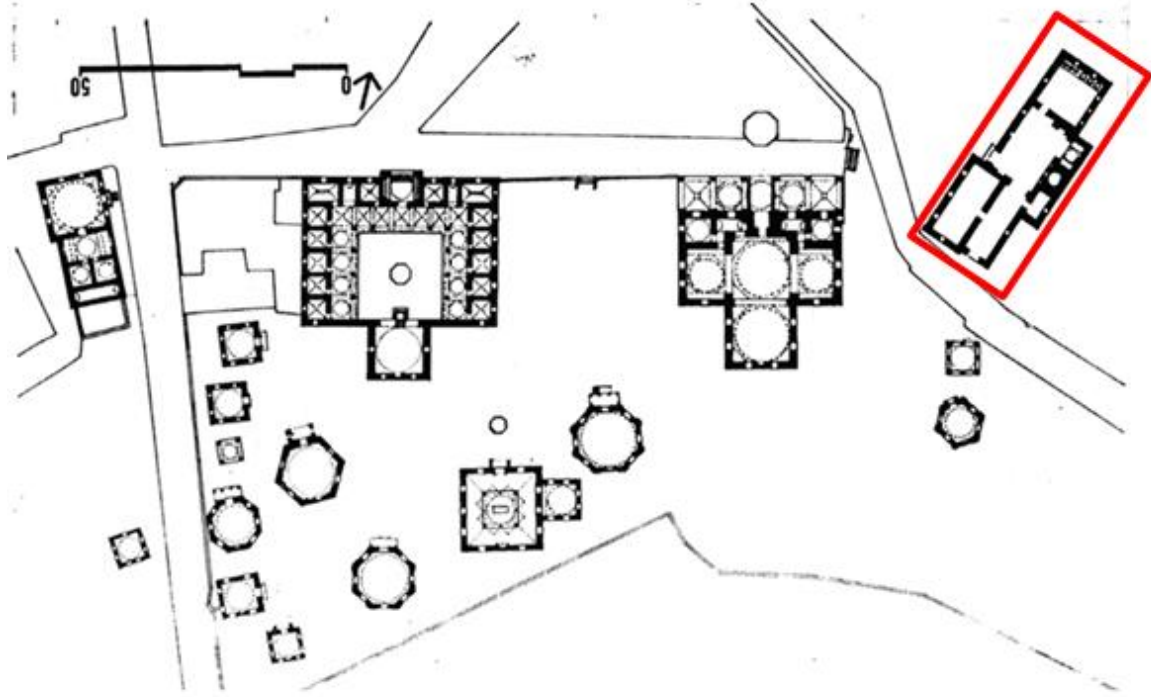
¹⁸⁶ Yavaş, op.cit, s.197.

¹⁸⁷ Hızlı, "Bursa'da...", s. 59.

¹⁸⁸ Gabriel, Bir Türk..., s. 129.

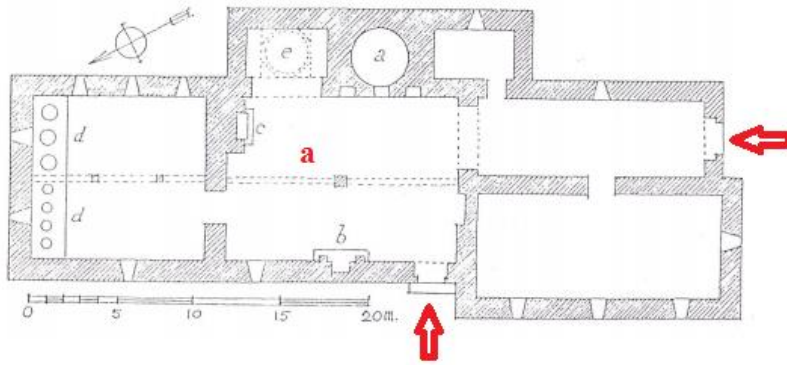
¹⁸⁹ Hoca Saadettin, Tacü't- Tevarih, c. II. s. 250-251.

bölümde şöyle bahseder: “... Bursa’da bir ‘imâret ve bir ‘âli câmi’ yapıp, zikr olan câmi’e otuz hâfız ve on dört mühellil tayin etti ki, her gün yetmiş bin tehlil edeler...Ve bu câmi’in yanında bir medrese-i âliye dahi yapıp ikisinin mâbeyninde bir âli kubbe dahi buyurdu. Ve vücud-ı şerîfi âhir ol kubbede müşerref ola”¹⁹⁰

Şekil 16(Muradiye Külliyesi Vaziyet Planı)

<http://www.sehrinesesver.com/sehir/toplumu-ve-dogayi-ilmek-ilmek-dokumus-bir-kent-bursa/>

Şekil 17 Muradiye İmâreti planı (A. Gabriel)

¹⁹⁰ Mehmed Neşri, Neşri Tarihi (Kitâb-ı Cihannümâ) II, s. 677-679.

Şekil 18 Muradiye Külliyesi İmaret
<http://www.yumaksepeti.com/index.php/gezelim-gorelim/yaninda-osmanli-sultanlarinin-uyudugu-mekandaruzziyafe/>

Şekil 19 Muradiye İmaretinden
<http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/kulturenvanteri/ii-murad-muradiye-mareti>

2.8.1.3. Hatuniye İmaretı

Külliyeın Adı ve Yapım Yılı	Hatuniye Külliyesi (Gülbahar Hatun) 1485
Banisi ve Yeri	II. Bayezid-Tokat
Mimarı	Bilinmemektedir.
İmaretin Tipolojisi	İmaret, ortak avlulu olup, dikdörtgen planlıdır.
İmaretin Bölümleri	Vakfiyesine göre mutfak, kiler, ekmekhâne, mahzen, odunluk, ahır ve helâlardan oluşmaktadır.
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kagir yığma
Personel Sayısı	19 ¹⁹¹
AÇIKLAMALAR	
<p>Tokat'ta XV. yüzyılın sonlarında yapılmış olan külliye Meydan Mahallesiinde yer alıp, Hatuniye adını taşımaktadır. Yapıldığı dönemde cami, medrese ve imaretten oluşan külliyeın medresesi günümüze ulaşmamıştır. Caminin üzerinde bulunan kitabeden II. Bayezid'in annesi Gülbahar Hatun adına yaptırdığı anlaşılakta olup, vakfiyesi 1492 tarihliidir¹⁹². Caminin doğusunda yer alan ve yakın zamana kadar kısmen harabesi mevcut olan Hatuniye İmaretı'nin 2010 yılında restorasyonu tamamlanmış olup, restoran-kafe olarak kullanılmaktadır¹⁹³.</p> <p>Vakfiyesinde "...mezkür imareti cümle hudut ve hukuk ve tevabi ve levahıkı ve matbah ve mahzen ve ekmekhane ve kiler ve odunluk ve ahur ve abdestlik ve muhavvata ve muhtavi bulunduğu bilcümle esbab ve bakır ve demir evânı vesair eşyası ile birlikte validesi Gülbahar Hatun'un ruhu için mezbur imarete gelip giden fukara ve mesakin vesairenin mesalihine vakfetti" ifadeleri geçmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere</p>	

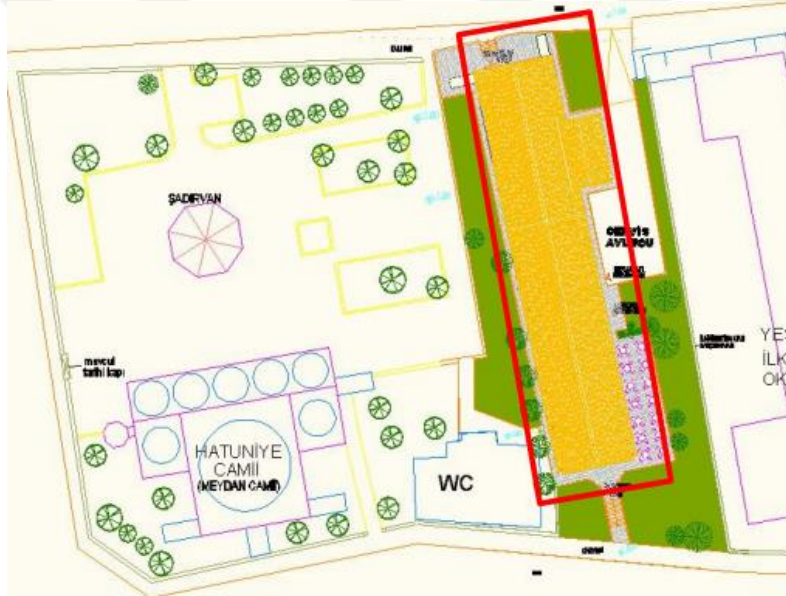
¹⁹¹ V.G.M.A Defter no: 740, sayfa no: 405, sıra no:158. (İmarette çalışan sayısı, vakfiyesinde bulunan bilgilerden edinilmiştir)

¹⁹² Çobanoğlu, "Meydan...", s. 499.

¹⁹³ Erkara, "Tokat ...", s. 230.

imaret, matbah, mahzen, ekmekhane, kiler, odunluk, ahır, abdestlik gibi alanlardan oluşmaktadır¹⁹⁴.

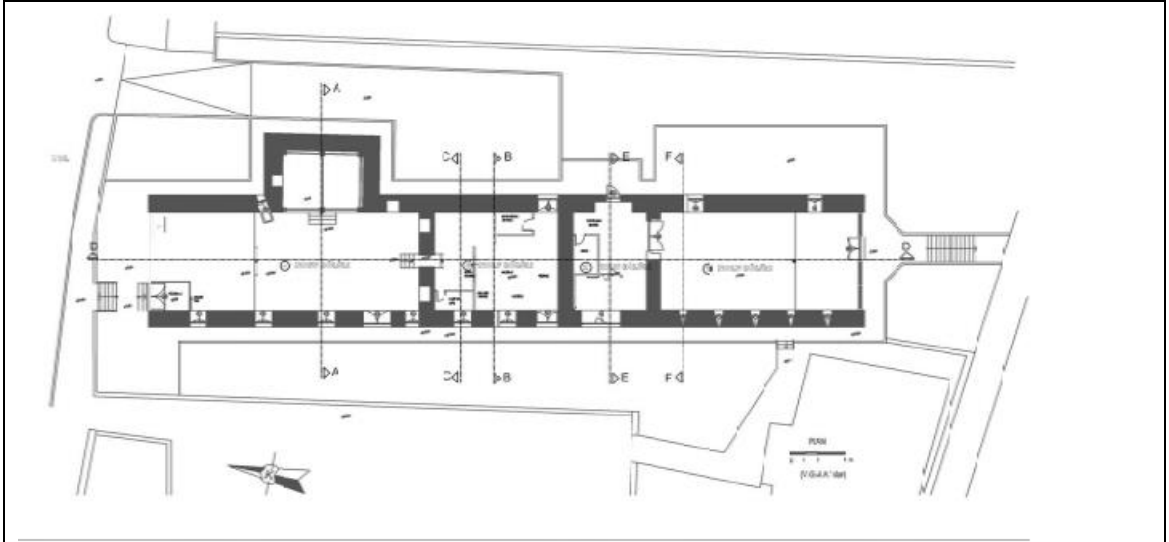
Vakfiyesinde ayrıca mevsimlerine göre hangi yiyeceklerin yapılacağı, hangi ölçü ve miktarlarda dağıtılacağına ilişkin bilgilerde yer almaktadır. Her Cuma gecesi, Regaip ve Berat geceleri, iki bayram ve aşure günlerine özel her gün için dört batman ayıklanmış temiz pirinç (üç batmanı pilav, bir batmanı zerde için) ve bahsi geçen bu gece ve gündüzlerin her biri için sekiz okka iyi ve halis sadeyağ verilmesi yazmaktadır. Bu mübarek günler için zerdeye mahsus olmak üzere üç okka süzme bal tayin edildiği görülmektedir. Yine medrese öğrencilerine her vakitte ne kadar yemek ve ekmek verilmesi gerektiği, yolculara ve imaret çalışanlarına ne kadar yemek verilmesi gerektiği de vakfiyesinde geçen bilgiler arasındadır¹⁹⁵.

Şekil 20 Tokat Hatuniye Külliyesi Vaziyet Planı (Erkara, "Tokat...", s. 229.)

¹⁹⁴ V.G.M.A., Defter No:740, Sayfa No:405, Sıra No:158.

¹⁹⁵ V.G.M.A., Defter No:740, Sayfa No:405, Sıra No:158.

Şekil 21 Tokat Hatuniye İmaretı Planı (A. Erkara, s.231)

Şekil 22 Tokat Hatuniye İmaretı (Erkara, "Tokat...", s. 229.)

Şekil 23 Hatuniye İmaretı iç mekandan görünüm (Erkara, "Tokat...", s. 240.)

2.8.1.4. Amasya II. Bayezid İmaretİ

Külliyein Adı ve Yapım Yılı	Amasya II. Bayezid Külliyesi-(1481-1486)
Banisi ve Yeri	II. Bayezid- Amasya
Mimarı	Kesin olarak bilinmemektedir ¹⁹⁶ .
İmaretin Tipolojisi	İmaret, ortak avlulu olup, “L” planlıdır.
İmaretin Bölümleri	Fırın, mutfak, mekel, kiler ve ahır.
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kagir yığma
Personel Sayısı	28 ¹⁹⁷
AÇIKLAMALAR	
<p>Edirne'deki II. Bayezid Külliyesinde olduğu gibi bu külliye de nehrin (Yeşilirmak) kenarına inşa edilmiştir. Külliyein ortasında cami, batısında medrese, doğusunda da imaret (aşhane) ile tabhane bulunmaktadır¹⁹⁸. İmaret L planlıdır. Revaka açılan dört kapısı bulunmaktadır. Revakı on bir sütunlu olup, üzeri on kubbe ile örtülüdür¹⁹⁹. Külliyein vakfiyesi Ocak 1496 tarihli olup, (VGMA, Defter, nr. 2113) külliyein cami, imaret, medrese ve sıbyan mektebinden oluştuğu bilgisi geçmektedir²⁰⁰.</p> <p>İmaret bölümü çok uzun süre askeri depo olarak işlev görmüş ve birçok tadilat geçirmiştir. Bu sebeple de bazı bölümlerin hangi amaçlar için kullanılmış olduğu anlaşılmamaktadır²⁰¹. İ. Aydın Yüksel, kuzey-güney doğrultusunda uzanan üzeri tonoz örtülü bölümün (a) ahır olabileceğini söylemektedir. Hemen güneyinde yer alan üzeri çapraz tonoz örtülü 8.85m. x 10.22m. ebatlarındaki mekân (b) kilerdir. Kilerin batısında</p>	

¹⁹⁶ Birçok araştırmacı tarafından Külliyein mimarı olarak Hayreddin'in adı geçmektedir. (Bkz. KURAN, A., İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami, Ankara 1964.- ASLANAPA, O., Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul 1986.) Buna karşılık Rifki Melül Meriç; Amasya, Edirne ve İstanbul II. Bayezid Külliyelelerinin yakın dönemlerde inşa edilmiş olmaları ve üslup benzerlikleri barındırmaları, ayrıca mimar Hayreddin'in bu dönemde çok yaşlı olması ve hakkında yeterli belge olmaması gibi sebeplerden, mimarı olamayacağını ve mimarının Yakup Şah olması ihtimalinin yüksek olduğunu öne sürer. (Bkz. Meriç, R. M., “Beyazid Camii Mimarı II. Sultan Bayezid Devri Mimarları ile Bazı Binaları”, Yıllık Araştırmalar Dergisi, sayı. II, s. 27, İstanbul 1958.)

¹⁹⁷ Bayram, S., “ Sultan II.Bayezid'in Vakfiyelerindeki ve Hududnamesi'ndeki Tezyinat ve Kültürümüzdeki Yeri”, IX.Türk Sanatları Kongresi, Bildiri Özetleri, s.35, Ankara 1991.

¹⁹⁸ Eyice, “Bayezid II...”, s. 40.

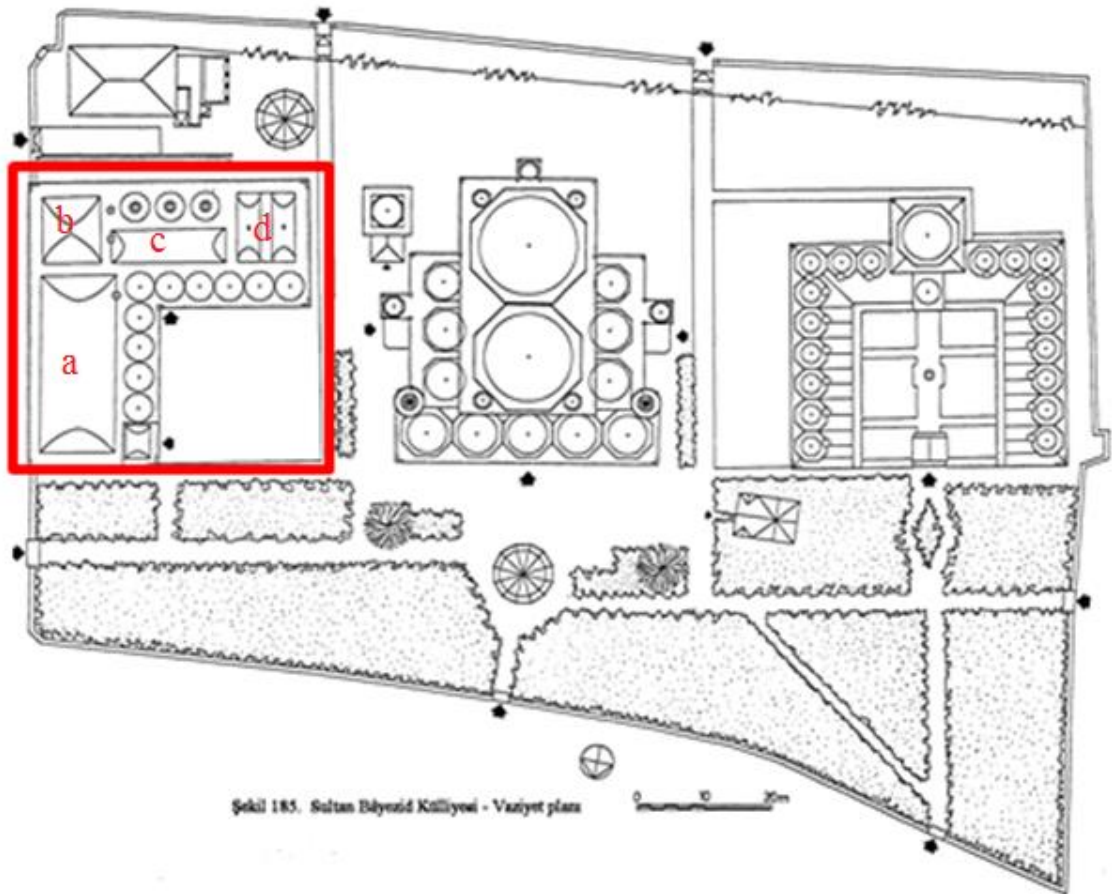
¹⁹⁹ Dündar, “Bir Belgeye...”, s. 145.

²⁰⁰ Eyice, op.cit, s. 40.

²⁰¹ Eyice, op.cit, s.42.

bulunan, üzeri üç küçük kubbe ve bir uzun tonoz ile örtülü mekân (c) ise imaretin mutfakıdır²⁰². Doğu-batı doğrultusunda uzanan son mekân (d) ise iki beşik tonoz ile örtülü olup, yaklaşık 9 x 10m. ebatlarındadır. Bu mekânın özgün işlevinin ne olduğu tam olarak bilinmemektedir²⁰³.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Amasya ziyareti sırasında gördüğü Sultan Bayezid Külliyesi'nden bahseder. Öncelikle caminin ne zaman ve nasıl yapıldığını anlatır. Külliye yapılarına da değinir. Ziyaret evi ve İmaretleri anlattığı bölümde şunları söyler: “Tamamı 10 adet aşevleridir. Bunların en donanımlısı Sultan Bayezid-i Veli İmaretinin her gün iki öğün fukaraya kusursuz nimetleri dağıtılmaktadır...”²⁰⁴.

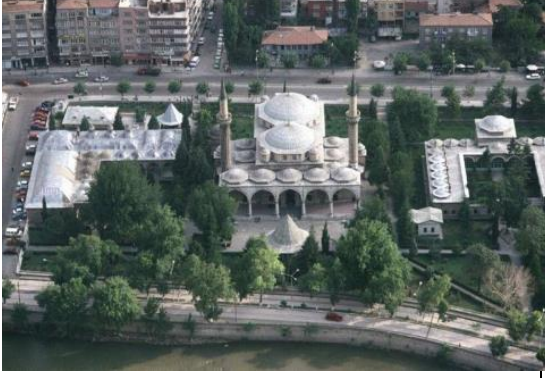
Şekil 185. Sultan Bayezid Külliyesi - Vaziyet planı

Şekil 24 Amasya II. Bayezid Külliyesi Vaziyet Planı (Gediz Urak)

²⁰² Peker, “Amasya...”, s. 31-32.

²⁰³ Yüksel, Osmanlı..., s. 30.

²⁰⁴ Evliya Çelebi, Seyahatname, c. 2-1, s. 217.

Şekil 25 Amasya II. Bayezid Külliyesi
(<http://www.egitimkutuphanesi.com/sultan-ii-beyazid-camii-ve-kulliyesi-amasya-sultan-2bayezid-adina-1486da-amasya-valisi-olan-oglu-sehzade-ahmed-tarafından-yaptırılmış/>)

Şekil 26 Amasya II. Bayezid İmaretı
<http://anadoluyollarında.blogspot.com.tr/2014/12/amasya.html>

2.8.1.5. Edirne II. Bayezid İmaretı

Külliyeın Adı ve Yapım Yılı	II. Bayezid Külliyesi-(1484-1488)
Banisi ve Yeri	II. Bayezid-Edirne
Mimarı	Kesin olarak bilinmemektedir ²⁰⁵ .
İmaretin Tipolojisi	İmaret, iç avluya sahip olup, “U” planlıdır.
İmaretin Bölümleri	Mutfak, mekel, hamurhane, fırın, kiler (Yönetici odaları), ahır?
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kagir yığma
Personel Sayısı	28-31 ²⁰⁶
AÇIKLAMALAR	
<p>Osmanlıın 2. Başkenti olan Edirne’de Tunca Nehri’nin kıyısında inşa ettirilen Külliyeın yapılacağı yer olarak yoğun iskân edilmemiş bir yer seçilmiştir. Böylelikle külliyeın kuruluş amaçlarından biri olan mahalle dokusu kendiliğinden oluşmuştur²⁰⁷.</p> <p>İmaret (aşhane) caminin doğusunda yer almaktadır. İmaret yapılarını oluşturan bölüm ve mekânların gerçek fonksiyonlarını anlamak mümkün olmamaktadır. Muhtemelen burada yemekhane, erzak ambarı ve mutfaktan başka işler için kullanılan mekânlar da bulunmaktaydı²⁰⁸. Vakfiyesinde imaret içerisinde bulunan bölümlerden bahsedilmiş olmasına karşın bu bölümlerin yerleri ile ilgili</p>	

²⁰⁵ Birçok araştırmacı tarafından Külliyeın mimarı olarak Hayreddin’in adı geçmektedir. (Bkz. KURAN, A., İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami, Ankara 1964.- ASLANAPA, O., Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul 1986.) Buna karşılık Rıfık Melül Meriç; Amasya, Edirne ve İstanbul II. Bayezid Külliyealarının yakın dönemlerde inşa edilmiş olmaları ve üslup benzerlikleri barındırmaları, ayrıca mimar Hayreddin’in bu dönemde çok yaşlı olması ve hakkında yeterli belge olmaması gibi sebeplerden, mimarı olamayacağını ve mimarının Yakup Şah olması ihtimalinin yüksek olduğunu öne sürer. (Bkz. Meriç, R. M., “Beyazıt Camii Mimarı II. Sultan Bayezid Devri Mimarları ile Bazı Binaları”, Yıllık Araştırmalar Dergisi, sayı. II, s. 27, İstanbul 1958.)

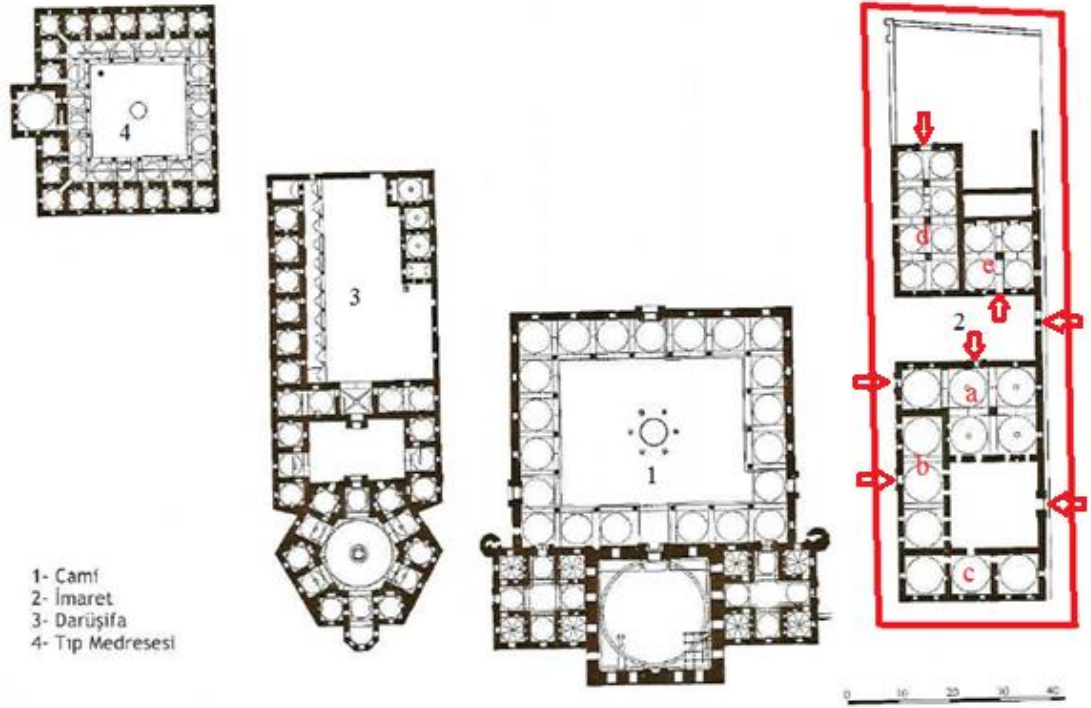
²⁰⁶ 1487 yılında imarete çalışan İmaretin personel sayısı 28, 1490’da 30, 1507 yılında ise 31 kişiye yükselmiştir. Aynı yıllar için (1487-1490-1507) Medrese çalışan sayısı, 23-23-23, Darüşşifa çalışan sayısı, 20-21-21, külliyeın umumi sorumluları, 22-28-30 ve cami İmaretin personel sayısı 62-63-63’tür. (Bkz. Müderrisoğlu, “Edirne...”, s. 155, 157, 160, 162, 166)

²⁰⁷ Müderrisoğlu, “Edirne...”, s. 151-152.

²⁰⁸ Eyice, “Beyazıt II...”, s. 44.

bilgi bulunmamaktadır. Bu sebeple mimari özellikleri dikkate alınarak bağlantı kurmak gerekmektedir²⁰⁹.

İmareti oluşturan yapılar aralarında boşluk bulunan 2 kütlede oluşmaktadır. Kuzeyde yer alan kütle kare bir avlunun üç kenarını çevreleyen kubbeli mekânlardan oluşmaktadır. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan üç kubbeli mekân imaretin mekelidir (b) ²¹⁰. Beş kubbeli ve L şeklindeki mekân ise mutfaktır (a). Yemekhaneye yakınlığı, büyük ocak nişleri ve kubbesinin fenerli olması mutfak olarak düzenlendiğini göstermektedir. Birinci kütlede güneyde yer alan (c) mekânın işlevinin ne olduğu bilinmemekle birlikte zamanın ihtiyaçlarına göre işlevlendirilmiş olmalıdır²¹¹. İkinci kütlede batısında yer alan sekiz kubbeli dikdörtgen mekânın (d) işlevinin ne olduğu bilinmemekle birlikte, mazgal biçiminde hava menfezlerinin oluşu sebebiyle bu mekânın ahır olabileceği düşünülmektedir²¹². Bu mekânın doğusunda bulunan dört kubbeli kare mekân (c) ise sahip olduğu farklı boyutlardaki dört ocak nişi ile fudla fırınıdır²¹³.

Şekil 27 Edirne II. Bayezid Külliyesi, Vaziyet Planı (İ.A. Yüksel)

²⁰⁹ Müderrisoğlu, op.cit, s. 165.

²¹⁰ Eyice, op.cit, s. 45.

²¹¹ Müderrisoğlu, op.cit, s. 167.

²¹² Eyice, op.cit, s. 45.

²¹³ Müderrisoğlu, op.cit, s. 167.

Şekil 28 II. Bayezid İmaretı-Edırne (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 29 (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 30 II. Bayezid İmaretı-Edırne (A. GELİR ÇELEBİ)

2.8.2. 16. Yüzyıl İmaretleri

2.8.2.1. İstanbul II. Bayezid İmaretİ

Külliye nin Adı ve Yapım Yılı	II. Bayezid Külliyesi-(1501-1505)
Banisi ve Yeri	II. Bayezid- İstanbul
Mimarı	Net bir bilgi olmamakla birlikte Yakub Şah olarak kabul edilmektedir ²¹⁴ .
İmaretin Tipolojisi	İmaret, iç avluya sahip olup, “U” planlıdır.
İmaretin Bölümleri	Mutfak, mekel, fırın, kiler, yönetici odaları, ahır.
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kagir yığma
Personel Sayısı	41 ²¹⁵
AÇIKLAMALAR	
<p>İstanbul II. Bayezid külliyesi, Bizans devrinin en büyük meydanı olan Forum Theodosiacum veya Forum Tauri'nin bir köşesinde inşa edilmiştir. Külliye bir cami, türbe, imaret, sıbyan mektebi, tabhâneler, medrese, hamam ve kervansaraydan oluşmaktadır. II. Bayezid külliyesi şehrin merkezindeki araziye dağınık bir biçimde konumlandırılmıştır²¹⁶. Kaynaklarda caminin yapıldığı dönemde çevresinin genişçe bir dış avlu ile çevrili olduğu geçmektedir. Evliya Çelebi'de verdiği bilgilerle bunu desteklemektedir²¹⁷.</p> <p>İmaret, Amasya ve Edirne II. Bayezid imaretlerinde olduğu gibi caminin doğusunda bulunmaktadır. İmaret, bir iç avlu ve etrafında kubbeli mekânlardan oluşur²¹⁸. Bu kubbeli mekânların tam olarak görevleri bilinmezse de, erzak ambarı,</p>	

²¹⁴ Bkz. Rifki Melül Meriç, “Beyazid Camii Mimarı II. Sultan Bayezid Devri Mimarları ile Bazı Binaları”, Yıllık Araştırmalar Dergisi, Sayı:II, s. 27, İstanbul 1958.

²¹⁵ V.G.M.A., Defter No:613, Sayfa No:50, Sıra No:5

²¹⁶ Eyice, “Beyazıt II...”, s. 45.

²¹⁷ Akkanat, “İstanbul'da Bayezid...”, s. 59.

²¹⁸ Yüksel, Osmanlı..., s. 209.

tartı yeri, fırın, mutfak, yemek dağıtma yeri ve yemekhane (me'kel) oldukları düşünülmektedir²¹⁹. Avlunun güney doğusunda yer alan iki kubbeli mekân (c) imaretin fırınıdır²²⁰. Avlunun kuzeyinde yer alan iki kubbeli 15.67 x 7.4 ebatlarındaki mekân (a) mekeldir. Mekelin doğusunda bulunan yine iki kubbeli mekân ise (b) mutfaktır²²¹. Diğer mekânların (d, e, f) tam olarak işlevi bilinemese de bunların imaretin kalan diğer birimleri olan kiler ve yönetici odası oldukları söylenebilir.

İmaretin yanında bulunan ve bu gün kütüphane olan bina ise yapıldığı dönemde Kervansaray (ahır) olarak hizmet vermekteydi²²². Kervansarayın, Eski Saray tarafında kalan cephesine 20. yüzyılın ortalarında Misafirhâne-i Askerî²²³ adı verilen askeri lojman yapılmıştır. İstanbul Belediyesi tarafından 1960 yılına doğru yıkılması düşünülen binanın bir kısmı kesilerek günümüze ulaşmıştır. Sultan II. Abdülhamid döneminde (1883-84) umumi kütüphane yapılan imaretin bir bölümünün, meydana bakan cephesine 20. yüzyılın “karma” (eklektik) üslûbunda taştan cephe giydirilmiş, kapı ve pencerelerin biçimleri bu üslûba uydurulmuş ve kapısı üstüne Sultan II. Abdülhamid’in tuğrası ve altına, ta‘lik hatla yazılmış manzum iki tarih kitabesi eklenmiştir. İmaretin kalan bölümleri, kitap hacmi gittikçe artan kütüphanenin yer ihtiyacını karşılamak üzere, restore edildiği gibi askeri misafirhanenin kurtarılan parçası da Beyazıt Kütüphanesi’ne tahsis edilmiştir²²⁴. İmarete bitişik olan ve daha sonra kütüphane olarak kullanılan bu yapı, mevcut kitap sayısının artması ile küçük gelmeye başlamıştır. 1908’de imaretin mekeline ait bölümünün kütüphaneye terki hususunda yazışma yapılmıştır²²⁵. Ancak bu isteğe cevaben söz konusu yerlerin kütüphaneye terkinin ve bu bölümlerin imareten ayrılmasının uygun olmadığı belirtilmiştir²²⁶.

²¹⁹ Eyice, op.cit, s. 49.

²²⁰ Yüksel, Osmanlı..., s. 209.

²²¹ Yüksel, op.cit, s. 210.

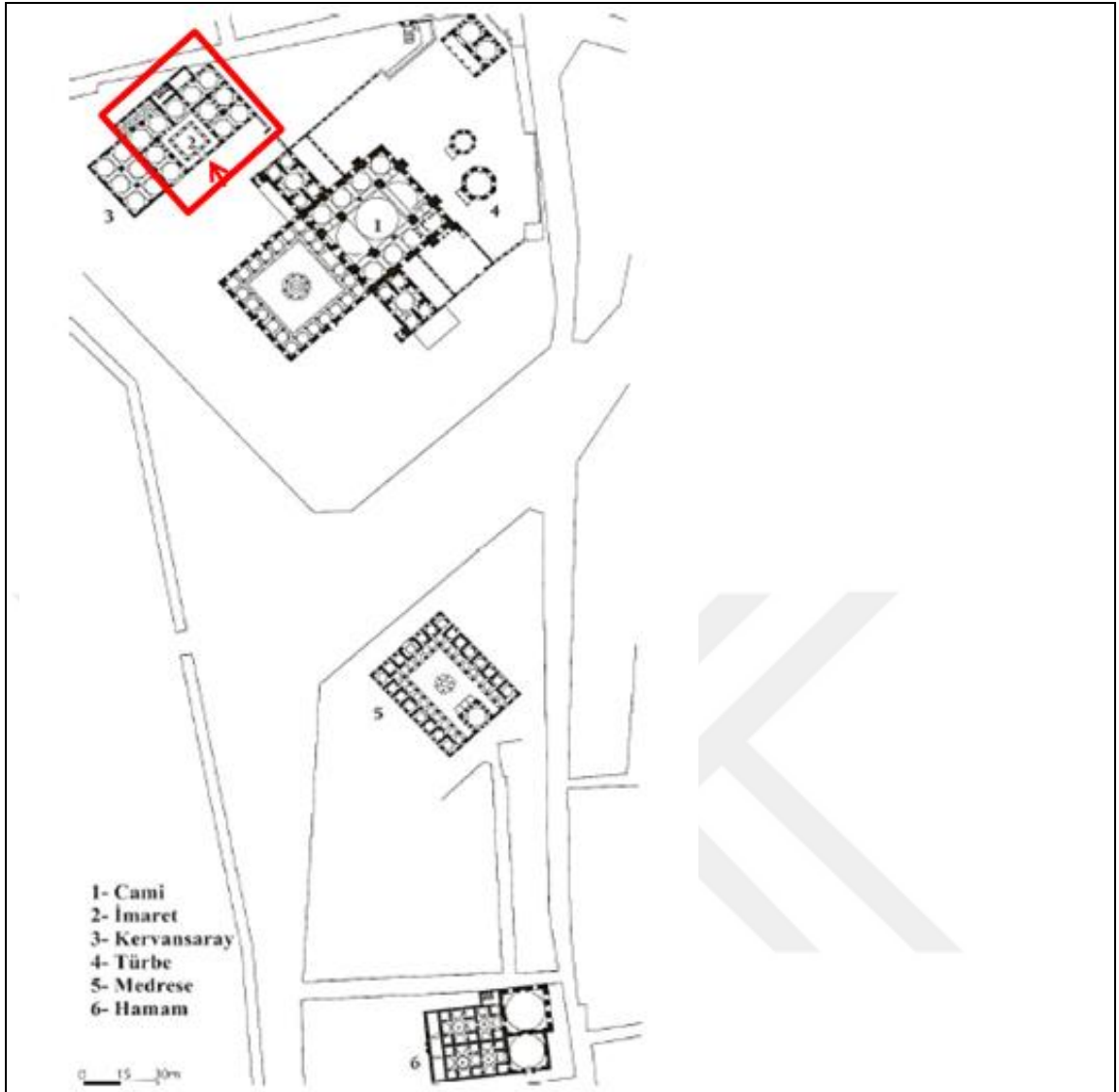
²²² Yüksel, op.cit, s. 209.

²²³ Bugünkü İstanbul Üniversitesi’nin merkez binasının bulunduğu yerde Sultan Abdülaziz döneminde (1826-37) Seraskerlik için ilk müstakil yapı ile, bunun için Misafirhâne-i Askerî adı verilen askeri lojman da yaptırılmıştır.

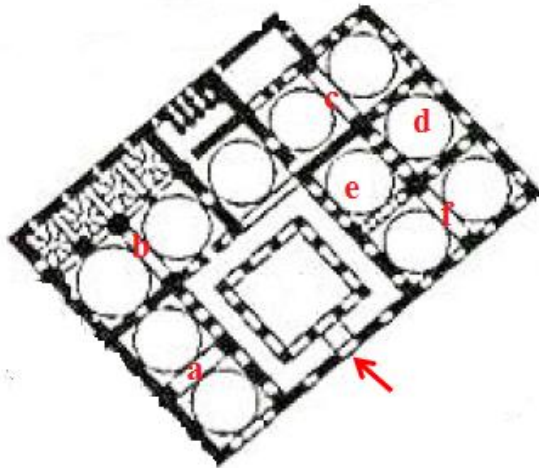
²²⁴ Eyice, op.cit, s.49.

²²⁵ B.O.A., Bab-ı Ali Evrak Odası, Dosya No: 3127, Gömlek No:234479

²²⁶ B.O.A., Bab-ı Ali Evrak Odası, Dosya No: 3229, Gömlek No:242125

Şekil 31 II. Bayezid Külliyesi (İstanbul) Vaziyet Planı (A. Yüksel)

Şekil 32 İmaretin planı (A. Yüksel'den)

Şekil 33 II. Bayezid İmaretı (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 34 II. Bayezid İmaretı (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 35 II. Bayezid İmaretı (A. GELİR ÇELEBİ)

2.8.2.2. Eskişehir Kurşunlu İmaretı

Külliyeın Adı ve Yapım Yılı	Kurşunlu Külliyesi- (1515-1526) / Menzil Külliyesi
Banisi ve Yeri	Çoban Mustafa Paşa- Eskişehir (Odunpazarı)
Mimarı	Bilinmemektedir ²²⁷ .
İmaretin Tipolojisi	İmaret, ortak avlulu olup, dikdörtgen planlıdır.
İmaretin Bölümleri	Fırın, mekel ve mutfak.
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kagir yığma.
Personel Sayısı	14 ²²⁸
AÇIKLAMALAR	
<p>Çoban Mustafa Paşa tarafından yaptırılan ve bir menzil külliyesi olan Kurşunlu Külliyesi, Osmanlı döneminde; sefer, hac, ticaret ve ulak gibi olgulara hizmet eden çok önemli bir yol güzergâhında bulunması sebebiyle önem arz etmektedir²²⁹. Vakfiyesinde belirtildiği üzere külliye; cami, zaviye, sıbyan mektebi, misafirhane (tabhâne), imaret, düşkünler evi, çeşme ve ahırdan (kervansaray) meydana gelmektedir²³⁰.</p> <p>İmaretin mekel (a) bölümüne üzeri sivri beşik tonoz ile örtülü bir holden geçilerek girilir. Ana mekân 9,30 × 19,30 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı düzenlenmiştir. Mutfak (b) bölümü 8,80 x 8,80 ölçülerinde ve kare planlı olup üzeri pandantiflerle geçişi sağlanan yüksek sekizgen kasnağa oturan tek kubbe ile örtülmüştür. Kubbeli bölümün batısında yuvarlak bir kemerle buraya açılan kısım ise yemek pişirilen kısımdır. Üzerinde bir baca yükselmektedir.²³¹</p>	

²²⁷ Fatih Müderrisoğlu, "16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyele", adlı doktora tezinde Çoban Mustafa Paşa'nın Gebze'de yaptırdığı külliyeın mimarının Acem Ali olduğunu ve bu külliyeı de ona yaptırmış olabileceğini ifade etmektedir.

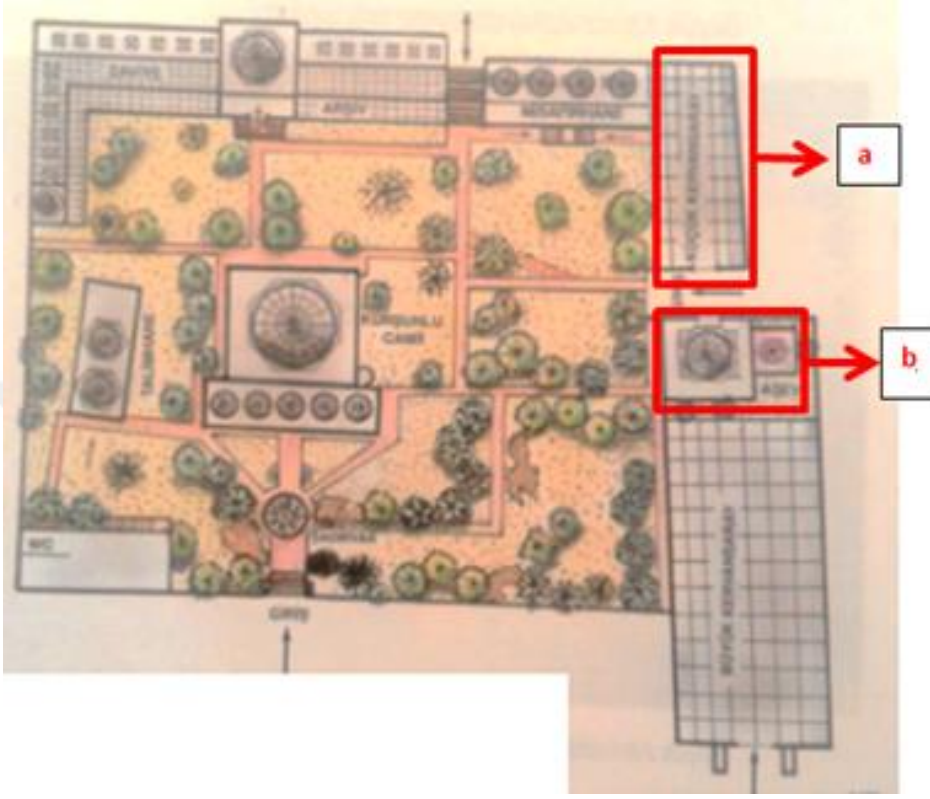
²²⁸ Müderrisoğlu, "16. Yüzyılda...", s. 359.

²²⁹ Müderrisoğlu, op.cit, s. 356.

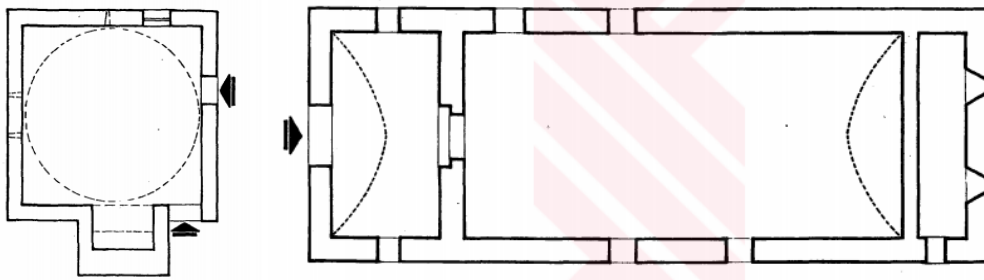
²³⁰ İnce, "Kurşunlu...", s. 449.

²³¹ İnce, op.cit, s. 450

İmaretin mekel kısmı (a) bir dönem müze olarak kullanılmış olup, günümüzde nikah dairesi olarak hizmet vermektedir. Mutfak bölümü ise (b) el sanatları atölyesi olarak hizmet vermektedir²³².

Şekil 36 Eskişehir Kurşunlu Külliyesi Vaziyet Planı (İşcan, Eskişehir Kurşunlu Camii ve Külliyesi, s.30)

Şekil 37 Mutfak ve mekel (N. Sönmez)

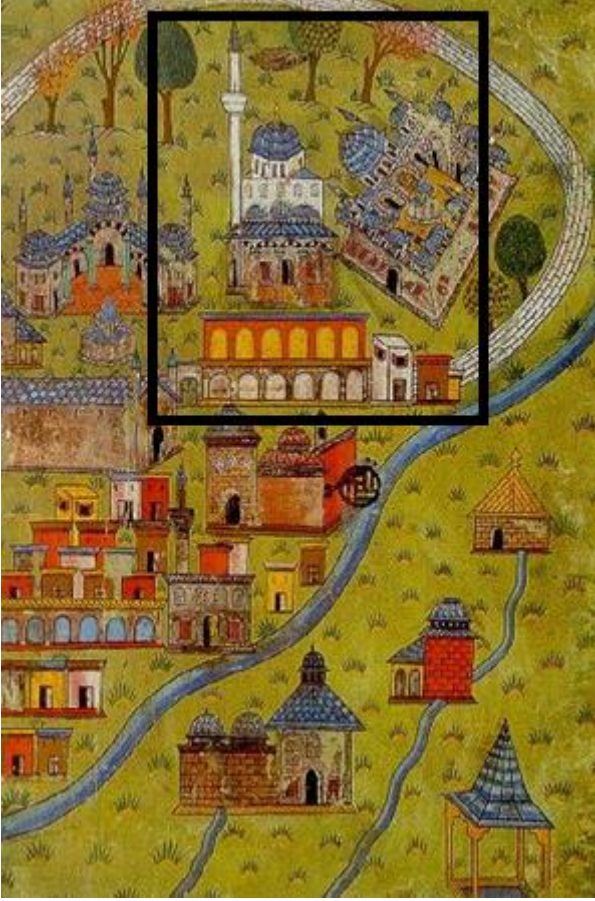
²³² Akkanat, "Eskişehir'de...", s. 61.

Şekil 38 Kurşunlu Külliyesi-Mekel
(<http://www.panoramio.com/photo/49120079#>)

Şekil 3936 Eskişehir Kurşunlu Külliyesi- Mutfak
(<https://www.gezirehberleri.com/kursunlu-camii-kulliyesi/>)

Şekil 40 Eskişehir kurşunlu minyatürü (Matraçlı Nasuh, Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn, 109b.)

2.8.2.3. Gebze Çoban Mustafa Paşa İmareti

Külliye'nin Adı ve Yapım Yılı	Çoban Mustafa Paşa Külliyesi-(1523-1524)/ Menzil Külliyesi
Banisi ve Yeri	Çoban Mustafa Paşa- Kocaeli (Gebze)
Mimarı	Bilinmemektedir. ²³³
İmaretin Tipolojisi	İmaret, ortak avlulu olup, dikdörtgen planlıdır
İmaretin Bölümleri	Fırın, mutfak, mekel, kiler, depo.
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kagir yığma
Personel Sayısı	20 ²³⁴
AÇIKLAMALAR	
<p>Külliye, içerisinde bulunan yapıların çokluğu ve düzeni sebebiyle, menzil külliyelerine başarılı bir örnek teşkil etmektedir. Batıdaki topraklardan yola çıkan hacı adaylarının, İran'a ve Anadolu'ya giden kervanların ve doğuya yapılan seferlerde ordunun burada konaklayabilmesi için, kalabalık kitlelerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek kapasitede yapılmıştır²³⁵.</p> <p>İrakeyn Seferi (1534-5)'ne katılan Matrakçı Nasuh, Gebze'nin de bir minyatürünü yapmıştır. Bu minyatürde Gebze'nin kalesi olmayan açık bir yerleşim olduğu görülmektedir. Sağ üst köşede yer alan külliye'nin dışında kayda değer bir yapılaşma göze çarpmaz. Çevreyi belirten ağaç ve çiçeklerin dışında, merkezde yer alan külliye dokusu etrafı bir duvarla çevrelenerek bir bütün olarak yer almaktadır²³⁶.</p> <p>Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi, geniş kare bir alana kurulmuş olup, bir çevre duvarı ile çevrilidir. Ortada bir cami ve kurucusunun türbesi yer alır.</p>	

²³³Mimar Sinan ile ilgili kayıtlarda, mimarın adı geçmektedir. Fakat kitabe, vakfiye ve baninin yaşam öyküsüne göre, 1523-29 yılları arasında tamamlanmış olması gereken külliye'nin mimarı, dönemin başmimarı Acem Ali'nin dönemine denk gelmektedir. 1539-88 arasındaki zaman diliminde, yani sermimar Sinan döneminde onarılmış olabileceği düşünülebilir.(Detaylı bilgi için bkz. Fatih Müderrisoğlu, "Bani Çoban Mustafa Paşa ve Bir Osmanlı Şehri Gebze", Vakıflar Dergisi, sayı:25, s. 68, Ankara 1995)

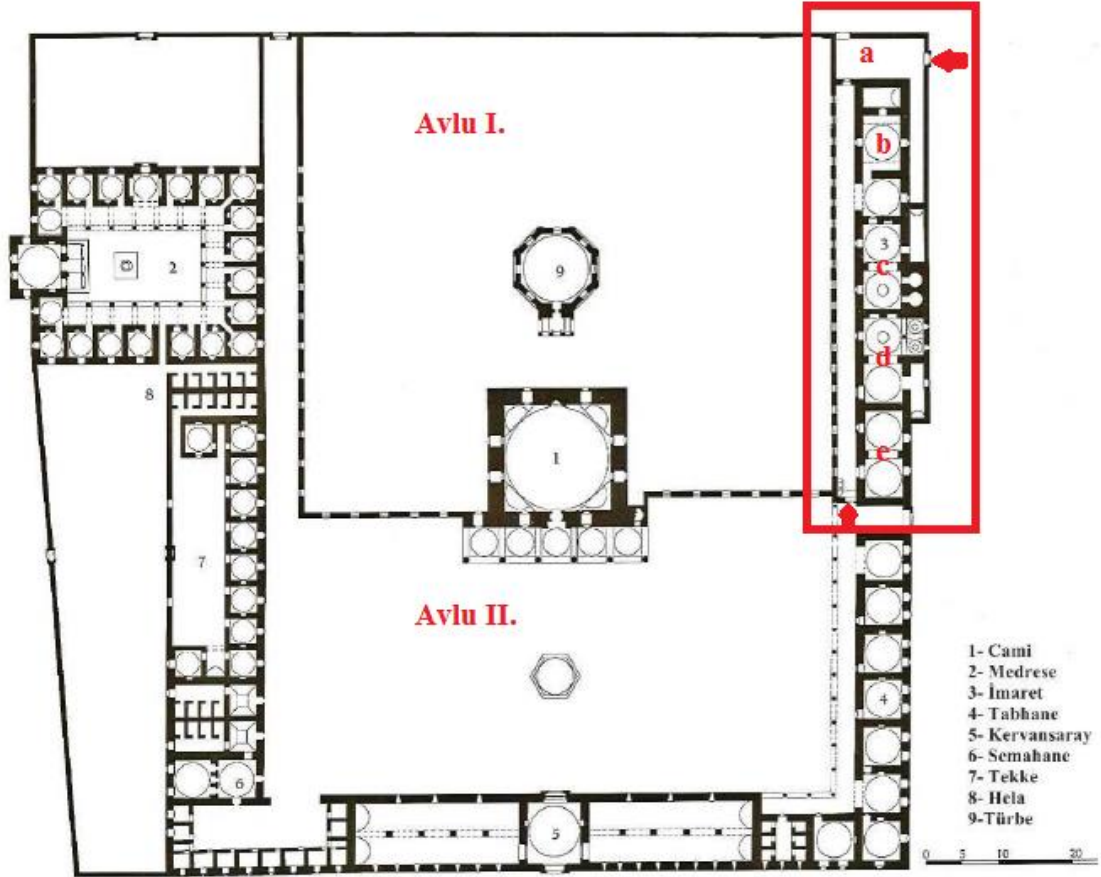
²³⁴Müderrisoğlu, "Bani...", s. 75.

²³⁵ Seyhan, "Çoban...", s. 352.

²³⁶ Müderrisoğlu, op.cit, s. 76.

Çevrede bitişik konumda diğer yapılar bulunur. Cami ile türbe, üç yönde açıklıklı bir çevre duvarı ile çevrilidir²³⁷. Cami ve türbe dışında külliye; hangâh, tekke/medrese, imaret ve sıbyan mektebinden oluşmaktadır²³⁸.

İmaret caminin batısında yer alır ve 1. avludan kalın, pencereli bir duvar ile ayrılır. Dikdörtgen planlı yapı sekiz kubbelidir. Dört mekândan meydana gelir. Mutfak (c) ortadadır²³⁹. Mutfağın güneyindeki iki kubbeli mekân (b) fırındır. Girişi güneyindeki kubbeli eyvandandır. Fırına açılan küçük dikdörtgen hacim ise kilerdir. (a) ile gösterilen güneydeki mekân depodur. Kuzeyde bulunan mekân (e) ise imaretin mekelidir²⁴⁰. İmaretin diğer birimlerden bağımsız ve tecrit edilmiş biçimde planlanması ve kubbesine aydınlık feneri yapılarak koridorlarında hava ceyyanı sağlanması, yemek kokularının bütün külliyeye dağılmaması için bu şekilde planlandığını göstermektedir²⁴¹

Şekil 41 Gebze Çoban Mustafa Külliyesi Vaziyet Planı (A. Kuran)

²³⁷ Çantay, Osmanlı ..., s. 71.

²³⁸ Müderrisoğlu, op.cit, s. 69.

²³⁹ Seyhan, op.cit, s. 353.

²⁴⁰ Müderrisoğlu, "16. Yy...", s. 339-340.

²⁴¹ Seyhan, op.cit, s. 353.

Şekil 42 Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi – İmaretin batı cephesi (A. GELİR ÇELEBİ)

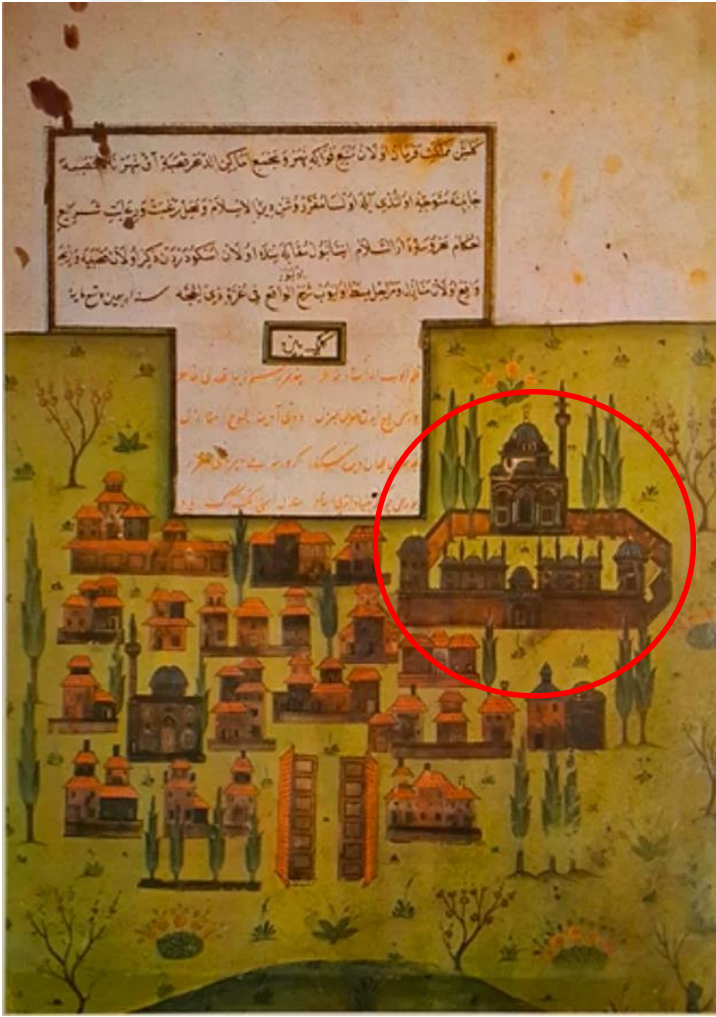
Şekil 43 Güneybatı köşesi (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 44 İmaretin doğu cephesi (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 45 Doğu cephesi (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 46 Gebze Minyatürü (Matrakçı Nasuh, Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrakeyn , 12b.)

2.8.2.4. Sincanlı Sinan Paşa İmaretı

Külliyeın Adı ve Yapım Yılı	Sincanlı Sinan Paşa Külliyesi-(1524-1525)
Banisi ve Yeri	Sinan Paşa ²⁴² - Afyon
Mimarı	Bilinmemektedir ²⁴³ .
İmaretin Tipolojisi	İmaret, ortak avlulu ve dikdörtgen planlıdır.
İmaretin Bölümleri	Fırın, mutfak ve mekel.
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kagir yığma
Personel Sayısı	8 ²⁴⁴
AÇIKLAMALAR	
<p>Külliyeın bulunduğu yerin adı esasen “Sıçanlı” iken “Sincanlı” olarak değiştirilmiş, daha sonra da Sinan Paşa adını almıştır. Evliya Çelebi 1671 yılında (külliyeın yapımından 140 yıl sonra) uğradığı bu yer için, 200 haneli bir müslüman köyü olduğunu ve Karahisar paşasının voyvodalığı hükmünde bulunduğunu, haftada bir büyük pazarı kurulduğunu ve imaretin kurucusunu Gazi Sinan Paşa adıyla yazmakta, imareti teşkil eden yapıların kubbelerinin de kurşun kaplı olduğu bilgisini vermektedir²⁴⁵.</p> <p>Külliye; cami, türbe, mektep, hamam, çeşme ve imarethaneden oluşmaktadır. İmarethane caminin kuzeybatı yönünde bulunmaktadır ve dikdörtgen planlıdır²⁴⁶. Üzeri beşik tonozla örtülü değişik ölçülerde dört mekândan oluşmaktadır. En kuzeydeki mekânın (d) içine yalnızca ikinci mekândan (c) girilmektedir²⁴⁷. Kuzeydeki mekânın (d) mazgal pencereleri olması sebebiyle vakfiyesinde adı geçen mahzen olabileceği</p>	

²⁴² Osmanlı tarihinde pek çok Sinan Paşa bulunmaktadır. Külliyeın banisi olan Sinan Paşa'nın adı hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Edip Ali Baki, Lala Sinan ve Gazi Sinan bu isimler arasındadır. Ancak hiçbirini hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Sicill-i Osmanî'de birçok Sinan Paşa adı geçmekte, ancak bunların Sincanlı'daki imaretin kurucusu olarak bağı tespit edilememiştir. Bunların içinde 1525-26 İran'da şehit düşen bir Sinan Paşa dikkati çekmekteyse de elde yine yeterli bir delil bulunmamaktadır. (Bkz. Semavi Eyice, “Sinan Paşa Külliyesi”, DVA, c. 37, s. 235, 2009.)

²⁴³ Mimarının kim olduğu bilinmemekle birlikte bu dönemin baş mimarı Ecem Ali'dir.

²⁴⁴ Vakfiyesindeki bilgilerden hareketle hazırlanmıştır. (Bkz. Ramazan şeşen, “Sinan Paşa'nın Arapça Vakfiyesinin Tercümesi”, Vakıflar Dergisi, sayı: 10, s. 340, Ankara 2006.)

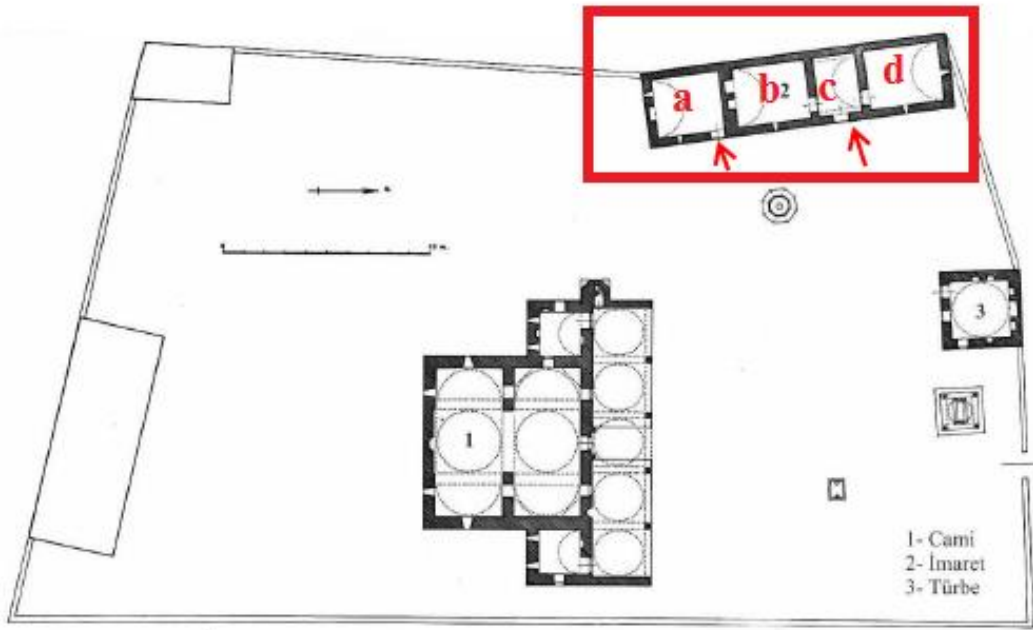
²⁴⁵ Eyice, “Sinan...”, s. 235.

²⁴⁶ Cantay, Osmanlı..., s. 71.

²⁴⁷ Eyice, op.cit, s. 236.

düşünülmektedir. (c) ile gösterilen mekânın hem (d) hem de (b) mekânı ile ilişkisi bulunmaktadır. (a) ile gösterilen mekânda ise bir ocak bulunmaktadır.²⁴⁸

Sincanlı Sinan Paşa'nın vakfiyesinde imarettten istifade edecek için, her gün 100 dirhem ağırlığında ekmek pişirilmesi, Her sabah kâfi miktarda et ve yedi okkalık pirinç ile çorba yapılması, Her akşam kâfi miktarda et ile bir kile buğday keşkek pişirileceği yazmaktadır. Sabah ve akşam pişirilen bu yemeklerden ve ekmekten hatibe, imama, muallime, ihtiyara (şeyhe), müezzine, kapıcıya, teşrifatçıya, mutemede, nakibe, kilerciye, aşçıya ve mektepteki talebelere ne kadar yiyecek verilmesi gerektiği de belirtilmiştir²⁴⁹.

Şekil 47 Sincanlı Sinan Paşa Külliyesi Vaziyet Planı (S. Eyice)

Şekil 48 İmarethanenin eski bir resmi (Eyice, "Sincanlı'da Sinan Paşa İmareti")

Şekil 49 Sincanlı Sinan Paşa İmareti- Günümüz resmi (<http://wikimapia.org/30124887/tr/Sinarpa%C5%9Fak%C3%BClliyesi#/photo/3913006>)

²⁴⁸ Eyice, op.cit, s. 236.

²⁴⁹ Şeşen, "Sinan...", s. 340.

2.8.2.5. Bozüyük Kasım Paşa İmareti

Külliyenin Adı ve Yapım Yılı	Bozüyük Kasım Paşa Külliyesi- (1525-1528)/ Menzil Külliyesi
Banisi ve Yeri	Güzelce Kasım Paşa - Bilecik
Mimarı	Bilinmemektedir ²⁵⁰ .
İmaretin Tipolojisi	İmaret, ortak avlulu olup, dikdörtgen planlıdır.
İmaretin Bölümleri	Fırın, mutfak, depo ve mekel.
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kagir yığma
Personel Sayısı	Bugüne kadar vakfiyesi bulunamadığından saptanamamıştır.
AÇIKLAMALAR	
<p>Külliyenin banisi olan Güzelce Kasım Paşa Hama mutasarrıflığı ve üçüncü vezirlik makamlarında vazife vermiştir. Külliye; cami, imaret, medrese, sıbyan mektebi, kervansaray ve hamamdan meydana gelmekteydi. Günümüze yalnızca cami, imaret ve kervansaraya ait iki kubbeli mekân ulaşabilmiştir²⁵¹.</p> <p>Matrakçı Nasuh'un Bilecik'e ait 1534 tarihli minyatürü bulunmaktadır. Minyatür külliyesinin yapımından kısa bir süre sonrasına ait olması sebebiyle önem taşımaktadır. Minyatürde köy şeklinde bir yerleşim ve solda Bozüyük'e adı veren boz renkli bir tepe bulunmaktadır. Merkezde bulunan yapı Kasım Paşa cami olmalıdır. Caminin sol tarafında bulunan büyük yapı ise külliyesinin kervansarayı olmalıdır²⁵².</p> <p>İmareti yapıldığı dönemde cami ile aynı avlu içerisinde yer almaktaydı. Kuzey-güney doğrultusunda sıralanmış olup, üzeri beşik tonoz ile örtülü olan imaret dört mekândan meydana gelmektedir. Avluya birer kapı ile açılan bu bölümlerin birbirlerine geçişleri de bulunmaktadır²⁵³.</p> <p>Fatih Müderrisoğlu'na imareti oluşturan mekânlar güneyden itibaren: "a" ile gösterilen 7.70 x 6.75 m. ebatlarındaki mekânın yemekhane olabileceğini, "b" ve "c" ile gösterilen 11,5 x 6,75 m. ebatlarındaki mekânın mutfak ile birlikte fırın</p>	

²⁵⁰ Mimarının kim olduğu bilinmemektedir. Ancak dönemin baş mimarı Acem Ali döneminde inşa edilmiştir.

²⁵¹ Denkhalbant, "Kasım Paşa...", s. 550.

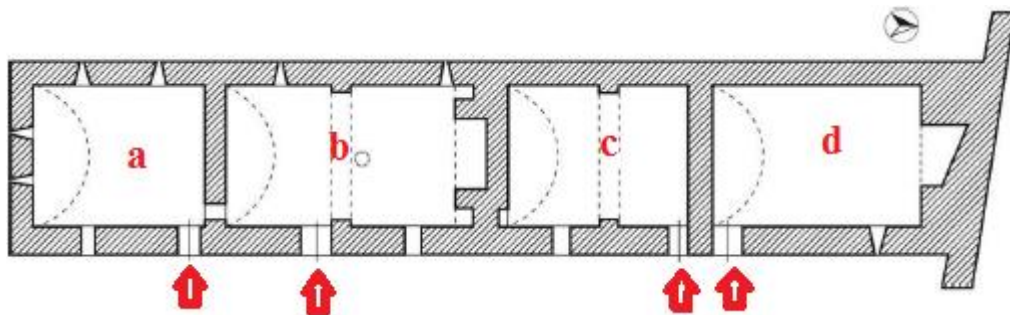
²⁵² Müderrisoğlu, "16. yy'da...", s. 387.

²⁵³ Denkhalbant, op.cit, s. 551.

olabileceğini ifade eder. “d” ile gösterilen 9.4 x 6.75 m. ebatlarındaki bu mekânın duvarlarında bulunan nişler sebebiyle depo-ambar olabileceğini ileri sürer²⁵⁴.

Şekil 50 Bozüyük Kasım Paşa Külliyesi Vaziyet Planı (Fatih Müderrisoğlu'ndan)

Şekil 51 (F. Müderrisoğlu'ndan)

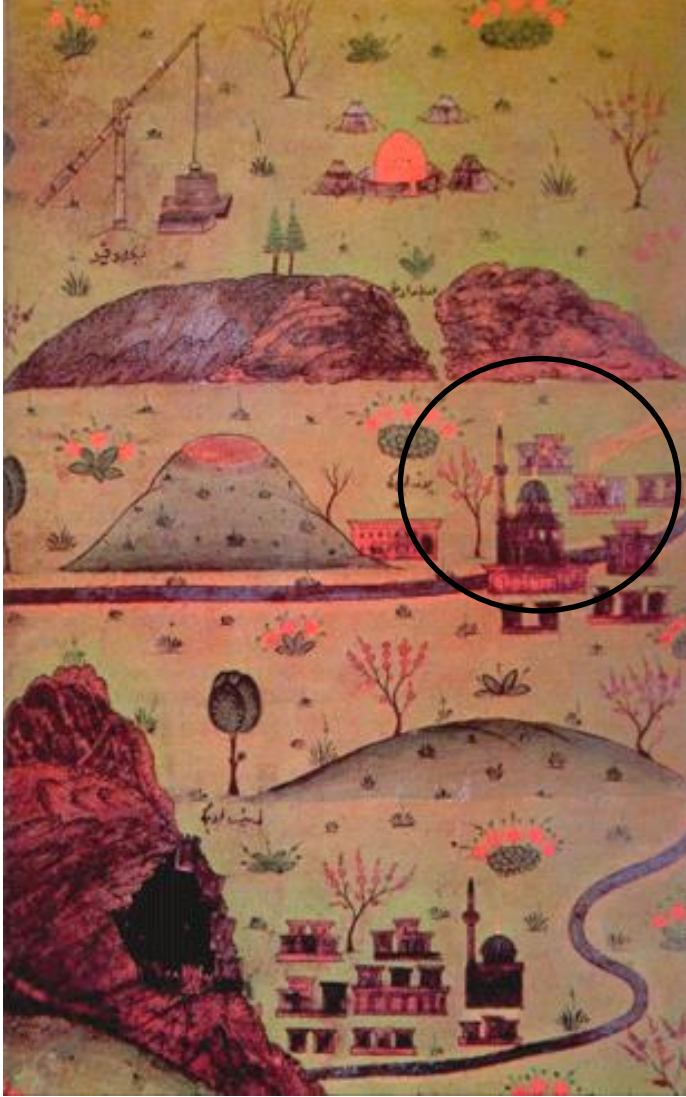
²⁵⁴ Müderrisoğlu, op.cit, s. 398-399.

Şekil 52 Bozüyük Kasım Paşa İmaret
<http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=24989>

Şekil 53
<http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=64497&start=10>

Şekil 54 Bozüyük Minyatürü (Matrakçı Nasuh, Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn, 15a)

2.8.2.6. Haseki İmaretı

Külliyeın Adı ve Yapım Yılı	Haseki Külliyesi -(1539-1551)
Banisi ve Yeri	Haseki Hürrem Sultan- İstanbul
Mimarı	Mimar Sinan
İmaretin Tipolojisi	İmaret, iç avluya sahip olup, “U” planlıdır.
İmaretin Bölümleri	Fırın, mutfak, kiler, mekel ve hamurhane.
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kagir yığma
Personel Sayısı	36 ²⁵⁵
AÇIKLAMALAR	
<p>Külliyeın bulunduğu bölge Osmanlının edinci tepesinde olup, yoğun bir yerleşime sahipti. Bizans döneminde Kuru tepe (Xerolophos) olarak anılan bölge, Roma ve Bizans döneminin önemli yolu olan Mese caddesi üzerinde bulunmaktadır. O döneminin dört büyük alanından birisi olan Arcadius Sütunu ile Arcadius Forumu’nu içermektedir²⁵⁶. Arcadius Sütunu ve Forumu çevresine, Osmanlı egemenliği ile birlikte ahşap evler ve dükkânlar inşa edilerek “Avrat Pazarı” adıyla kadınlar için Pazar günleri Pazar kurulmuştur²⁵⁷.</p> <p>Kanuni Sultan Süleyman’ın hasekisi olan Haseki Hürrem Sultan tarafından, Mimar Sinan’ın baş mimar olmasından kısa bir süre sonra kendisine yaptırılan külliye Cami, medrese, sıbyan mektebi, çeşme, imaret ve dârüşşifadan meydana gelmektedir²⁵⁸.</p> <p>İmaret, revaklı dikdörtgen bir avlu şemasına sahiptir. Avlunun uzun olan doğu ve batı kanadında, ikişer kubbeli dört mekân bulunur. Bu mekânlar (b,c,d,e) mekeldir. Aynı sıradaki mekeller arasında birer geçit bulunmaktadır. Mutfak (a), iç avlu giriş kapısının aksında ve avlunun kuzey kenarında yer alır²⁵⁹.</p> <p>Külliyeın vakfiyesinde, İmaretlerinde müstesna günler dışında her gün iki defa yemek pişirileceği sabahları pirinç, akşamları bulgur çorbası yapılacağı yazmaktadır.</p>	

²⁵⁵ Taşkıran, “Hasekinin...”, s. 48.

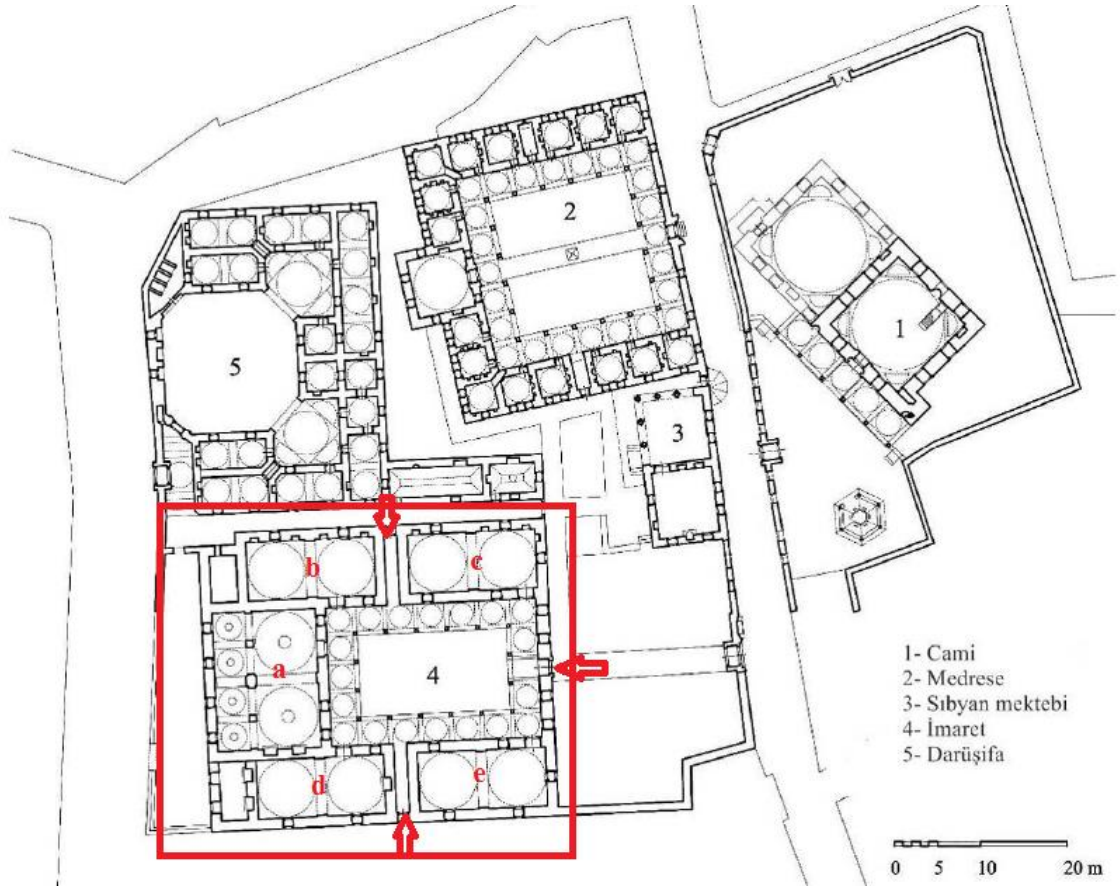
²⁵⁶ Kartal, “Haseki...”, s. 140.

²⁵⁷ Alioğlu; Aydemir, “Haseki...”, s. 8.

²⁵⁸ Doğan, “Haseki...”, s. 371.

²⁵⁹ Alioğlu; Aydemir, op.cit, s. 13.

Cuma günleri ve mübarek gecelerin müstesna olup bu günlerde güzel ve hoş yemeklerin yapılacağı, sabahları bulgur çorbası yapılıp, akşamları ise bütün ülkedeki imaretlerde yapıldığı gibi başka yemekler yapıldığı vb. bilgileri yer alır. Yine Ramazan gecelerinin özel olduğu o zamanlarda bütün yemeklerin akşam pişirildiği ifadeleri de bulunmaktadır. Hazırlanacak olan yiyecekler için (ekmek, çorba vs.) ne kadar un ve tuz kullanılacağı ve bunlara ne kadar ücret tayin edildiği de bulunmaktadır²⁶⁰.

Şekil 55 Haseki Külliyesi Vaziyet Planı (G. Necipoğlu)

²⁶⁰ V.G.M.A., Defter No:608/2, s. 222.

Şekil 56 Haseki İmareti- Mutfak ve fırının bulunduğu kuzey cephesi (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 57 Haseki İmareti Revaklı Avlusu (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 58 Mutfak bölümü (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 59 Kiler (A. GELİR ÇELEBİ)

2.8.2.7. Şehzade İmaretı

Külliyeın Adı ve Yapım Yılı	Şehzade Külliyesi- (1543-48)
Banisi ve Yeri	Kanuni Sultan Süleyman -İstanbul
Mimarı	Mimar Sinan
İmaretin Tipolojisi	İmaret, iç avlulu olup, mekânlar avlunun iki kenarına konumlandırılmıştır.
İmaretin Bölümleri	Fırın, mutfak, kiler, mekel ve hamurhane.
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kagir yığma
Personel Sayısı	41 ²⁶¹
AÇIKLAMALAR	
<p>Manisa Sancağında vali iken vefat eden (1543) Şehzade Mehmet adına babası Kanuni Sultan Süleyman tarafından, Mimar Sinan'a yaptırılmış olan selatin külliyesidir²⁶². Kanuni Sultan Süleyman tarafından Şehzade Mehmet adına hazırlanan vakfiyesinde ve yine vakıf köylerinin sınırlarını gösteren hudutnamede, Şehzade Mehmet için övücü sözler kullanılmıştır. Şehzade Mehmet'in bir cariye ile evli olduğu ve Hümaşah Sultan adında bir de kızı olduğu bilinmektedir²⁶³.</p> <p>Bazı malzemelerinin Forum Tauri'den getirildiği bilinen külliye, Eski Odalar olarak adlandırılan yeniçeri kışlasından devşirilen araziye yapılmıştır. Külliyeın cami ve haziresi Vezneciler Caddesi üzerine, diğer yapılar ise arka taraftaki dış avlu duvarına yerleştirilmiştir²⁶⁴.</p> <p>Kaynaklarda "dârüzziyafe" ve "dârül'it'am" gibi adlarla geçen Şehzade İmaretı dikdörtgen planlı olup, 64 x 28 m. boyutlarındadır²⁶⁵.</p> <p>Girişı dikdörtgen ve revaksız olan Şehzade İmaretinde mekânlar avlunun doğu ve batı yanında konumlanmıştır. Batı tarafında birbiriyle bağlantısız üç bölüm</p>	

²⁶¹ Bu bilgi Yusuf Sağır'ın "Vakfiyelerine Göre Şehzade Mehmet Vakıfları" adlı makalesinin 927 ve 928. Sayfalarındaki bilgilerden hareketle yazılmıştır.

²⁶² Orman, "Şehzade...", s. 483.

²⁶³ Sağır, "Vakfiyelerine...", s. 922.

²⁶⁴ Orman, op.cit, s. 483.

²⁶⁵ Tanman, "Sinan'ın...", s. 338.

doğu tarafında ise iki bölüm yer almakta ve tüm mekânlara avludan giriş sağlanmaktadır²⁶⁶.

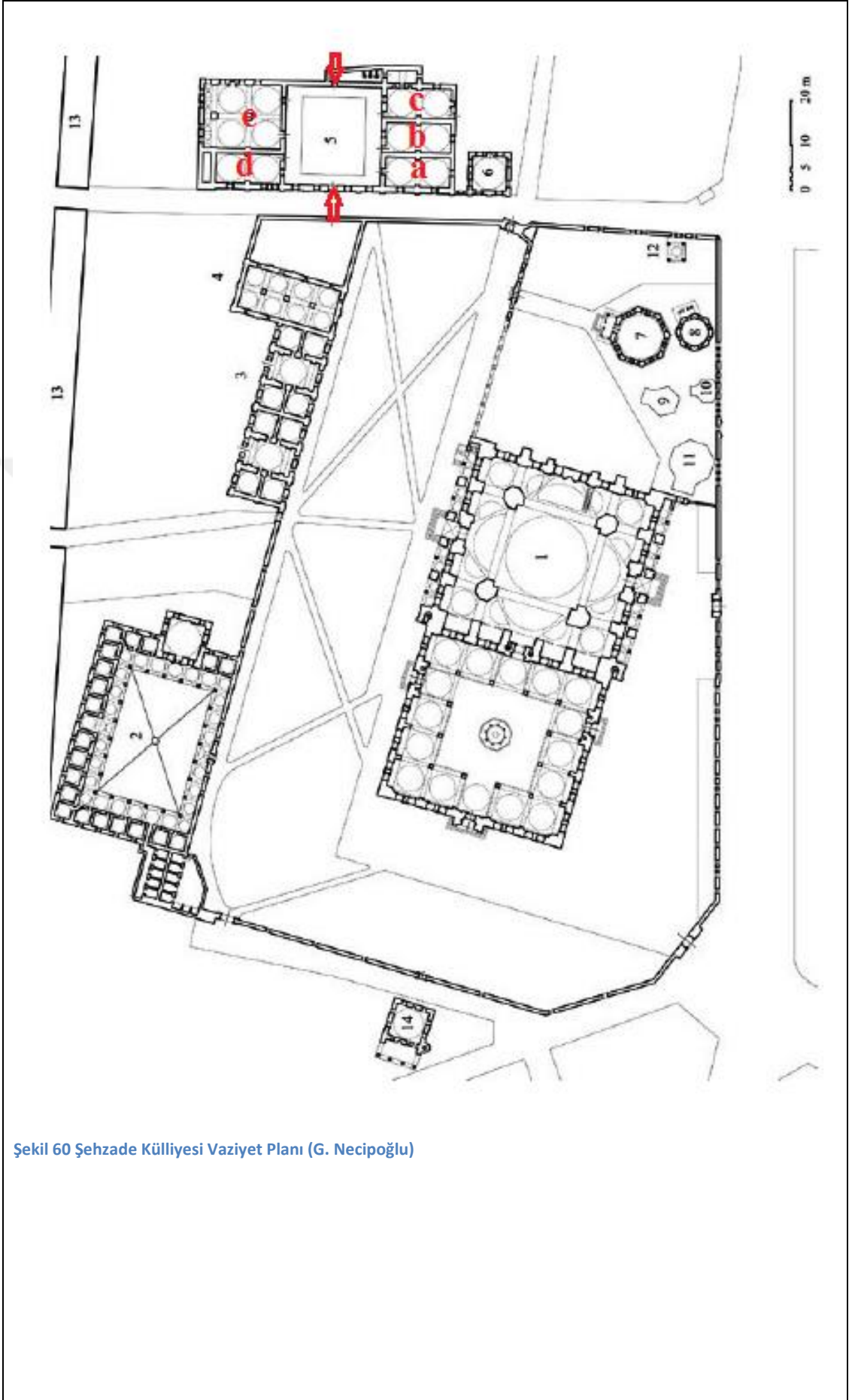
Batı kanadında eş büyüklükte, dikdörtgen şeklinde ve ikişer kubbe ile örtülü mekânların kuzeyinde yer alan ikisi (a,b) erzak depolarıdır. Güneyde yer alan mekân (c) küçük mutfak ya da müstahdem koğuşu olmalıdır. Doğu kanadının kuzeyinde yer alan mekân mekel (d), güneyinde yer alan dört kubbeli mekân (e) ise büyük mutfaktır²⁶⁷.

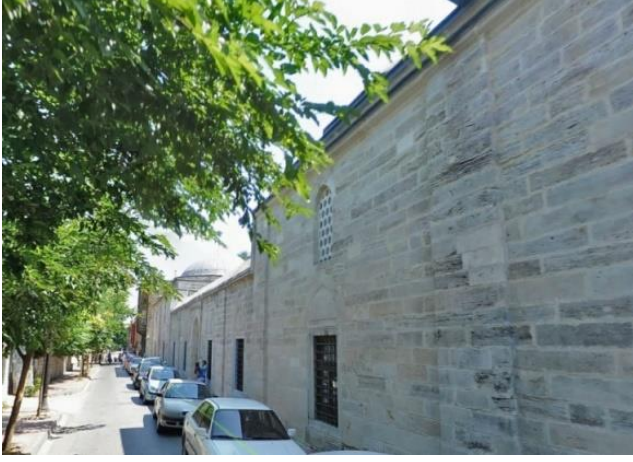
Şehzade Mehmet'in vakfiyesinde imarette görev yapacak olan personelin sayısı ve sahip olması gereken özellikler anlatıldığı gibi imaretin işleyişine ilişkin bilgiler de bulunmaktadır. İmaretin zengin veya fakir ya da her ne sebepten gelmiş olursa olsun herkese açık olacağı ve üç gün boyunca ücretsiz olarak istifade edeceği yazılıdır. Sabahları pirinç çorbası, akşamları ise buğday çorbası yapıldığı ve yemeklerde kullanılacak etin her zaman aynı yerden alınmaması, en iyisi nerede ise oradan alınması gibi bilgiler de mevcuttur. Cuma günleri, bayramlar, mübarek geceler ve ramazan ayında bu özel günlere mahsus dâne, zerde ve zırba adı verilen özel yemekler de çıkmaktadır²⁶⁸.

²⁶⁶ Aykutlu, "Şehzade...", s. 58.

²⁶⁷ Tanman, op.cit, s. 340.

²⁶⁸ Sağır, op.cit, s. 928.

Şekil 61 Şehzade İmaretî Kuzey Cephesi. (<http://www.mimarsinan.gen.tr/wp-content/uploads/2012/03/%C5%9Fahzade-mehmet-imareti-2.jpg>)

Şekil 62 Şehzade Mehmet İmaretî avlusu (<http://www.mimarsinan.gen.tr/wp-content/uploads/2012/03/%C5%9Fehzade-mehmet-imareti-3.jpg>)

2.8.2.8. Yakup Ağa İmareti

Külliye'nin Adı ve Yapım Yılı	Yakup Ağa Külliyesi-(1547-48)
Banisi ve Yeri	Abdurrahman oğlu Yakup Ağa- Kastamonu
Mimarı	Bilinmemektedir ²⁶⁹ .
İmaretin Tipolojisi	İmaret, ortak avlulu ve “L” planlıdır.
İmaretin Bölümleri	Fırın, mutfak, kiler, ve mekel.
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kagir yığma
Personel Sayısı	İmarete ait kayıt bulunamamıştır.
AÇIKLAMALAR	
<p>İsmail Hakkı Uzunçarşılı halk arasında Yakup Ağa Cami olarak bilinen caminin Halimi Çelebi²⁷⁰ tarafından yaptırıldığını, Yakup Ağa'nın ise 1547'de bu camiyi tamir ettirdiğini ve vakfiyesini düzenlediğini ifade eder²⁷¹. Halimi Çelebi Sultan Selim'in nazarında oldukça önemli bir yere sahipti. Ayrıca Yavuz Sultan Selim'in hocasının sohbetlerinden de çok keyif aldığı bilinmektedir. Hocasına karşı duyduğu bu muhabbetini de kendisine maaşının dışında bazı köyleri temlik etmek suretiyle göstermiş ve vefatı sebebiyle de son derece üzüntü duymuştur²⁷².</p> <p>Caminin onarımını yaptıran Yakup Ağa ise caminin onarım kitabesinde “reis'ül hazinin” (hazinedar başı) olarak geçmektedir. Ancak Yakup Ağa tarafından camiye vakfedilen iki bakır şamdan üzerinde ise “Serkilari” (kilerci başı) olarak bahsedilmiştir²⁷³. Mehmet Behçet, “Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi” adlı eserinde Yakup Ağa için; “Kastamonu da görevli devlet adamlarından Abdurrahman oğlu Yakup Ağa, dindar, halkına şefkatli, adaletli, cömert bir insandır” der²⁷⁴.</p>	

²⁶⁹ Dönemin baş mimarı Mimar Sinan'dır. Ancak mimarının kim olduğu bilinmemektedir.

²⁷⁰ Halimi Çelebi'nin asıl adı Abdülhalim'dir. Yavuz Sultan Selim şehzadeligi döneminde Trabzon'da bulunurken kendisini buraya tayin edip, aynı zamanda şehzadesi Süleyman'ın eğitimi ile de meşgul olmasını istemiştir. Yavuz Sultan Selim'in nazarında çok önemli yeri olan Halimi Çelebi, Yavuz Sultan Selim ile Mısır seferine katılmış, sefer dönüşü Şam'da hastalanıp orada vefat etmiştir. (Detaylı bilgi için bkz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu, “Halimi Çelebi”, DVİA, sayı: 15, s. 343-344)

²⁷¹ Abdülkadiroğlu, “Halimi...”, s. 343.

²⁷² Uzunçarşılı, “Kastamonu...”, s. 25-26.

²⁷³ Parlar, “Kastamonu...”, s. 6.

²⁷⁴ Behçet, “Kastamonu...”, s. 178.

Yakup Ağa imaretinde her zaman sıcak çorba bulunduğu ve kapısının zengin ya da fakir demeden herkese açık olduğu bilinmektedir. Halk arasında Ağa İmareti olarak anılan imaretin bu adla anılması ise insanlar üzerinde yarattığı olumlu etkidendir²⁷⁵.

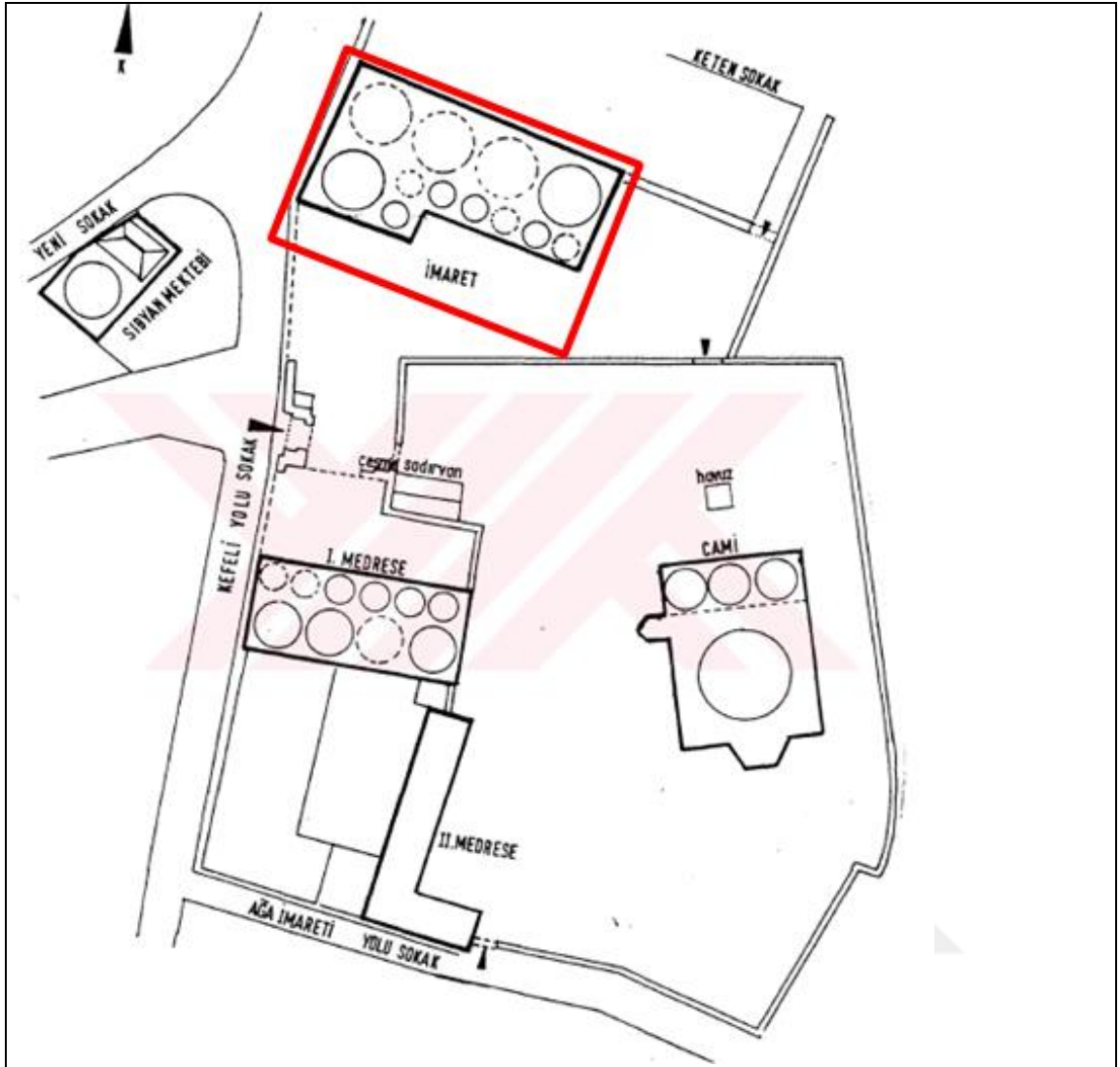
Tek katlı ve L planlı imaretin uzun kenarında yan yana kare planlı 3 hücre, kısa olan kenarında daha büyük boyutta iç içe iki kare bölümden müteşekkil dikdörtgen planlı mekân bulunmaktadır. Kubbe kasnakları sekizgen olup, hücrelerin önünde yedi kâgir ayağın taşıdığı yedi kubbeli revak bulunur²⁷⁶.

Birsen Parlar 1996 tarihli tezinde, o dönem yapının çok harap bir durumda olduğunu, yemekhane, fırın, hamurhane ve su deposu gibi mekânların izine rastlayamadığını ifade etmiştir. “a” harfi ile gösterilen mekânın boyutları ve mazgal pencerelerinin varlığı gibi sebeplerle, burasının depo olabileceğini, “b” harfi ile gösterilen mekânda bulunan büyük ocak sebebiyle burasının mutfak olabileceğini, “c” harfi ile gösterilen mekânın duvarlarında bulunan nişler sebebiyle burasının ambar olabilme ihtimalinin olduğunu, “d” harfi ile gösterilen son mekânda bulunan ocak boyutundan hareketle de imaret şeyhinin odası olabileceğini ifade etmiştir²⁷⁷.

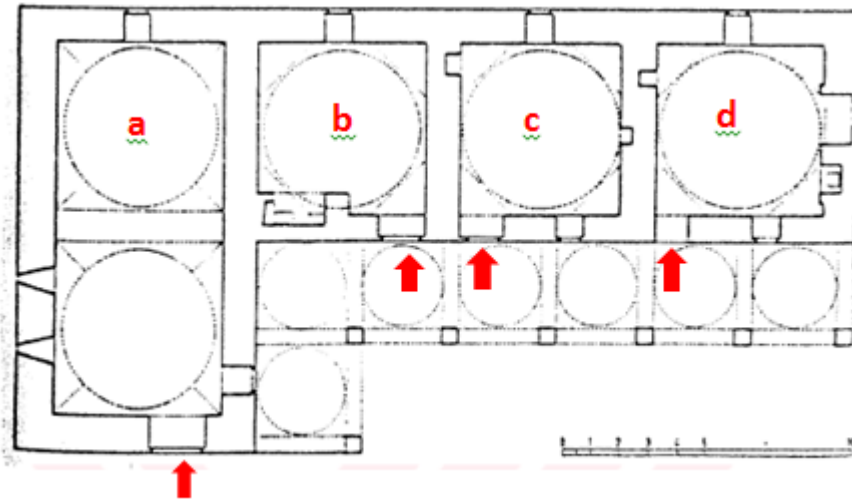
²⁷⁵ <http://kurumsal.kultur.gov.tr/turkiye/kastamonu/gezilecekyer/yakupaga-kullyes>

²⁷⁶ Parlar, op.cit, s. 11.

²⁷⁷ Parlar, op.cit, s. 43.

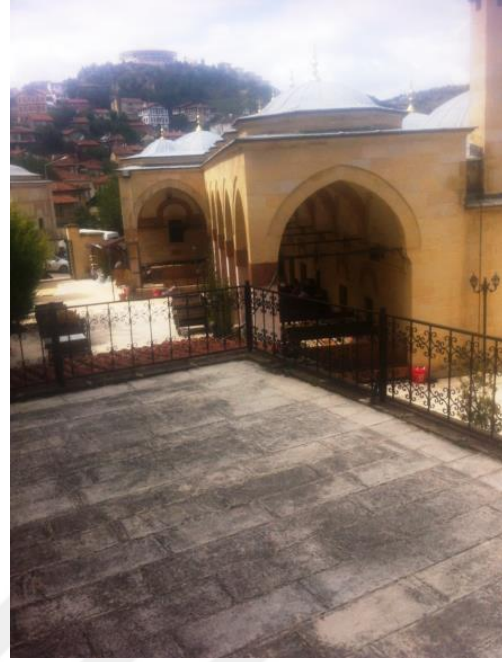
Şekil 63 Yakup Ağa Külliyesi Vaziyet Planı (Parlar, "Kastamonu...", s. 184.)

Şekil 64 İmaretin Planı (Birsen Parlar)

Şekil 65 İmaretin Kuzey Cephesi (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 66 Yakup Ağa İmareti Revakları (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 67 Güney cephesi (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 68 Güneybatıda bulunan giriş (A. GELİR ÇELEBİ)

2.8.2.9. Süleymaniye İmaretı

Küllıyenın Adı ve Yapım Yılı	Süleymaniye Külliyesi-(1550-1557)
Banisi ve Yeri	Kanuni Sultan Süleyman- İstanbul
Mimarı	Mimar Sinan
İmaretin Tipolojisi	İmaret, iç avluya sahip olup, mekânlar avlunun dört kenarına konumlandırılmıştır.
İmaretin Bölümleri	Fırın, mutfak, kiler, mekel ve odalar.
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kagir yığma
Personel Sayısı	43 ²⁷⁸
AÇIKLAMALAR	
<p>Kanuni Sultan Süleyman tarafından Mimar Sinan'a yaptırılan imaret dikdörtgen planlı olup, kare bir avluya sahiptir. Yapının tamamı kesme küfeki taşından yapılmıştır. Revak üstleri kubbe ile örtülüdür. Yapıya girişi kolaylaştıran birçok dış kapısı bulunmaktadır²⁷⁹. İmaret 1913 tarihinde "Evkaf-ı İslamiye Müzesi" olarak kullanılmış, Cumhuriyet Dönemi'nde 1983 yılına dek "Türk ve İslam Eserleri Müzesi" olarak hizmet vermiştir. 1991 yılında gerçekleştirilen restorasyonla restoran işlevi verilmiş olup, halen bu işlevini devam ettirmektedir²⁸⁰.</p> <p>Ana kapısından tekne tonozlu ve merdivenli bir geçit ile 21.7 x 21.7m. ebatlarındaki kare avluya ulaşılmaktadır. Avluyu dört yönde kuşatan ve üzeri kubbe ile örtülü olan revak 24 birimden oluşmaktadır²⁸¹.</p> <p>Revakların arkasında farklı büyüklükte mekânlar bulunmaktadır. Her mekânın üstü kubbe ile örtülü olup, kuzey köşesinde iki adet fırın (d) bulunmaktadır²⁸². İmaretin batı kanadında bulunan beş kubbeli mekân yemekhane-mekel (b), kuzeybatısında bulunan 5 kubbeli mekân ise mutfaktır (a) ²⁸³. Bu mekân batıya doğru yapı kitlesinden dışarı taşan bir kanat teşkil etmektedir. Güneyindeki</p>	

²⁷⁸ Kemal Edip Kürkçüoğlu, Süleymaniye Vakfiyesi, 9 ve 10. sayfalarında bulunan bilgilerden hareketle hazırlanmıştır.

²⁷⁹ <http://www.mimarsinan.gen.tr/tag/suleymaniye-imareti/>

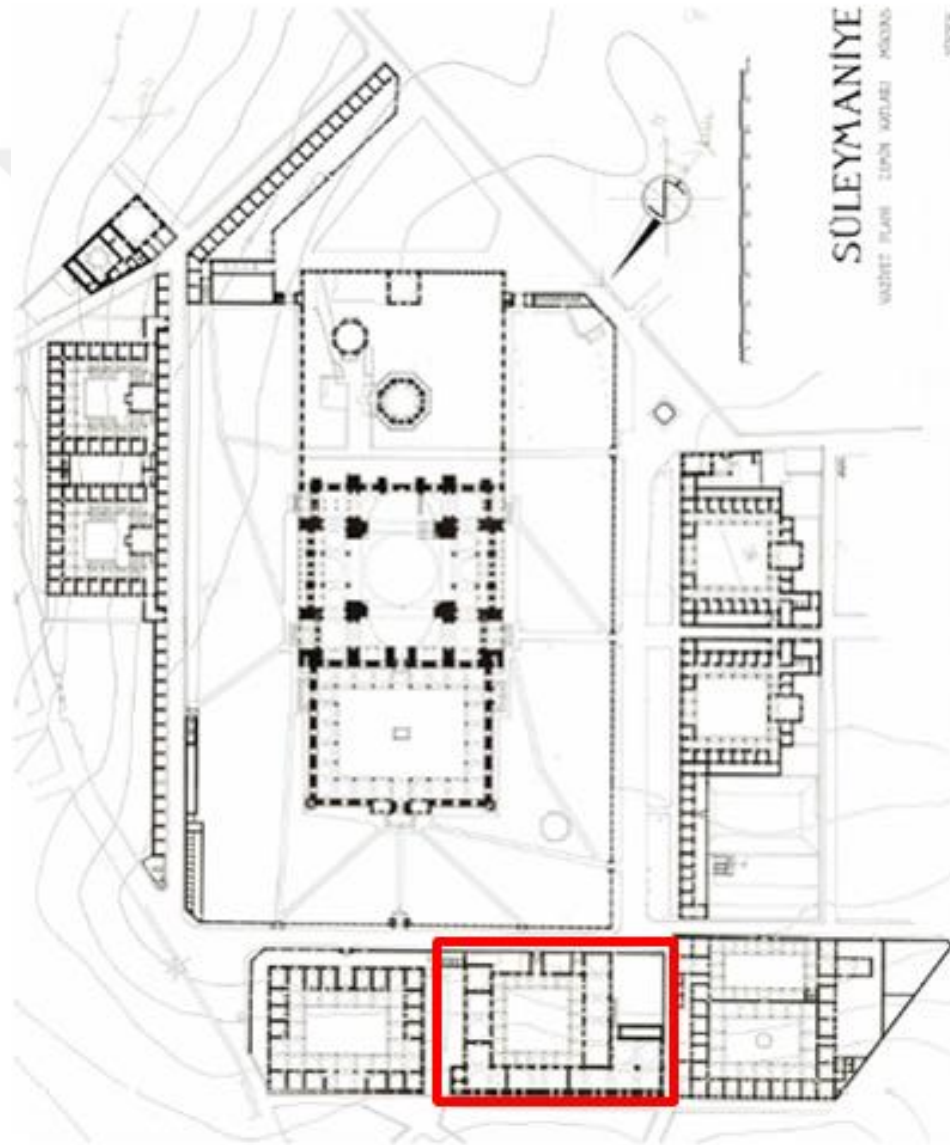
²⁸⁰ Eyüpgiller; Özeltin, "Restitüsyon...", s. 219

²⁸¹ Tanman, "Sinan'ın...", s. 341.

²⁸² Mülayim, "Süleymaniye...", s. 118.

²⁸³ http://www.mimarlikmuzesi.org/Collection/Detail_suleymaniye-camisi_10014.aspx

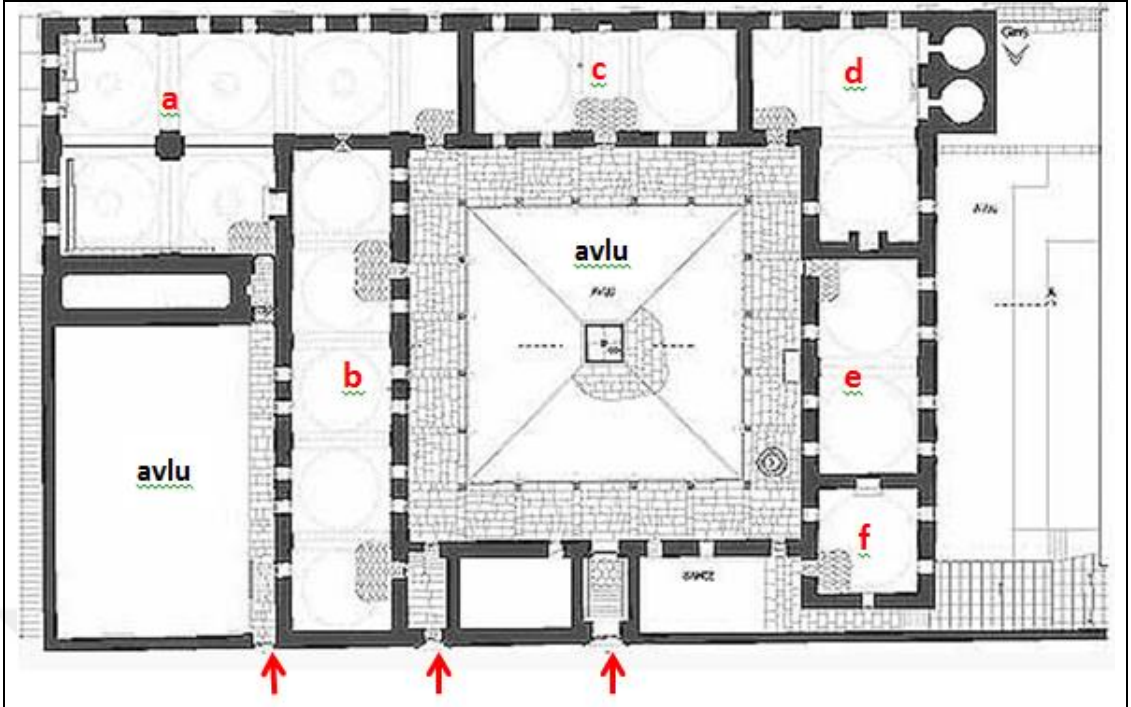
iki birim imaretin müze olarak kullanıldığı yıllarda, bir duvarla ayrılmıştır. Bu bölümden bir merdivenle arka avluya inilmektedir. Bu avludan da Şifahane sokağına tali bir kapı bulunur²⁸⁴. Avlunun kuzeyinde ortada yer alan mekân ise (c) kiler (ambar) dir. Avlunun doğu kanadını oluşturan ve kubbeli iki birimden oluşan bölüm (e) muhtemelen imaret görevlilerine tahsis edilmiş yerdur. Güney doğu köşesinde bulunan tek kubbeli bölümün (f) ise ne olarak kullanıldığı tam olarak bilinmemektedir²⁸⁵.

Şekil 69 Süleymaniye Külliyesi Vaziyet Planı (A. Saim Ülgen)

²⁸⁴ Tanman, op.cit, s. 341.

²⁸⁵ Tanman, op.cit, s. 342.

Şekil 70 <http://web.fomgrup.com/TR/44/projedetay/>

Şekil 71 Süleymaniye İmaret Avlusu (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 72 Mekel (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 73 Mutfak ve mekel arasında bulunan servis penceresi (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 74 Mutfakın önünde yer alan avlu (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 75 Kilerde bulunan terazi (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 76 Aydınlık fenerleri (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 77 Avluda bulunan değirmen (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 78 Mutfak (A. GELİR ÇELEBİ)

2.8.2.10. Karapınar Sultan Selim İmaretı

Külliyeın Adı ve Yapım Yılı	Karapınar Sultan Selim Külliyesi-(1563-1564)/ Menzil Külliyesi
Banisi ve Yeri	Kanuni Sultan Süleyman- Sultan II. Selim- Konya
Mimarı	Mimar Sinan
İmaretin Tipolojisi	İmaret, ortak avlulu olup, “L” planlıdır ²⁸⁶ .
İmaretin Bölümleri	Mutfak ve işlevini yitirmiş mekânlar. (Vakfiyesine göre; mutfak, tabhâne, kiler, buğday ambarı, odunluk, fırın ve ahırdan oluşmaktaydı ²⁸⁷)
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kagir yığma
Personel Sayısı	25 ²⁸⁸
AÇIKLAMALAR	
<p>Karapınar sultan Selim Külliyesi bir menzil külliyesi olup, Konya'nın Karapınar ilçesinde Sultan II. Selim'in tamamlatılmıştır²⁸⁹. Günümüzde Sultan Selim Cami ya da Selimiye Cami olarak bilinen külliyeın camini kaynaklarda Câmî-i Cedîd, Câmî-i Şerîf-i Sultan Süleyman olarak kaydedilmiş, fakat daha sonra bitişiğinde II. Selim'in inşa ettirdiği imarettten dolayı II. Selim'e mal edilmiştir²⁹⁰.</p> <p>1534'te İrakeyn Seferine giden Matrakçı Nasuh'un Konya-Karapınar'ı konu alan bir minyatürü bulunmaktadır. Matrakçı Nasuh eserinde daha kısa olduğu için Konya-Karapınar-Ereğli yolunu takip ettiklerini yazmıştır²⁹¹.</p> <p>Karapınar Sultan Selim Külliyesi; cami hamam, imarethane, han, mektep, arasta ve muvakkithaneden oluşmaktadır²⁹². İmaretı caminin kuzeyinde yer almaktadır.</p>	

²⁸⁶ Külliyeın cami dışındaki bölümleri ortadan kalkmış olup, imaretin tam olarak nerede kaldığı ve mimari özelliğinin ne olduğunu söylemek zordur. (Tanman, “Sinan'ın...”, s. 349) 1990-1991 yılında yapılan kazılarda kuzeybatıdan güneye devam eden izler bulunmuştur. İki büyük ocak nişi ve payeyle bölünmüş büyük bir mekan ile karşılaşmıştır, bulunan bu alanın mutfak olduğu düşünülmüştür. (Müderrişoğlu, “16. yy'da...”, s. 497.)

²⁸⁷ Küçükdağ, “Sultan...”, s. 516.

²⁸⁸ Yusuf Küçükdağ'ın, Karapınar Sultan Selim Külliyesi adlı kitabının 125, 126, 127, 128, 129, 130 ve 131. Sayfalarındaki bilgilerden hareketle hesaplanmıştır. (Detaylı bilgi için bkz.)

²⁸⁹ Tanman, “Sinan'ın...”, s. 348.

²⁹⁰ Küçükdağ, “Sultan...”, s. 516.

²⁹¹ Müderrişoğlu, op.cit, s. 476.

Vakfiyesine göre imaret; mutfak, tabhane, kiler, buğday ambarı, odunluk, fırın, ahırdan oluşmaktadır. Ayrıca mutfağı kurşunla kaplı iki kubbe ile örtülüdür²⁹³.

Külliyenin cami dışındaki bölümleri ortadan kalkmıştır. Bu sebeple ancak geriye kalan izlerden hareket edilebilir²⁹⁴. İçinde iki büyük ocak nişi bulunan büyük mekânın mutfak (a) olduğu düşünülmektedir²⁹⁵. İmarat, büyük ihtimalle tabhane ile aynı kitle içinde yer almaktaydı, en azından aynı avlu üzerinde dizilmiş eşit büyüklükte mekânlardan oluşmaktaydı²⁹⁶.

Karapınar Sultan Selim Külliyesi'nin vakfiyesinden; buraya gelen yolculara imareten yemek çıkarılması ve hayvanlarına yem verilmesi, aynı zamanda burada çalışanların ve fakir kimselerin de imareten yemek yeme haklarının olduğu, belirlenen kurallar çerçevesinde en iyi hizmetin sunulması ve bunun içinde sık sık teftişe tabi tutulduğu anlaşılmaktadır²⁹⁷.

²⁹² Küçükdağ, Karapınar..., s. 41.

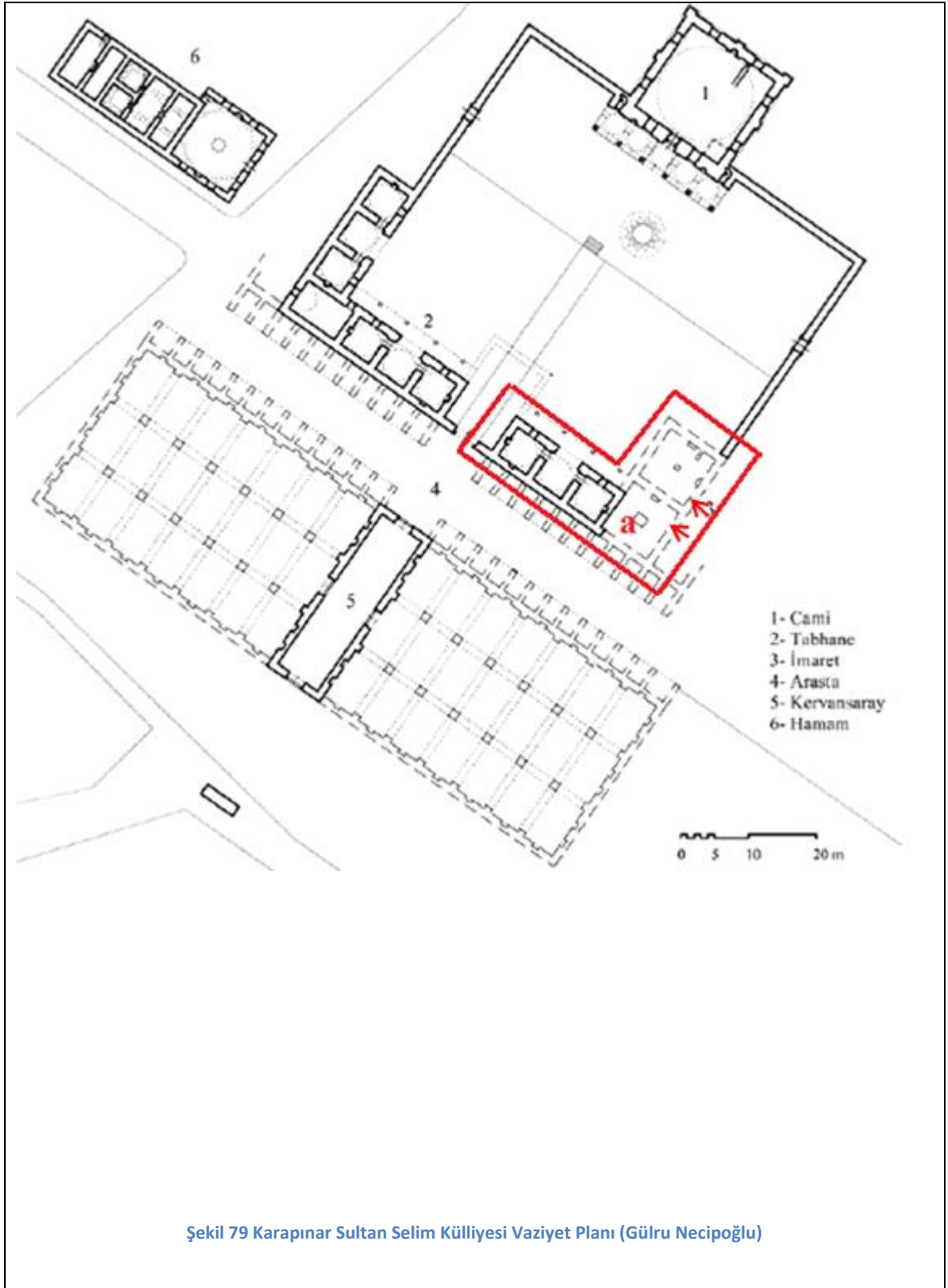
²⁹³ Küçükdağ, "Sultan...", s. 516-517.

²⁹⁴ Tanman, "Sinan'ın...", s. 349.

²⁹⁵ Müderrisoğlu, op.cit, s. 497.

²⁹⁶ Tanman, op.cit, s. 349.

²⁹⁷ Küçükdağ, Karapınar..., s. 106.

Şekil 80 İmaretin kuzeybatı cephesi. (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 81 Mutfak girişi. (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 82 İmaret iç mekan (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 83 İmaret iç mekan (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 84 Karapınar Minyatürü (Metrakçı Nasuh, Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn, 17b)

Şekil 85 İmaretin mutfağının kazı sonrası bulunan izleri (O.N. Dülgerler)

2.8.2.11. Yenişehir İmaretı

Külliyeın Adı ve Yapım Yılı	Yenişehir Sinan Paşa Külliyesi- (1572-3/1583 ²⁹⁸) / Menzıl Külliyesi
Banisi ve Yeri	Sinan Paşa- Bursa/Yenişehir
Mimarı	Mimarı bilinmemektedir ²⁹⁹ .
İmaretin Tipolojisi	Ortak avlulu ve “L” planlıdır .
İmaretin Bölümleri	Mekel, kiler, mutfak ve fırın.
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kagir yığma
Personel Sayısı	21 ³⁰⁰
AÇIKLAMALAR	
<p>Sadrazam Koca Sinan Paşa tarafından yaptırılmış olan külliye cami, imaret ve tekke olarak kullanılmış olası beş birimden meydana gelmektedir³⁰¹. Orijinalde cami, imaret, medrese, sıbyan mektebi, tabhane, arasta ve iki handan oluşmaktaydı³⁰².</p> <p>Caminin kuzeyinde bulunan ve L plana sahip imaret üç mekândan oluşmaktadır. Doğu-batı doğrultusunda uzanan uzun kolda 6 kubbeli, kuzey-güney doğrultuda uzanan kısa kolda ise 2 kubbeli mekânlar bulunmaktadır. İmaretin batı ucundaki mekânın kiler (ambar) olduğu tahmin edilmektedir³⁰³. Tabhane ile birlikte ortak kullanılan ve revaksız bir iç avluya açılan imaret, bağımsız olarak tasarlanmış dört ayrı mekândan oluşmaktadır. İmaretin güneyi avluya, kuzey ve kuzey-batı cephesi sokağa, doğu cephesi ise arastaya bakmaktadır³⁰⁴.</p> <p>Uzun kenarın ucunda bulunan (a) mekânın kiler olduğu tahmin edilmektedir. Bu mekânın (a) yanında kemerle birbirine bağlanan iki kubbeli mekân (b) ise imaretin mekeli olmalıdır. Bunun yanında bulunan ve yine kemerlerle birbirine bağlı üç kubbeli mekân (c) ise mutfak olarak düzenlenmiştir. Bu mekânın doğu ve batı duvarlarında</p>	

²⁹⁸ Külliyeın yapımına 1572-1573 yıllarında başlanmış olup, yapımının 1583'den önce bitirildiği düşünölmektedir.

²⁹⁹ Külliye Mimar Sinan'ın baş mimar olduğu dönemde yapılmış olsa da, kendisi için hazırlanmış risalede ismi geçmemektedir.

³⁰⁰ Müderrisoğlu, op.cit, s. 718.

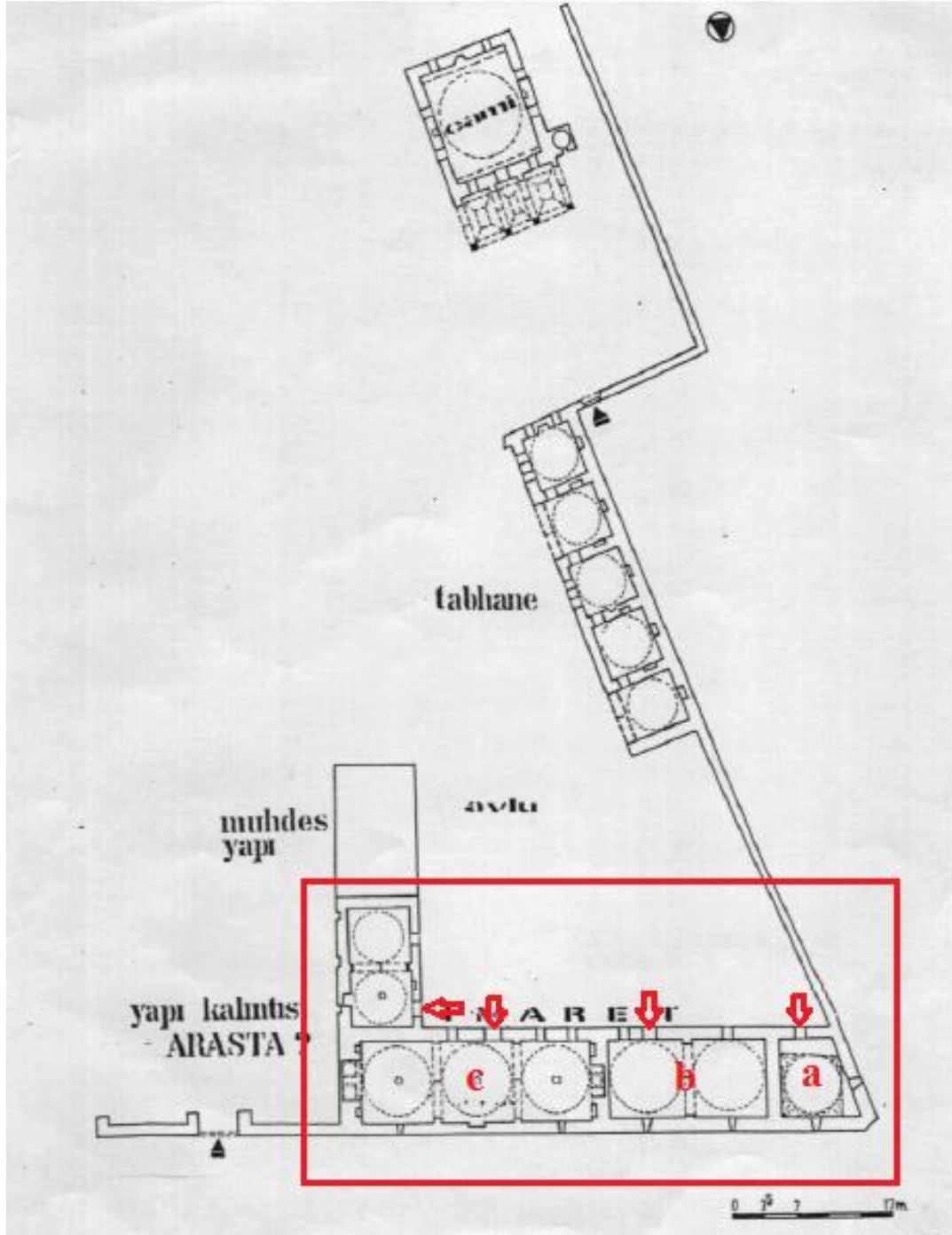
³⁰¹ Erzincan, “Sinan ...”, s. 237.

³⁰² Müderrisoğlu, op.cit, s. 723.

³⁰³ Erzincan, op.cit, s. 238.

³⁰⁴ Müderrisoğlu, op.cit, s. 733.

dikdörtgen nişli, yuvarlak kemerli, tuğla kubbeli ocaklar bulunmaktadır. Kısa kolda yer alan iki kubbeli birim dikdörtgen bir mekân oluşturmaktadır³⁰⁵.

Şekil 86 Yenişehir Sinan Paşa Külliyesi Vaziyet Planı (F. Müderrisoğlu)

³⁰⁵ Erzincan, op.cit, s. 238.

Şekil 87 İmaretin Güney Cephesi
(<http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/kulturenvanteri/sinan-pasa-mareti>)

Şekil 88 Ocak bacası ve kubbedeki aydınlık feneri
(<http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/kulturenvanteri/sinan-pasa-mareti>)

Şekil 89 İç mekândan resim.
(<http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/kulturenvanteri/sinan-pasa-mareti>)

Şekil 90 Kilerin kuzey-batı köşesi
(<http://www.bursadabugun.com/haber/bursa-da-5-asirlik-kulliye-yenileniyor-550496.html>)

2.8.2.12. Payas Sokullu İmaretı

Külliyeın Adı ve Yapım Yılı	Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi-(1574-1575)/ Menzil Külliyesi
Banisi ve Yeri	Sokullu Mehmed Paşa –Hatay (Payas)
Mimarı	Mimar Sinan ³⁰⁶
İmaretin Tipolojisi	İki Avluludur. Mekânlar avlulardan birinin iki kenarına konumlandırılmıştır.
İmaretin Bölümleri	Mekel, kiler, mutfak ve fırın.
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kagir yığma
Personel Sayısı	39 ³⁰⁷
AÇIKLAMALAR	
<p>Sokullu Mehmed Paşa'nın asıl adı Bayo (Bayıça)'dur. 1505 yılında Bosna'nın Vişegrad kazasının Sokoloviç (Şahinoğlu) köyünde doğmuştur³⁰⁸. Sultan Süleyman Han zamanında (1520-1566) devşirilen Sokullu Mehmed Paşa, Enderun'da eğitim aldıktan sonra Birun'da kapucular kethüdası, Barbaros Hayreddin Paşa'nın vefatıyla kaptan-ı derya olmuştur. Sultan Süleyman, 1549'da Sokullu Mehmed Paşa'yı Rumeli Beylerbeyi olarak tayin etmiştir. 1564'te Semiz Ali Paşa'nın vefatıyla da sadrazamlığa yükselmiştir³⁰⁹.</p> <p>Sokullu Mehmed Paşa tarafından yaptırılan Payas Sokullu Külliyesi oldukça geniş bir alana yayılıp; arasta, han, tabhane, imaret, hamam, cami, hankâh (medrese), sıbyan mektebi, iki çeşme ve köprüden oluşmaktadır. Yapı sayısının ve çeşidinin çokluğu ile tasarımıyla da dikkat çekicidir³¹⁰.</p> <p>Dikdörtgen planlı arastası külliyeı ikiye bölmektedir. Ticari ve sosyal içerikli yapılarla dini ve eğitim içerikli yapılar bir arada bulunmaktadır. Doğu bloğunda han, tabhane ve imaretin yer aldığı ticari ve sosyal yapılar yer alırken, batı bloğunda cami, hangâh (medrese), sıbyan mektebi ve hamamdan oluşan dini ve eğitim içerikli yapılar bulunur. Bu sayede bir birine yakın işlevli yapılar yan yana ve aynı yöne doğru yer</p>	

³⁰⁶ Doğan Kuban'a göre külliyeın tasarımı Mimar Sinan'ın tasarımına yabancıdır. Bu sebeple Suriyeli bir mimar tarafından yapılmış olabileceğini ifade eder. (Doğan Kuban, Osmanlı Mimarisi, İstanbul 2007, s.402.)

³⁰⁷ Müderrisoğlu, "16. yy'da...", s. 585.

³⁰⁸ Afyoncu, "Sokullu...", s. 354.

³⁰⁹ Buz, "Sokullu'dan...", s. 43-44.

³¹⁰ Müderrisoğlu, "Sokullu...", s. 365.

alırlar³¹¹.

Arastanın ortasında yer alan dua kubbesine³¹² açılan beşik tonozlu bir geçitten kervansarayın avlusuna, bu avlunun güney duvarında bulunan bir başka geçitten de imarete ulaşılmaktadır. Ayrıca imaretin kuzeye açılan bağımsız bir girişi daha bulunmaktadır³¹³. İmaretin bu ikinci girişi servis amaçlıdır. Mekânlar birinci iç avlunun çevresine (mutfak (a), fırın (c), yemekhane (b), kiler (d) gibi) yerleştirilmiştir³¹⁴.

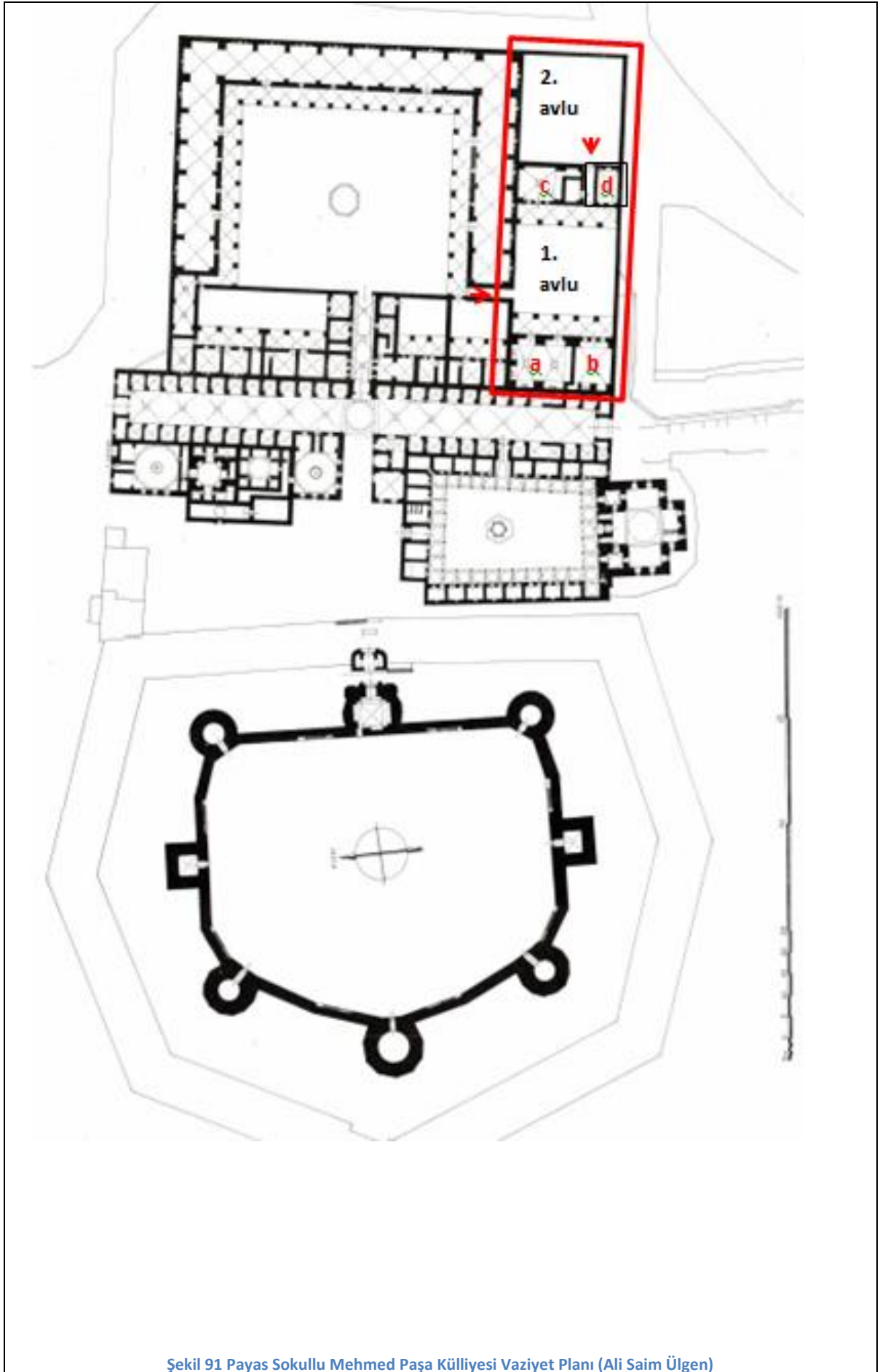

³¹¹ Müderrisoğlu, "16. yy'da...", s. 597.

³¹² Arasta ve çarşı esnafının dükkanlarını açmadan önce her sabah altında toplandığı ve dua ettiği üzeri kubbe ile örtülü olan bölüm. (Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Dua Kubbesi", DVİA, c. 9, s. 539-540.)

³¹³ Tanman, op.cit, s. 343.

³¹⁴ Müderrisoğlu, "Sokullu...", s. 365.

Şekil 91 Payas Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi Vaziyet Planı (Ali Saim Ülgen)

Şekil 92 İmaretin doğu cephesi (A. Budak)

Şekil 93 Avlunun güney cephesinden (A. BUDAK)

2.8.2.13. Ilgın Lala Mustafa Paşa İmaretı

Külliyeın Adı ve Yapım Yılı	Lala Mustafa Paşa Külliyesi-(1576)/ Menzil Külliyesi
Banisi ve Yeri	Vezir Lala Mustafa Paşa –Konya (Ilgın)
Mimarı	Mimar Sinan
İmaretin Tipolojisi	Ortak avlulu ve “L” planlıdır.
İmaretin Bölümleri	Mekel, kiler, mutfak, fırın ve odunluk.
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kagir yığma
Personel Sayısı	11 ³¹⁵
AÇIKLAMALAR	
<p>Lala Mustafa Paşa, Kıbrıs, Şirvan ve Gürcistan fâtihi unvanıyla anılan bir Osmanlı veziridir. Hayatı hakkında çok fazla bilgi olmamakla birlikte kaynaklarda Bosna'nın Sokol köyünden olduğu geçmektedir. Sultan I. Süleyman'ın oğlu Şehzade Selim'e lalalık yapmış olup, Bayezid ve Selim'im kavgasında etkili rol oynamıştır. Van, Erzurum, Halep ve Şam Beylerbeyiliği yapmış, Kıbrıs'ın fethinde de önemli rol oynamıştır³¹⁶.</p> <p>Ilgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi'ni oluşturan yapılardan sadece kervansarayın adı risalelerde geçmekte olup, A. Kuran tarafından üç risalede de adı geçen Bolu Mustafa Paşa Cami'nin yanlışlık sonucu yazılmış olacağını ifade ederek, bunun Ilgın Lala Mustafa Paşa Cami olabileceğini söylemiştir³¹⁷.</p> <p>İmaret avlunun batısında yer alıp, kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiştir. Yan yana üç kubbeli birimden oluşan imaretin kuzeyindeki 8 × 8 m. ölçüsünde kare planlı ve tek kubbeli mekânın (b) vakfiyede belirtilen mutfak olabileceği düşünülür³¹⁸. Yine avlunun batısında ve giriş kapısının kuzeyinde, kuzey-güney doğrultusunda uzanan 17 x 8 m. ebatlarındaki dikdörtgen mekân (a) bulunur. Bu mekân sivri kemerlerle birbirine açılan iki kare birimden oluşur. Kuzey batı köşesi ile avlu kuzey kapısı arasındaki dörtgen mekânın ne işleve hizmet ettiği belli değildir³¹⁹. Kuzeydoğu köşesinde bulunan ve kuzeyden arastaya,</p>	

³¹⁵ Müderrisoğlu, “16. yy.'da...”, s. 746.

³¹⁶ Kütükoğlu, “Lala...”, s. 73.

³¹⁷ Müderrisoğlu, op.cit, s. 747.

³¹⁸ Çobanoğlu, “Lala...”, s. 76.

³¹⁹ Müderrisoğlu, op.cit, s. 768-769.

Şekil 95 Ilgın Lala Mustafa Paşa İmaretî
(A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 96 İmaretin Batı Cephesinden(A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 97 Ilgın Minyatürü (Matrakçı (Nasuh, Beyân-ı
Menâzil-i Sefer-i İrakeyn, 16b)

Şekil 98 Ilgın İmaretî iç mekan (A. GELİR ÇELEBİ)

2.8.2.14. Atik Valide İmaretı

Külliyeın Adı ve Yapım Yılı	Atik Valide Külliyesi-(1570-1579)
Banisi ve Yeri	Nurbanu Sultan-İstanbul
Mimarı	Mimar Sinan
İmaretin Tipolojisi	İmaret, iç avlulu olup, mekânlar avlunun üç yanına konumlandırılmıştır.
İmaretin Bölümleri	Mekel, kiler, ambar, mutfak, fırın ve odunluk.
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kagir Yığma
Personel Sayısı	60 ³²¹
AÇIKLAMALAR	
<p>Nurbanu Valide Sultan II. Selim'in eşi ve III. Murad'ın da annesidir. Asıl isminin Cecilia olduğu ve Venedik'in Para (Paros) adasında doğduğu belirtilir. II. Selim'in kardeşi Bayezid ile giriştiği taht mücadelesinde Venedikli kimliğini öne çıkarıp, Şehzade Selim'in desteklenmesi için Venediklilerle irtibat kurmuş, II. Selim tahta çıktıktan sonra da taht vârisi Sultan III. Murad'ın validesi sıfatıyla haremın başı olmuştur³²².</p> <p>Nurbanu Valide Sultan'ın Üsküdar'da Mimar Sinan'a yaptırdığı külliye başlarda Valide Sultan adı ile tanınırken, III. Ahmed'in annesi Gülnuş Valide Sultan'ın Üsküdar İskele Meydanı'nda yeni bir külliye (Yeni Valide Külliyesi) inşa ettirmesiyle birlikte, Valide-i Atik - Eski Valide adlarıyla anılmaya başlamıştır³²³. Atik Valide Külliyesi İstanbul'u Asya'daki Osmanlı topraklarına bağlayan ana yolun ilk menzildir. Her ne kadar yerleşik hayata has birimleri içermesi (medrese, sıbyan mektebi, tekke, dârü's-şifâ, dârü'l-kurrâ, dârülhadis) yönüyle bir şehir içi külliyesi olsa da, geniş kapsamlı bir imaret-kervansaray barındırması ve menzil niteliğinde bir yerleşim merkezinde bulunması itibariyle de bir menzil külliyesidir³²⁴.</p>	

³²¹ Sabırlı, "Vakfiyesi...", s. 52,53.

³²² Şahin, "Nurbanu...", s. 250.

³²³ Tanman, "Atik ...", s. 68.

³²⁴ Tanman, "Sinan'ın...", s. 352.

Üsküdar Atik Valide Külliyesi İmaretı tek katlı olup, kapalı birimler ve bu birimleri birbirine bağlayan revak ile orta avludan oluşmaktadır. T planlı avluya kuzeybatı ve güneydoğu yönlerinden (günümüzde kullanılmamaktadır) giriş sağlanmaktaydı. İmaretin avlusuna külliye nin ana avlusundan açılan kapıdan girilmektedir. İmaretin dışı açılan tek cephesi güneydoğu (Valide İmaretı Sokağı) cephesidir³²⁵.

İmaretin avlusunu çevreleyen revakların gerisinde, doğudaki dârülhadis hücrelerinin altında, dördü beşik tonozlu, diğerleri kubbeli olmak üzere toplam on üçer birim sıralanmaktadır. Aşhanenin batısında bulunan havalandırma fenerleriyle donatılmış altı kubbeli mekân mutfaktır (a). Biri iki birimli diğeri ise dört birimli olmak üzere iki bölüm halinde tasarlanmıştır. Mutfağın (a) doğusundaki iki kubbeli mekân mekel (b), diğeri mekânlar ise kiler (c) ve ambardır (d)³²⁶. İmarethane ile kervansaray arasında 5.85 x 30.94 m. ebatlarında dikdörtgen bir yan avlu bulunmaktadır (e). Bu yan avlu, tabhane ve imaret arasındaki orta avlu ile imarethane arasındaki bağlantıyı sağlayan bir çeşit servis avlusudur³²⁷.

Bir bütün teşkil eden imaret ile kervansaray ve bunlara bitişik olan dârü's-şifâ, dârü'l-kurrâ ve dârü'l-hadis 18. yüzyıl sonlarından itibaren aslı kullanımlarını kaybetmiş ve farklı amaçlarla kullanılmışlardır. İmaret-kervansaray ve dârü's-şifâ Sultan III. Selim döneminden 1865'e kadar kışla olarak kullanılmıştır. Sultan II. Mahmud tarafından 1834/35'te esaslı bir onarım ve tadilata tâbi tutulmuş, 1865-1927 yılları arasında da akıl hastanesi olmuştur. 1936'dan 1976'ya kadar da Gümrük ve Tekel Bakanlığı'na bağlı Tekel Yaprak Tütün Bakım Atölyesi olarak hizmet vermiştir³²⁸. 1976'da Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredilen binanın dârü'l-hadis bölümü cezaevi olarak kullanılmış. Aşhane, tabhane ve kervansaray bölümleri ise meslek lisesi olarak kullanılmıştır. Yakın bir zamana kadar da İmam Hatip Lisesi olarak hizmet vermiştir³²⁹.

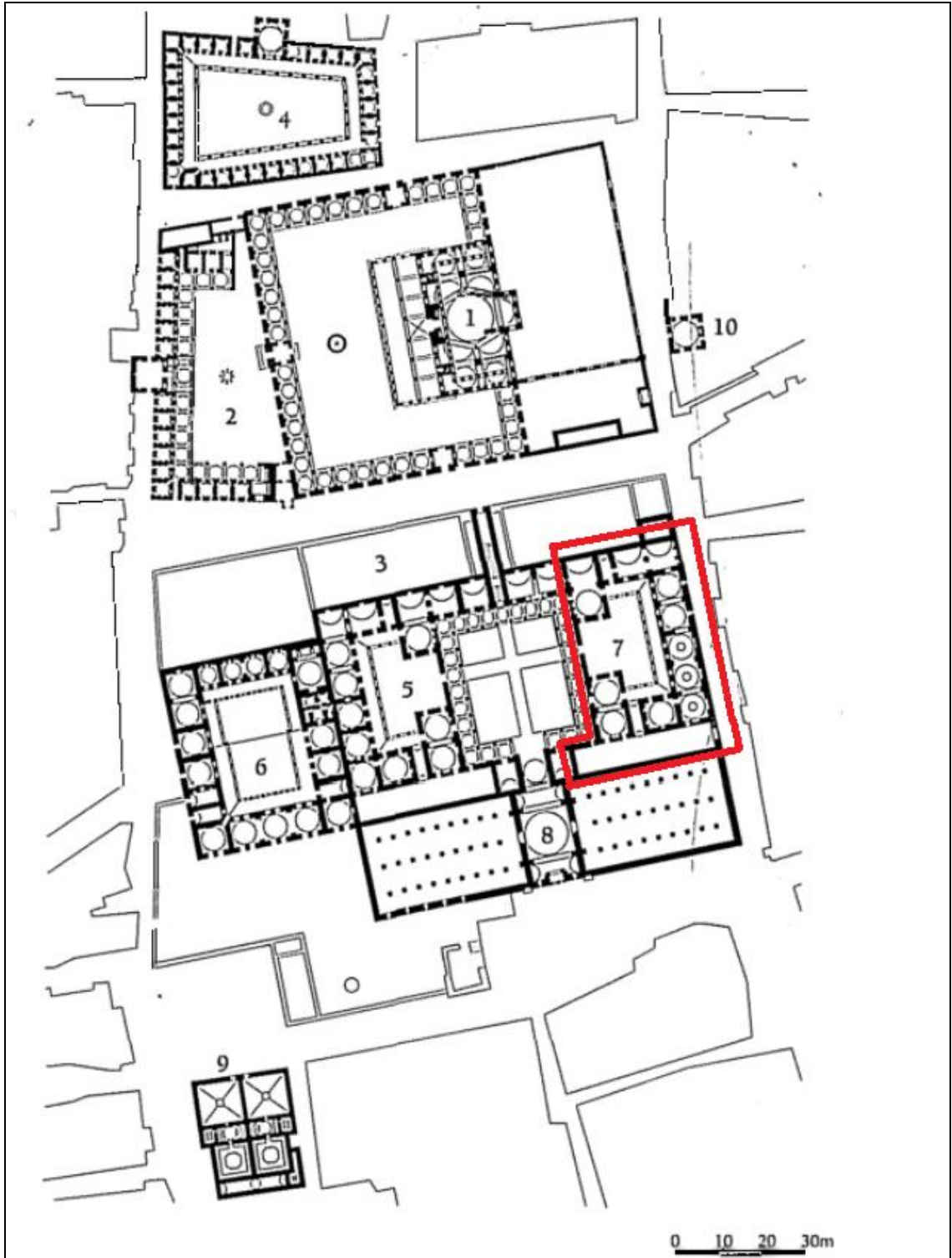
³²⁵ Eriş; Yüzereroğlu; Demir, "Atik...", s.106.

³²⁶ Tanman, "Atik ...", s. 72.

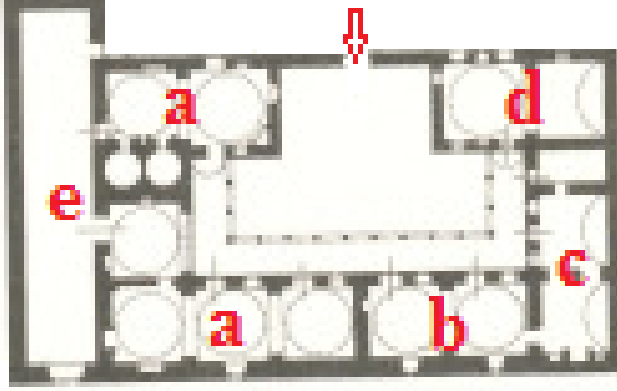
³²⁷ Yılmaz, "Osmanlı...", s. 54.

³²⁸ Tanman, "Sinan'ın...", s. 343.

³²⁹ Eriş; Yüzereroğlu; Demir, op.cit., s. 102.

Atik Valide Külliyesi, Üsküdar, İstanbul. Yerleşim planı: 1. Cami, 2. Medrese, 3. Dârülhadis, 4. Tekke, 5. Tabhane, 6. Dârüşşifa, 7. İmaret, 8. Kervansaray, 9. Hamam, 10. Sibyan Mektebi (A. S. Ülgen)

Şekil 100 İmaretin planı (A. Saim Ülgen'den)

Şekil 101 Atik Valide İmaretı güneydoğu cephesi, (<http://www.mimarsinan.gen.tr/atik-valide-sultan-imareti/>)

Şekil 102 İmarethanenin avlusundan (Eriş; Yüzereroğlu; Demir, " Atik...", s.106.)

Şekil 103 İmaretin Ana Kapısı (<http://www.mimarsinan.gen.tr/atik-valide-sultan-imareti/>)

2.8.2.15. Manisa Muradiye İmaretı

Külliyeın Adı ve Yapım Yılı	Muradiye Külliyesi-(1583-1586)
Banisi ve Yeri	III. Murad- Manisa
Mimarı	Mimar Sinan
İmaretin Tipolojisi	İmaret, iç avluya sahip ve “U” planlıdır.
İmaretin Bölümleri	Mutfak, fırın, mekel, kiler (depo).
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kagir yığma
Personel Sayısı	Bilgi bulunamamıştır.
AÇIKLAMALAR	
<p>Sultan II. Selim ve Nurbanu Sultan’ın oğlu olan Sultan III. Murad babasının Saruhan Sancak Beyi olarak Manisa da bulunduğu sırada doğmuştur. Şehzadelik yıllarında idari işlere pek karışmasa da tahtın tek vârisi olarak rahat bir hayat sürmüştür. Vaktini Manisa yaylalarında geçirmiş, bu arada da şehirde Muradiye Cami’nin inşasını başlatmıştır³³⁰.</p> <p>Manisa’nın en önemli mimari eserleri arasında yer alan Muradiye Külliyesi; cami, medrese, imaret, çeşmeler ve dükkânlardan meydana gelmektedir. XIX. Yüzyılın başlarında yapıya bir de kütüphane eklenmiştir. Muradiye külliyesi 1583’te bizzat Mimar Sinan tarafından planlanmış olup, inşası ile görevlendirilen Mimar Mahmud Ağa bir süre sonra vefat edince görevi Mehmed Ağa devralmıştır³³¹. İmaret 1960’larda onarım geçirmiştir ve günümüzde Manisa Arkeoloji Müzesi olarak hizmet vermektedir³³².</p> <p>Külliyeın doğu tarafında yer alan imaret 45.50 X 37.20 m. ebatlarındadır. Kare planlı revaklı bir avluya sahiptir. Kuzey, güney ve doğu yönünde avluyu “U” şeklinde saran mutfaklar, yemekhaneler, erzak depoları sıralanmaktadır. Mutfakların içinde büyük ocaklar ve bir de çeşme bulunmaktadır³³³.</p>	

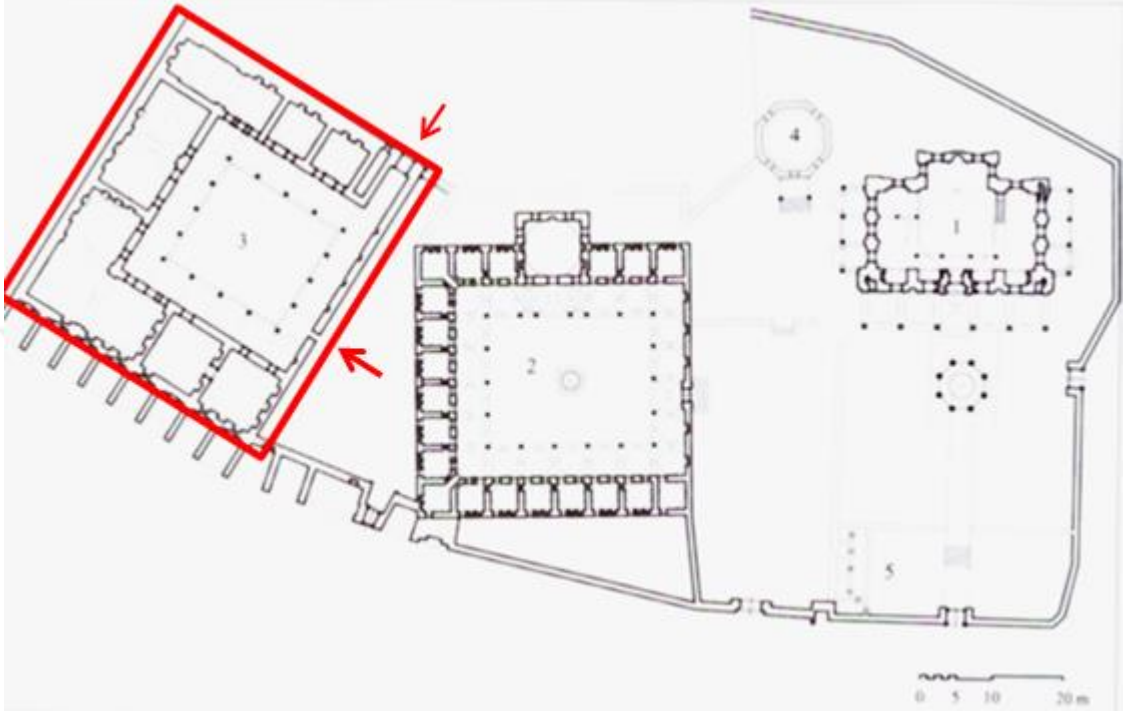
³³⁰ Kütükoğlu, “Murad III”, s. 172.

³³¹ Karakaya, “Muradiye...”, s. 201.

³³² Tanman, “Sinan’ın...”, s. 345.

³³³ Yücel, “Manisa...”, s. 213-214.

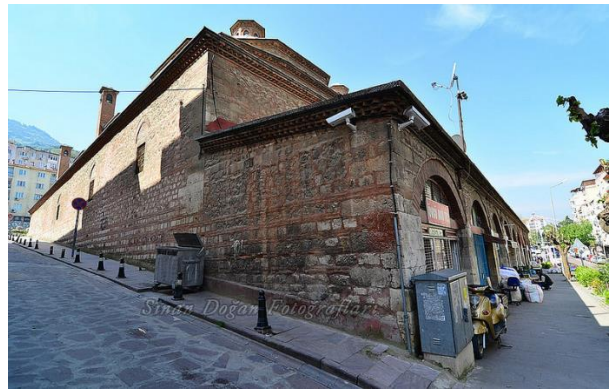
İmaretin kuzeydoğu duvarında külliyyeye ait dükkânlar bitişik bir şekilde yan yana sıralanmıştır³³⁴. Revakların arkasında batı tarafında sağır duvarda tali bir giriş bulunur. Diğer üç yönde de imaretin bölümleri yer almaktadır. Güney cephesinin batı ucunda yer alan esas girişi ise beşik tonozlu olup, avluya bağlanır³³⁵.

Şekil 104 Manisa Muradiye Külliyesi Vaziyet Planı (Gülru Necipoğlu)

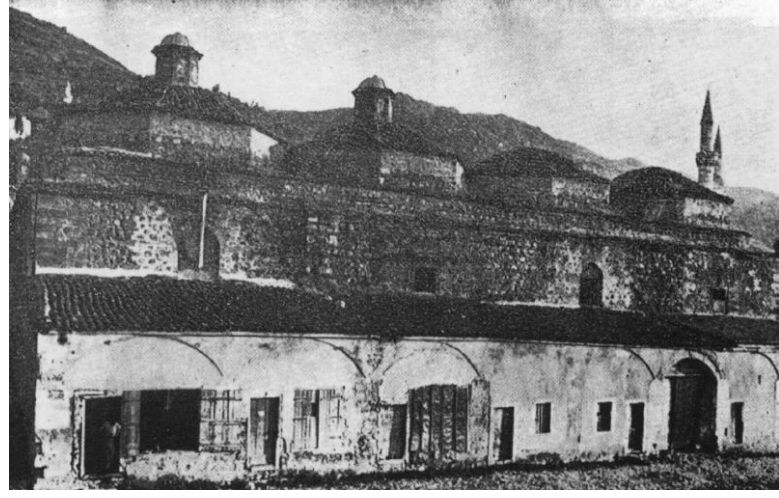
Şekil 105 İmaretin güney cephesi
(<https://www.flickr.com/photos/sinandogan/19601962436>)

Şekil 106 İmaretin kuzeydoğu duvarına bitişik dükkânlar
(<https://www.flickr.com/photos/sinandogan/19440120708/in/photostream/>)

³³⁴ Karakaya, op.cit, s. 202.

³³⁵ Tanman, op.cit, s. 345.

Şekil 107 İmaretin eski bir resmi (E. Yücel)

2.8.2.16. Gölarmara Halime Hatun İmaretı

Külliyeın Adı ve Yapım Yılı	Gölarmara Halime Hatun Külliyesi-(1595-1603)
Banı ve Yeri	Halime Hatun - Manısa
Mımarı	Bilinmemektedir ³³⁶ .
İmaretin Tipolojisi	İmaret, iç avluya sahip olup, mekânlar avlunun iki yanına konumlandırılmıştır.
İmaretin Bölümleri	Günümüze sadece dört adet kubbeli mekânı gelebilmiş olan imaretin vakfiyesinde mutfak, kiler, bir buğday dinki ³³⁷ ve sekiz tane tuvaletten ibaretti ³³⁸ .
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kagir yığma
Personel Sayısı	Vakfiyesine ulaşılammıştır.
AÇIKLAMALAR	
<p>Külliye Sultan III. Mehmed'in sütanesi Halime Hatun tarafından yaptırılmıştır. Halime Hatun aynı zamanda Sultan III. Mehmed Manısa'da şehzadeyken lalası olan ve daha sonra sadrazamı olacak olan Sadrazam Lala Mehmed Paşa'nın da eşidir³³⁹.</p> <p>Gölarmara Halime Hatun Külliyesi'nin vakfiyesinden, cami, medrese, dârülhadis, sıbyan mektebi, kütüphane, imaret ve misafirhaneden meydana geldiği öğrenilmektedir. Ancak günümüze, cami, medrese ve imaretle gelir getirmesi için külliyyeye eklenen çifte hamam gelebilmiştir³⁴⁰.</p> <p>Külliyeın vakfiyesinde imaret, dört kubbeli mutfak ve kiler, buğday değirmeni, sekiz tuvalet, bir arsa ve avludan oluşmaktadır. Ayrıca imaretin avlusunda on iki ocaklı bir hanın olduğu, imaret kapısında bir çeşme bulunduğu, avlusuna bitişik altı tane bakkal dükkânı ve dükkânların üzerinde de bir kahvehane ile misafirhane bulunmaktadır³⁴¹. Külliyeın imareti caminin doğusunda yer almaktadır. Büyük bir kısmı yıkılmış olan imaretin günümüze sadece</p>	

³³⁶ Mımarı bilinmemekle birlikte Davud Ağa'nın hassa mimar başı olduğu dönemde yapılmıştır.

³³⁷ Pirinci kabuğundan ayırmak ya da bulgur dövmek için kullanılan dibek

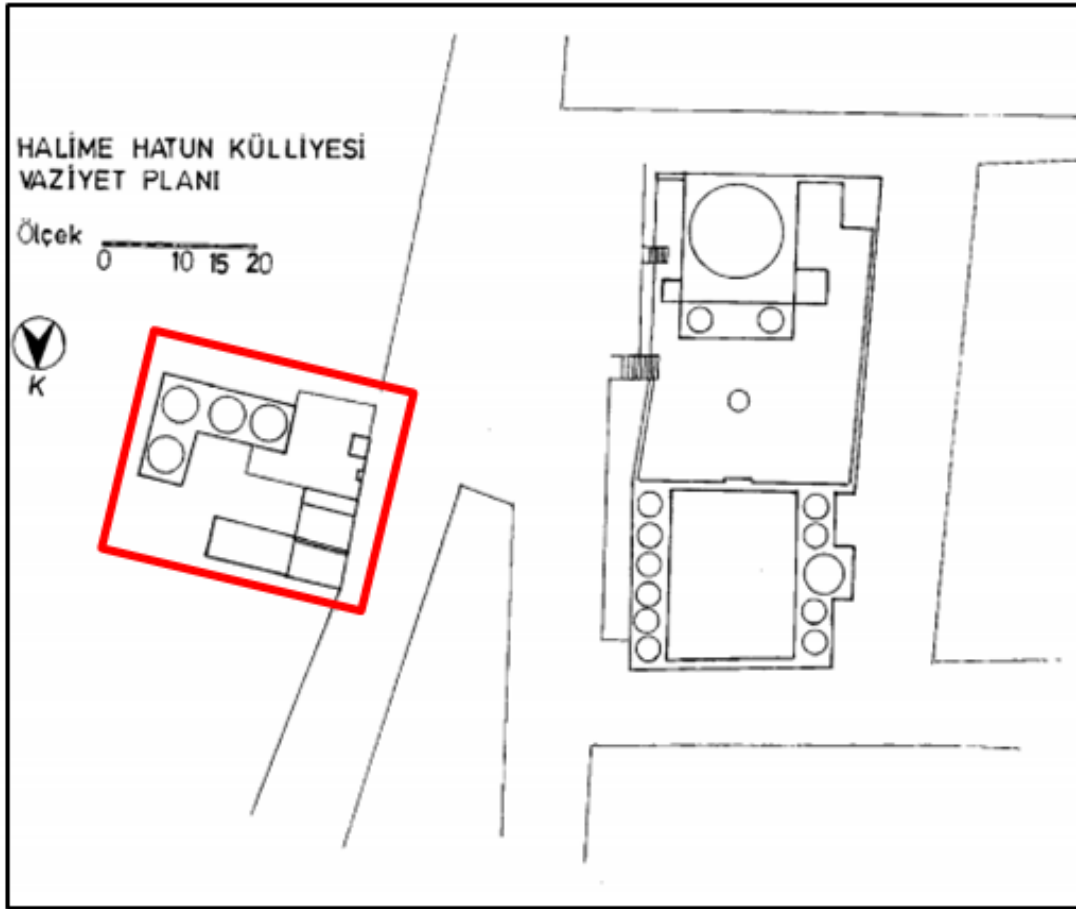
³³⁸ Özkul, "Gölarmara...", s, 134.

³³⁹ Özkul, ibid, s. 135.

³⁴⁰ Bilgicioğlu, "Halime...", s. 338.

³⁴¹ Çakmak, "Gölarmara...", s. 26.

dört odadan oluşan ve kuzey-güney, doğu-batı doğrultusunda gelişen “L” şeklinde bir köşe bölümü ile ulaşabilmiştir³⁴². Mekânın kuzeye doğru devam ettiği kalan tonoz izlerinden anlaşılmaktadır. Günümüze ulaşan bu mekânların üzeri sekizgen kasnaklı kubbeyle örtülüdür³⁴³. 6.20 x 6.20 m. ölçülerinde kare birimlerden oluşan imaretin doğusundaki mekânı kuzey-güney doğrultusunda ve dikdörtgen planlıdır. Eksende bulunan kemer sayesinde mekân iki eş birime ayrılmıştır. Güneyinde bulunan mekânlar ise doğu yönündekilerden farklı olarak ortada yer alan duvar sayesinde birbirinden ayrı iki mekândan oluşmuştur³⁴⁴. İmaretin her mekânının avluya açılan birer kapı ve penceresi bulunmaktadır³⁴⁵.

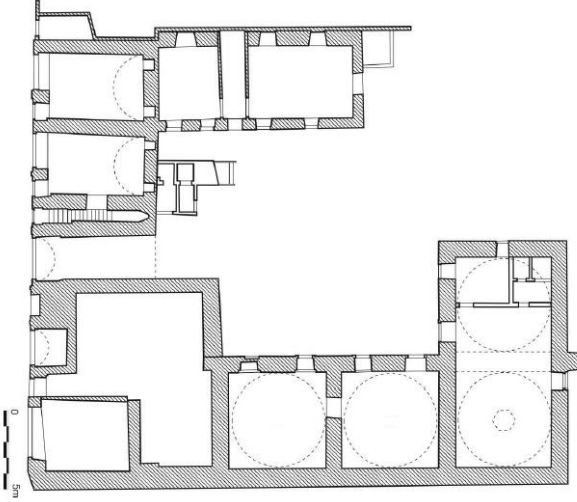
Şekil 108 Gölmarmara Halime Hatun Külliyesi vaziyet planı (Nurşen Özkul)

³⁴² Bilgicioğlu, op.cit, s. 339.

³⁴³ Çakmak, op.cit, s. 34.

³⁴⁴ Özkul, op.cit, s. 140.

³⁴⁵ Çakmak, op.cit, s. 34.

Şekil 109 Gölmarmara Halime Hatun İmaret (Ş. Çakmak'tan)

Şekil 110 Giriş Eyvanı ve çeşme
(Ş. Çakmak, "Gölmarmara...", s. 41.)

Şekil 111 İmaretin güney cephesinden görünüm (Ş. Çakmak, "Gölmarmara...", s. 41.)

Şekil 112 İç mekandan (Ş. Çakmak, "Gölmarmara...", s. 46.)

2.8.3. 17. Yüzyıl İmaretleri

2.8.3.1. Sultanahmet İmaretleri

Külliye Adı ve Yapım Yılı	Sultanahmet Külliyesi-(1609-1620)
Banisi ve Yeri	Sultan I. Ahmed- İstanbul
Mimar	Sedefkâr Mehmed Ağa
İmaretin Tipolojisi	İmaretin birimlerinin her biri birbirinden bağımsız ayrı birer kütle olarak tasarlanmıştır.
İmaretin Bölümleri	Kiler, mekel, mutfak ve fırın.
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kagir yığma
Personel Sayısı	32 ³⁴⁶
AÇIKLAMALAR	
<p>Sultan I. Ahmed tarafından inşa ettirilen külliye; cami, hünkâr kasrı, sıbyan mektebi, medrese, arasta, hamam, dârüşşifâ, imaret, tabhaneler, han, dârülkurrâ, türbe, sebiller, çeşmeler, dükkânlar, odalar, mahzenler, kahvehane ve evlerden oluşmaktaydı³⁴⁷. I. Ahmed'in yaptıracığı cami için yer bulması kolay olmamıştır. Öncelikle Cağaloğlu'ndaki Rüstem Paşa Sarayı'nın yeri düşünülmüşse de dar sokakları sebebiyle inşaatın çevreye vereceği rahatsızlık sebebiyle padişah tarafından uygun görülmemiştir. Konumu itibarıyla, Topkapı Sarayı'na yakın olması, cemaatinin bol bir çevre olmaya yatkınlığı gibi sebeplerden padişah tarafından burada karar kılınmıştır³⁴⁸.</p> <p>Sultan Ahmed Külliyesi İmaretleri mevcut imaretlerden farklı bir plan şemasına sahip olup, imareti oluşturan birimlerin her biri birbirinden bağımsız ayrı kütle olarak tasarlanmıştır. Oysaki mevcut imaret örneklerinde, imareti oluşturan birimler birbirine organik olarak bağlıdır. Doğu-batı yönünde bir eksen üzerine konumlanmış olan imaret birimleri, farklı boyutlarda dikdörtgen ve kare şeklindeki yapılardan müteşekkildir³⁴⁹. İmaretin mutfak (b) ve fırını (c) kare planlı olup üzerleri dörder kubbe ile örtülüdür. Yemekhane (a) ve kiler (d) ise dikdörtgen planlı olup üzerleri altı kubbe ile örtülüdür.</p>	

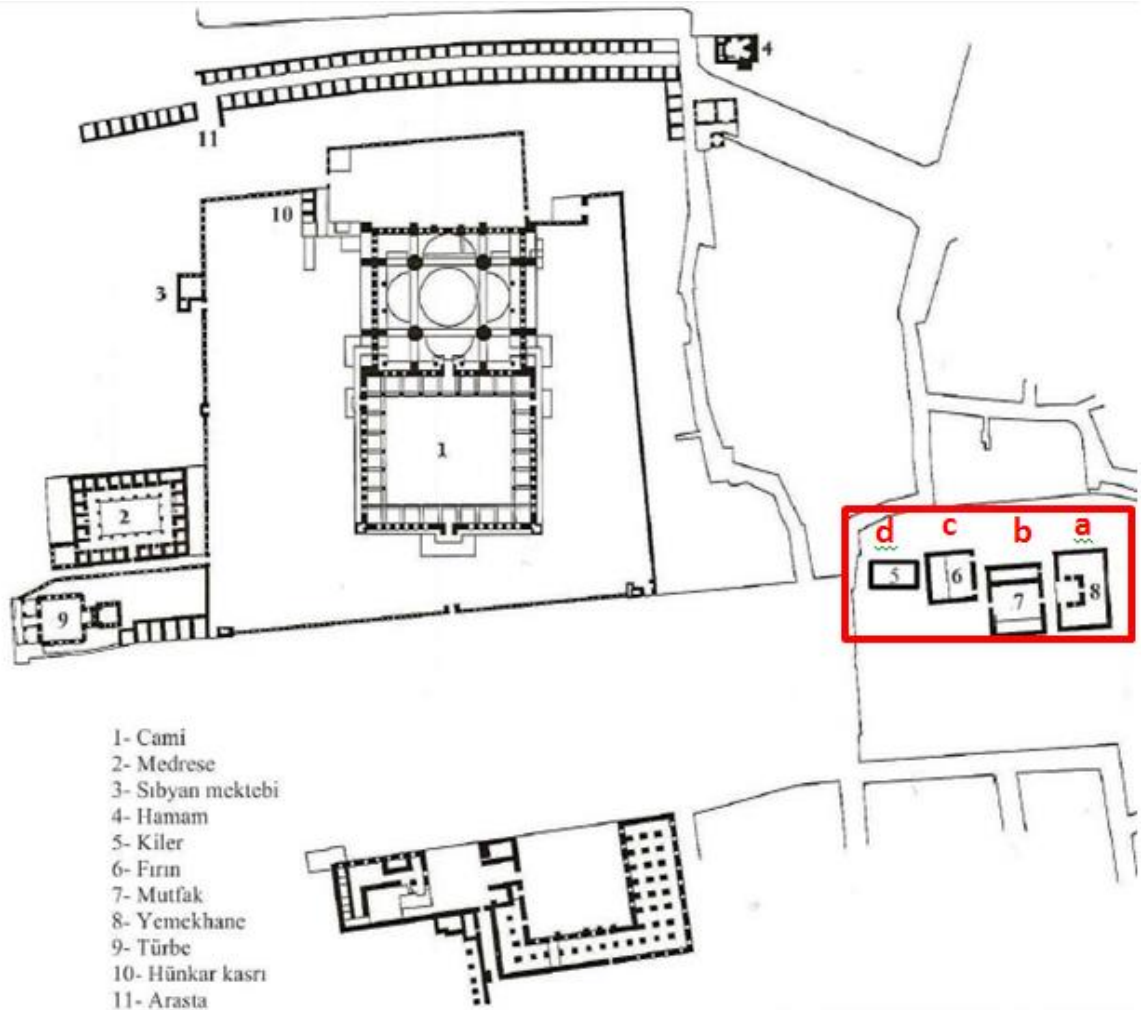
³⁴⁶ V.G.M.A., Defter no: 574, sayfa no: 80, sıra no: 40

³⁴⁷ Çobanoğlu, "Sultan...", s. 497.

³⁴⁸ Ahunbay, "Sultan...", s. 55.

³⁴⁹ Gürbıyık, "Osmanlı...", s. 31.

Zaman içerisinde değişikliklere uğrayan bu yapılardan tabhaneler ise günümüze ulaşmamıştır³⁵⁰. Sultan Ahmed İmaretinin mutfak (b) yapısı Haseki İmaretinin mutfağına benzer özelliklere sahiptir. Haseki imaretinde de olduğu gibi mutfağın havalandırılması için iki kubbesinin tepesindeki fenere ilaveten, kubbelerin eteklerine de mazgal pencereleri açılmıştır³⁵¹. İmaret yapıları günümüzde Sultanahmet Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi tarafından kullanılmaktadır.

Şekil 113 Sultan Ahmet Külliyesi Vaziyet Planı (Z. NAYIR)

³⁵⁰ Çobanoğlu, op.cit, s. 502.

³⁵¹ Ahunbay, op.cit, s. 60.

Şekil 114 Fırının güney cephesinden (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 115 Fırında bulunan ocak açıklığı (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 116 Fırın Bacası (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 117 Üst örtüyü taşıyan kemerler (A.GELİR ÇELEBİ)

Şekil 118 Solda mutfağın batı cephesi- Sağda mekelin doğu cephesi (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 119 Mutfak bacaları (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 120 Mekelin Güney cephesi (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 121 Mutfak bölümü- Ocak açıklıkları ve bacalar (A. GELİR ÇELEBİ)

2.8.4. 18. Yüzyıl İmaretleri

2.8.4.1. Yeni Valide İmareti

Külliyenin Adı ve Yapım Yılı	Yeni Valide Külliyesi-(1708-1711)
Banisi ve Yeri	Gülnûş Emetullah Sultan-İstanbul
Mimarı	Kesin olarak bilinmemektedir ³⁵² .
İmaretin Tipolojisi	İmaret iç avlulu olup, mekânlar avluya açılan ve bir dağılım mekânı vazifesi gören tonozlu derin bir eyvanın üç tarafına yerleştirilmiştir ³⁵³ .
İmaretin Bölümleri	Kiler, mekel, mutfak ve fırın.
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kesme taş-tuğla.
Personel Sayısı	33 ³⁵⁴
AÇIKLAMALAR	
<p>III. Ahmed'in annesi, Gülnûş Emetullah Sultan tarafından yaptırılmış olan külliye Lale Devri'nin en önemli örneği olarak tanımlanmaktadır. Diğer valide sultan külliyelerinden ayırt edilebilmesi için bu isim ile anılmıştır³⁵⁵. Gülnûş Valide Sultan, kendinden önceki valide sultanlar gibi önemli hayır işlerinde bulunmuştur. Mekke'de imaret ve darüşşifa, Galata'da bir cami ve çeşme, Sakız Adası'nda bir cami, Edirne'de bir çeşme ve Üsküdar'daki Yeni Valide Külliyesi banisi olduğu yapılarıdır. Ayrıca Galata ve Sakız'daki vakıfların gelir fazlalarından her yıl Haremeyn halkına dağıtılmak üzere bir miktar para ve her yıl Surre Alayı ile gönderilmek üzere Üsküdar'daki külliye'nin hayratından da para yardımı yapmıştır³⁵⁶.</p>	

³⁵² Külliye'nin mimarının kim olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte 1703-1705 yıllarında mimar başı Kayserili Mehmed Ağa'dır. 1705'te görevden alındıktan sonra yerine Hacı İbrahim Ağa getirilmiş olup, 1708 yılında ise hassa baş mimarı yeniden Mimar Mehmed Ağa olmuştur. (Detaylı bilgi için bkz. Aras Neftçi, "Üsküdar Yeni Valide Camisi'nin Yapım Hikâyesi", Sanat Tarihi Defterler, Filiz Özer'e Armağan, sayı:13-14, s.140, İstanbul 2010)

³⁵³ Gürbıyık, op.cit, s. 34.

³⁵⁴ Akbulut, "Üsküdar...", s. 67-68.

³⁵⁵ Orman, "Yeni...", s. 433.

³⁵⁶ Kalafat, "Gülnuş...", s. 36-37.

Yeni Valide Külliyesi; cami, hünkâr mahfili, çeşme, sebil, türbe, muvakkithane, mektep, imaret, şadırvan, havuz, su deposu, çarşı, bedesten ve meşruta evlerinden oluşmaktaydı³⁵⁷.

Külliye'nin açılışı 6 Mart 1711'de Cuma namazının kılınması ile gerçekleşmiştir. Üç gün süre ile Üsküdar'da kalmaları planlanan Valide Gülnûş Sultan ve padişah III. Ahmed, hava muhalefeti sebebiyle beş günlerini burada geçirmiştir. Açılış için yapılan kutlamalarda caminin içine dışına dört bir tarafına ve yerlere, sebile ve türbeye, imaretin kazan ve kaplarının içine de paralar saçıldığı öğrenilmektedir. İmaret, eksikliklere rağmen cami ile birlikte açılış yapmış ve halka pilav ile zerde dağıtılmıştır³⁵⁸.

İmaretin güney cephesinin ortasında ana giriş kapısı mevcuttur. Ana kapıdan geçildikten sonra "L" şeklinde bir avluya girilir. Avlunun güney batısında imaret personeli için yapılmış meşruta bulunur³⁵⁹. Diğer imaretlerden farklı plan şemasına sahip olan imaret; bir ön avluya sahip olup, ortada tonozlu derin bir eyvanın üç tarafına yerleştirilen birimlerden oluşmaktadır. Avlu geçildikten sonra eyvana girilir. Eyvanın batısında yer alan mekân (a) fırındır. Dikdörtgen planlı fırın ortada doğu-batı yönlü iki yuvarlak kemerle ikiye ayrılmıştır. Üzerleri tonozla örtülüdür³⁶⁰. Eyvanın doğu yönündeki mekân (b) ise mutfaktır. Kuzey-güney yönlü yan yana, iki tane kare planlı birimden oluşmaktadır. Bu iki birim birbirine ortada bulunan doğu-batı yönlü yuvarlak kemerle açılmaktadır ve üzerleri kubbeler ile örtülü olup, kubbelerin üzerinde aydınlık fenerleri bulunmaktadır³⁶¹. Eyvanın kuzeyinde yer alan üçüncü mekân (c) ise mekeldir. Kuzey-güney yönlü asimetrik dikdörtgen planlı olan salonun kuzey duvarında iki tane dikdörtgen pencere bulunmaktadır³⁶².

³⁵⁷ Haskan, "Yeni...", s. 379.

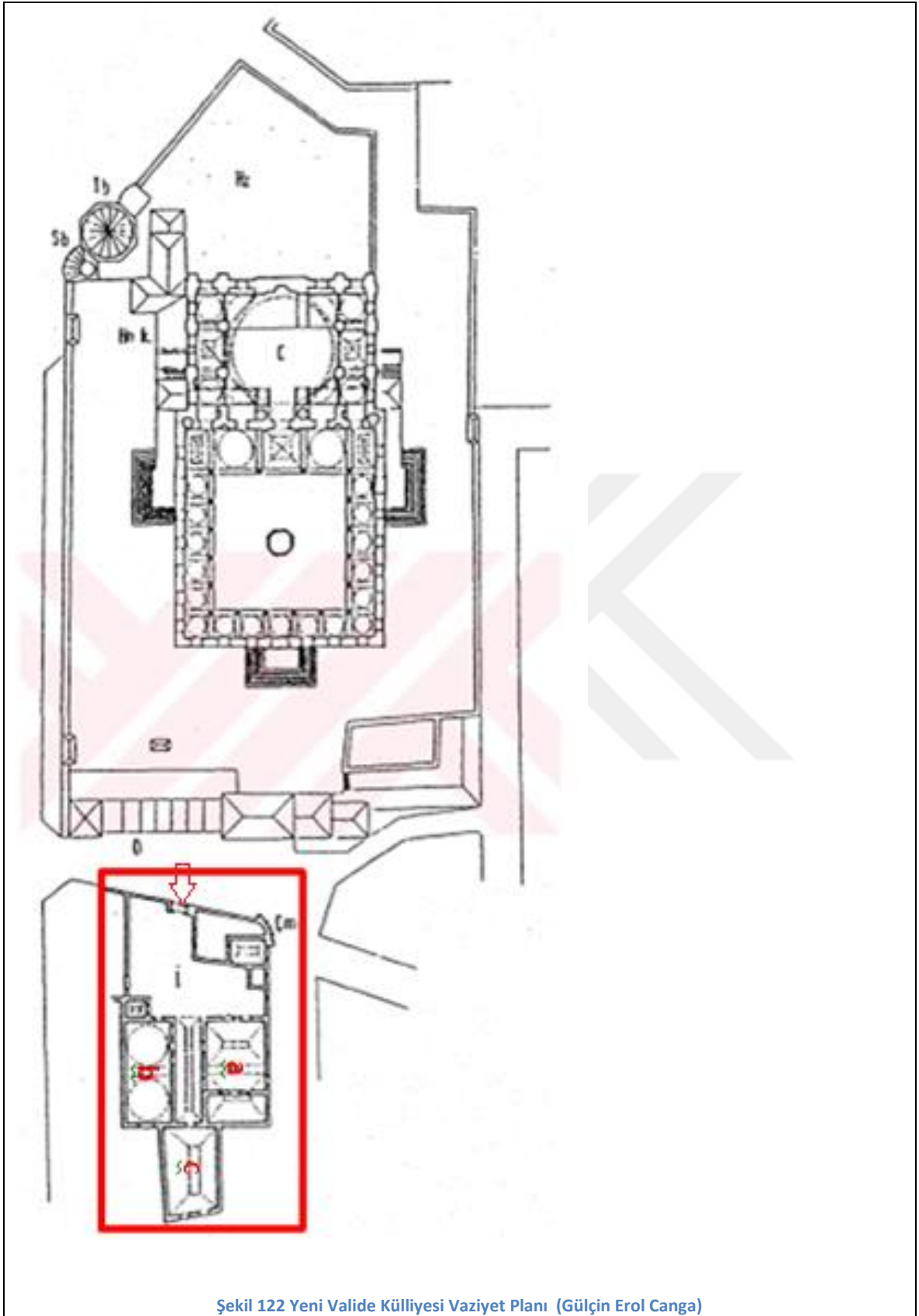
³⁵⁸ Neftçi, "Yeni...", s. 155.

³⁵⁹ Kalafat, op.cit, s. 91.

³⁶⁰ Gürbıyık, "Osmanlı...", s. 365.

³⁶¹ Kalafat, op.cit, s. 91.

³⁶² Kalafat, ibid, s. 92.

Şekil 122 Yeni Valide Külliyesi Vaziyet Planı (Gülçin Erol Canga)

Şekil 123 Yeni Valide Külliyesi İmaretinin güney cephesi ve güneybatı köşesindeki çeşme (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 124 Mutfak bölümünün üstünü örten kubbeler ve aydınlık fenerleri. (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 125 Yeni Valide İmaretin kuzey cephe. (A. GELİR ÇELEBİ)

2.8.4.2. Damat İbrahim Paşa İmaretı

Külliyeın Adı ve Yapım Yılı	Damat İbrahim Paşa Külliyesi-(1726-1727)
Banı ve Yeri	Nevşehirli Damat İbrahim Paşa-Nevşehir
Mimarı	Mehmed Ağa
İmaretin Tipolojisi	İmaret iç avluya sahip olup, mekânlar avlunun iki yanına konumlandırılmıştır.
İmaretin Bölümleri	Kiler, mekel, mutfak, fırın ve ambar
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kagir yığma
Personel Sayısı	Mevcut vakfiyesinde imaret personelinin sayısına ilişkin bilgiye rastlanmamıştır.
AÇIKLAMALAR	
<p>Batılılaşma dönemine geçişte önemli yere sahip olan ve Lale Devri (1718-1730) olarak adlandırılan dönemde yapılmış olan külliye, banisi Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın adını taşır. Damat İbrahim Paşa'nın doğum yeri olan Niğde sancağının Ürgüp kazasının Muşkara köyü, külliyeın yapıımından ve aynı zamanda İbrahim Paşa'nın burada giriştiği imar faaliyetlerinden ötürü Nevşehir adını almıştır³⁶³. Damat İbrahim Paşa, Nevşehir'i Anadolu'nun kültür merkezlerinden biri haline getirmek için pek çok imar faaliyeti gerçekleştirmiştir. Bu faaliyetlerin gerçekleşmesinde kurmuş olduğu vakıfların büyük etkisi görülmektedir³⁶⁴.</p> <p>Sultan III. Ahmed devrinin sadrazamı, 12 yıl boyunca sadrazamlık yapmış ve bu süreç içerisinde siyasi faaliyetlerinden çok yenilik hareketleri, imar işleri, sosyal ve fikri meseleler ile batılılaşmaya da ilk adımı atan vezir olmuştur³⁶⁵.</p> <p>Lale Devri'ne ait bu ilginç taşra külliyesi; cami, medrese, imaret, mektep, çeşme, han, hamam ve çeşitli dükkânlardan oluşmaktadır. Tepesinde bulunan kalenin altında eğimli bir arazi üzerine oturmaktadır³⁶⁶. Şehrin merkezini oluşturan külliye, yüksek bir kayalığın üzerindeki düzlükte yer almaktadır. Paralel iki eksen üzerine</p>	

³⁶³ Kolay, "Damad...", s. 447.

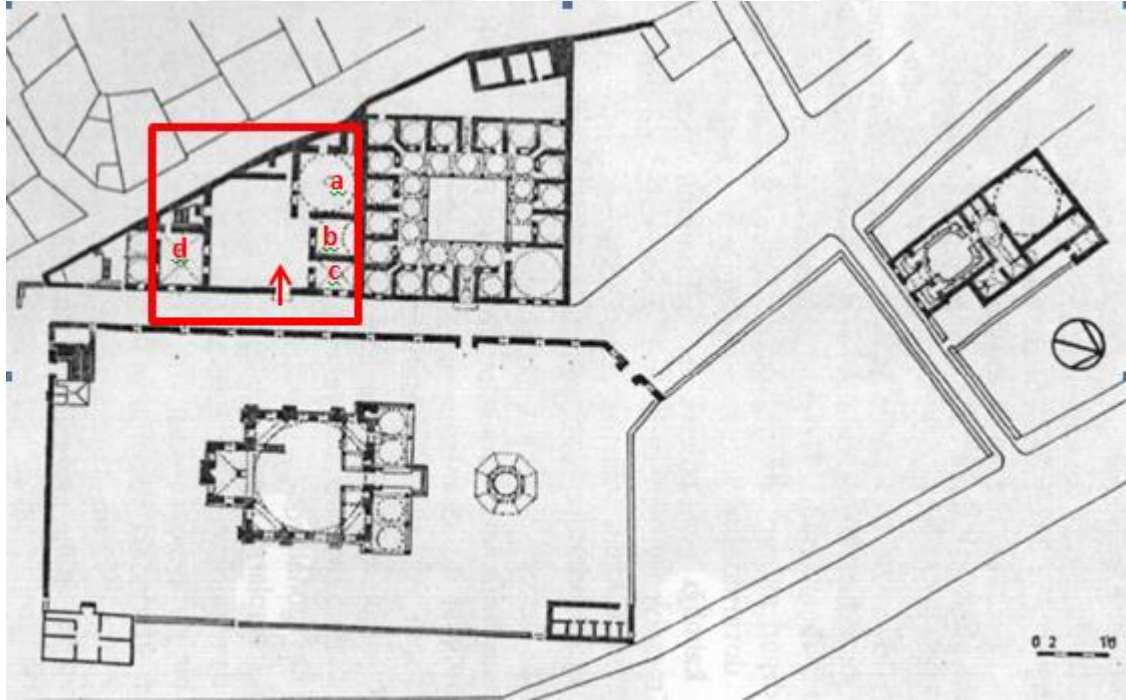
³⁶⁴ Kozan, "Damat...", s. 37.

³⁶⁵ Aktepe, "Nevşehirli...", s. 149.

³⁶⁶ Ataman, Bir göz..., s. 166.

planlanan külliyyede; cami yolun batı kenarında dikdörtgen bir avlu içinde, medrese, imaret ve mektep, batıda cami eksenine paralel bir eksen üzerine yerleştirilmiştir³⁶⁷. İmaret, caminin batısında medrese ile sıbyan mektebi arasında Câmiicedîd caddesine paralel bir konumda yer almaktadır. Mutfak avlunun kuzeyindedir. Bunun dışında iki oda (b,c), avlunun batısında bulunan tuvaletler ve avlunun güneyindeki sıbyan mektebinin altındaki kayaya oyulmuş olan depo (d) imareti oluşturur³⁶⁸.

İmaretin mutfak/fırın bölümü (a) kare biçiminde olup, üstü 8.4 m. çapında kubbe ile örtülüdür, diğer iki odadan birinin üzeri ayna tonoz örtülüyken diğerinin beşik tonoz ile örtülüdür. Mutfağın içerisinde büyük ocaklar, kubbenin üzerinde ise sekizgen bir fener yer alır. Avlunun batısında ise mutfak/fırına bitişik ve küçük bir üçgen hacim teşkil eden tuvaletler bulunmaktadır³⁶⁹.

Şekil 126 Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Külliyesi Vaziyet Planı (İlknur AKTUĞ)

³⁶⁷ Cantay, Osmanlı..., s. 96-97.

³⁶⁸ Kolay, op.cit, s. 448.

³⁶⁹ Kuran, "Orta...", s. 245-246.

Şekil 127 İmaretin avlu giriş kapısı ve kitabesi
(<http://www.fibhaber.com/ozel-haber/nevsehirde-vakif-imaretine-kim-sahip-cikacak-h28239.html>)

Şekil 128 Kilerin güney cephesi (Cengiz GÜRBİYİK)

2.8.4.3. Ayasofya İmaretı

Külliyeın Adı ve Yapım Yılı	Ayasofya Külliyesi-(1742-1743)
Banisi ve Yeri	Sultan I. Mahmud-İstanbul
Mimarı	İmaretin mimarı bilinmemektedir ³⁷⁰ .
İmaretin Tipolojisi	İmaret iç avluya sahip olup, mekânlar avlunun bir köşesine konumlandırılmıştır.
İmaretin Bölümleri	Kiler, mekel, mutfak, fırın, ambar ve ekmekçi odası.
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kagir yığma.
Personel Sayısı	38 ³⁷¹
AÇIKLAMALAR	
<p>Ayasofya, Sultan I. Mahmud döneminde buraya şadırvan, kütüphane, sıbyan mektebi, imaret binaları ilave edilerek külliyeeye çevrilmiştir. Osmanlı mimarisinde batı etkilerinin görülmeye başlandığı ilk yapılar olmuştur. İmaret Ayasofya'nın kuzey yönünde dış duvara bitişik ve soğuk çeşme sokağına paralel konumdadır³⁷².</p> <p>Tarihçi Hammer; İmaretin açılışının 23 Zilkade 1155 (19 Ocak 1743)'te bizzat padişahın kendisi tarafından yapıldığını, vakıf odasının çiçekli halılarla süslendiğini, davetlilere ikramlar yapıldığını, vakıf mütevellisi, mimarbaşı ve bina eminine de hilatlar giydirildiğini nakletmektedir³⁷³.</p> <p>Ayasofya İmaretı tamamen bağımsız olarak tasarlanmış üç binadan oluşur. İmaretin ana giriş kapısı ise III. Ahmed Meydan Çeşmesi'ne bakan anıtsal kapısıdır³⁷⁴.</p> <p>Anıtsal kapıdan girildiğinde ilk karşılaşılan mekân (a) mekeldir. Mekelin ana</p>	

³⁷⁰ 1741 yılında mimarbaşı Kayserili Mehmed Ağa görevden alınmış yerine Hacı Mustafa Ağa mimarbaşı olmuş ve 1741-1746 yılları arasında bu görevi yapmıştır. (Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Osmanlı'da Baş Mimarlar" Türk Dünyası Kültür Atlası, c: IV, s.310, İstanbul 2002.)

³⁷¹ İmaret personeline ilişkin bilgiler; Serhat Açıkgöz'ün "Fatih Devri Ayasofya Vakfiyesine Göre Ayasofya Vakfı'nın İstanbul'un Yeniden İnşa Edilmesindeki Önemi" adlı yüksek lisans tezinin 71,72,73. Sayfalarındaki bilgilerden alınmıştır.

³⁷² <http://imoistanbul.org/imoarsiv/seminer-notlari-nisan-2016/santiye/nuri-oz-er>

erbay/20160613_IMO_Ayasofya_TR_NOE_.pdf

³⁷³ Hammer, "Büyük...", s. 33.

³⁷⁴ Özçelik, "İstanbul...", s. 186.

girişinde sütunlara oturan üç bölümlü bir revak vardır. Doğu-batı doğrultusunda uzanan bu salonun üstü üç kubbe ile örtülüdür³⁷⁵. Mekeli takip eden diğer iki bölüm ise mutfak (b) ve fırın (c) bölümleri olup, bu bölümlere giriş, avluya açılan kapılardan sağlanır³⁷⁶. İmaretin erzak ambarı (d) olarak caminin kuzeydoğu köşesindeki yivli minare dibinde olan Bizans devrine ait yuvarlak bina kullanılmıştır³⁷⁷. İmaretin avlusu ile Ayasofya arasında yer alan bu bina (Skeuophylakion–Hazine Dairesi Kutsal Emanet Binası) bazı araştırmacı ve tarihçilere göre IV. yüzyıl, bazı araştırmacılara göre ise V. ve VI. yüzyılda yapılmıştır³⁷⁸. Hazine dairesinin yanında Bizans devrine ait bir sarnıç, caminin kuzey payandalarından biri ve tek katlı, tek kubbeli ve tek odalı bir bina (e) bulunmaktadır. İmaretin bahsedilen vakıf odasının burası olma ihtimali bulunmaktadır. Hazine binasının yanında bulunan sarnıca gelince; batısında bulunan payandadan gelen yağmur suları burada birikmekte, taşan sular ise avlu kısmına akmaktadır. Bu suyu kullanmak için de imaret avlusun kemerli bir çeşme yapılmıştır³⁷⁹.

Dönemin çeşitli efsane ve menkıbelerinde, imarete dağıtılan ve fodla denilen ekmekten ve ayrıca Perşembe günleri zerde ve pilav çıkarıldığından bahsedilmektedir. İmaretlerin kapatılmasından sonra Vakıflar İdaresi Başmüdürlüğünün deposu olmuş sonra da kurşun levha atölyesi olarak kullanılmıştır³⁸⁰.

³⁷⁵ <http://imoistanbul.org/imoarsiv/seminer-notlari-nisan-2016/santiye/nuri-ozer>

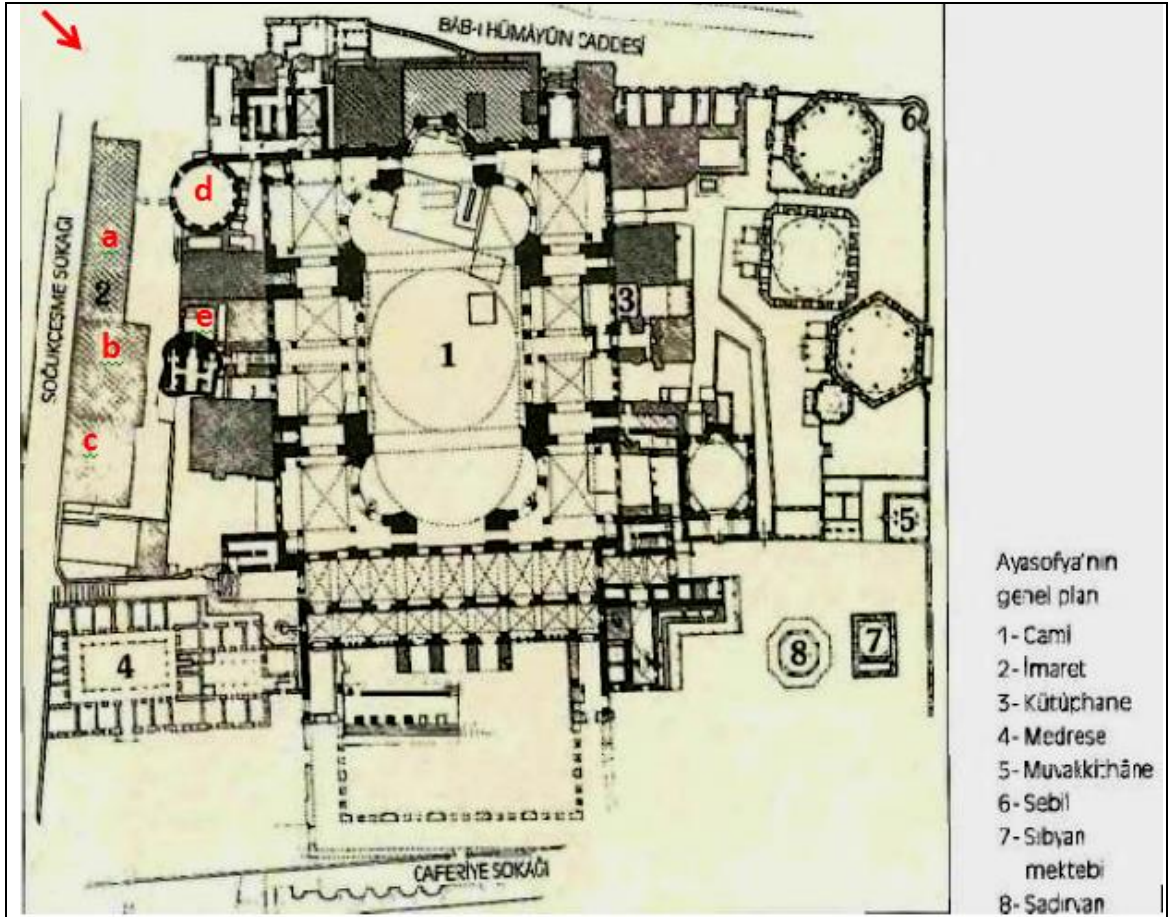
³⁷⁶ Özçelik, op.cit, s. 186.

³⁷⁷ Eyice, "Ayasofya...", s. 212.

³⁷⁸ Özçelik, op.cit, s. 186.

³⁷⁹ Akgündüz; Öztürk, Baş, "Üç ...", s. 448-449.

³⁸⁰ Eyice, "Ayasofya İmareti", s. 458.

Şekil 129 Ayasofya Külliyesi Vaziyet Planı (Semavi Eyice)

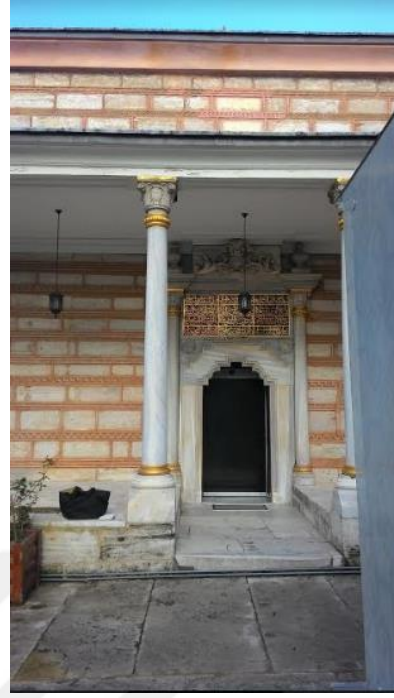
Şekil 130 Ayasofya İmaret'i'nin taç kapısı (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 131 İmaretin batı kapısı (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 132 Bizans dönemine ait hazine dairesi
(A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 133 Mekelin girişi (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 134 Fodla fırınları (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 135 Mutfakta bulunan ocak (A. GELİR ÇELEBİ)

2.8.4.4. Nuruosmaniye İmaretı

Külliyeın Adı ve Yapım Yılı	Nuruosmaniye Külliyesi-(1749-1755)
Banisi ve Yeri	Sultan I. Mahmud, Sultan III. Osman-İstanbul
Mimarı	Simeon Kalfa
İmaretin Tipolojisi	İmaret, bir iç avluya sahip olup, mekânlar avlunun üç kenarına konumlandırılmıştır.
İmaretin Bölümleri	Mekel, mutfak, fırın, odalar.
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kagir yığma
Personel Sayısı	49 ³⁸¹
AÇIKLAMALAR	
<p>Sultan I. Mahmud tarafından yapımına başlanan külliye, I. Mahmud'un vefatından sonra tahta çıkan kardeşi Sultan III. Osman tarafından tamamlanmıştır. III. Osman tarafından buraya Nuruosmaniye adının verilmesi görünürde hanedanın adını, gerçekte ise kendi adını ölümsüz kılmıştır³⁸².</p> <p>İstanbul'un Çemberlitaş semtinde Kapalı Çarşı yakınında bulunan Nuruosmaniye Külliyesi'nin bulunduğu alan, antik dönemden beri kentin en önemli yerlerinden biri olmuştur³⁸³. Bu alan Bizans'tan günümüze değin ekonomik ve kültürel etkinlikler bakımından merkez konumundaki işlevini sürdürmüştür. Bizans'ın ünlü ticaret aksı olan Mese, bugünkü ismiyle Yeniçeriler Caddesi, Osmanlı döneminde de önemini korumuştur³⁸⁴.</p> <p>Nuruosmaniye Külliyesi yapılmadan önce burada Fatma Hatun Mescid'i olduğu bilinmektedir. III. Ahmed döneminde, bu mescidin kullanılmayacak durumda olması sebebiyle yenisinin yapılması için talepte bulunulmuş ancak bir inşaat işine girililmemiştir. I. Mahmud tahta çıkınca yenilenen bu talep doğrultusunda, mevcut alanın yeterli olmayacağını da düşünerek, emlak istimlâkları</p>	

³⁸¹ Akakuş, "Tarihi...", s. 68-69'daki bilgilerden hareketle hazırlanmıştır.

³⁸² Eyice, "Nuruosmaniye...", s. 264.

³⁸³ Alioğlu; Aydemir, "Nuruosmaniye...", s. 78.

³⁸⁴ Ceylan, "Nuruosmaniye...", s. 44.

ile daha geniş bir alan elde ederek bu bölgeye külliye yapıtırmıştır³⁸⁵.

Nuruosmaniye Külliyesi; cami, hünkâr kasrı, medrese, kütüphane, türbe, sebil, çeşme, imaret ve dükkânlardan müteşekkildir³⁸⁶. Osmanlı İmparatorluğu'nun son büyük anıtsal camisi ve külliyesi olma özelliğine sahip Nuruosmaniye Külliyesi, aynı zamanda batıya açılma gayretlerinin de göstergesi sayılabilecek bir formda hem planda hem de cephe düzeninde barok özelliklerini taşımaktadır³⁸⁷.

Medrese ve imaret yan yana olup, caminin güneyinde yer almaktadırlar. Medrese doğusunda imaret ise batısında bulunur. İmaret asimetrik bir plana sahiptir. Avlunun medreseye bitişik olan duvarı sağırdır³⁸⁸. İmarete giriş kuzeyde cephe ortasında yer alan kapı ile sağlanır. Dikdörtgen planlı avlunun güneyinde iki köşe hafif pahlanarak şekillenmiştir. Batıda ince uzun mekel (a) ile bunun kuzeyinde küçük servis mekânı bulunmaktadır³⁸⁹. İmaretin güney cephesinin doğusunda fırın (c), batısında ise mutfak (b) bulunmaktadır.

İmaretin kuzey yönünde yer alan girişin eyvanı bulunmaktadır. Bölümünün üstü kubbe ile örtülüdür. Yanında iki tane oda mevcuttur.

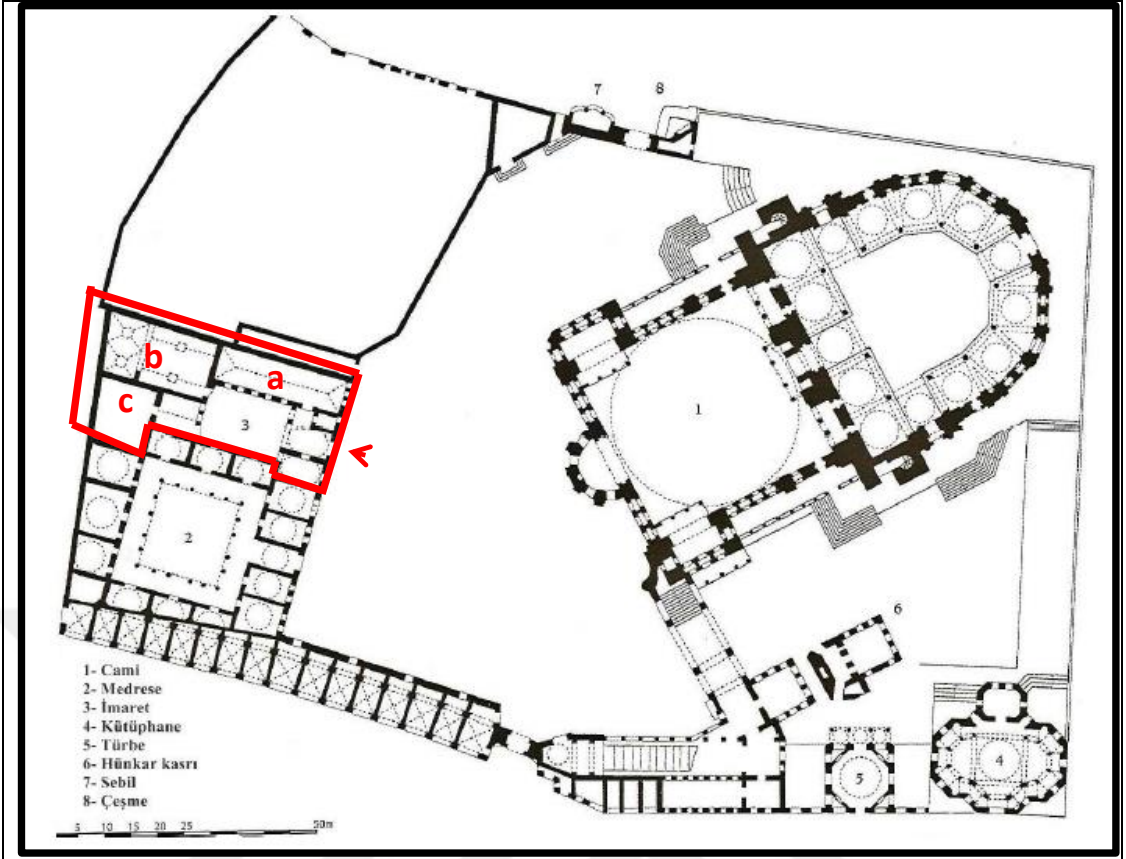
³⁸⁵ Alioğlu; Aydemir, op.cit, s. 81.

³⁸⁶ Eyice, op.cit, s. 265.

³⁸⁷ Ceylan, op.cit, s. 44.

³⁸⁸ Kuban, "Nuruosmaniye...", DBIA, s. 102.

³⁸⁹ Eyice, "op.cit", s. 265.

Şekil 136 Nuruosmaniye Külliyesi Vaziyet Planı (Doğan KUBAN)

Şekil 137 Nuruosmaniye İmareti güney cephesi
(A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 138 Nuruosmaniye İmareti kuzey cephesi
(A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 139 Nuruosmaniye İmaret avlusu
(A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 140 Fırın kapısının üstünde yer alan kitabe³⁹⁰
(A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 141 Mutfak kapısı üzerinde yer alan kitabe (A. GELİR ÇELEBİ)³⁹¹

Şekil 142 Mekel kapısının üzerinde yer alan kitabe (A. GELİR ÇELEBİ)³⁹²

³⁹⁰ Fırın kapısı üzerinde Peygamberin bir hadisi yer almaktadır.

“Birisi bir lokmayı sadaka verir, Allah'ta onun rızkını arttırır.”

³⁹¹ Mutfak kapısı üzerinde yer alan kitabede İnsan Suresi 8. Ayeti yazmaktadır.

“Onlar kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler.”

³⁹² Mekel kapısının kitabesinde Tur Suresi 19. Ayet yazmaktadır.

“Onlara: Yaptıklarınıza karşılık sıra sıra dizilmiş koltuklara yaslanarak âfiyetle yeyin, için (denilir).”

Şekil 143 İmaretin avlu giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe³⁹³ (A. GELİR ÇELEBİ)

³⁹³ Şehinşah-i cihan sultan-i alem-Ki oldur mahzar-i tevfiği hallak-Haya ve adl ve sıdkın membaıdır-Kerem-ver-i sahibi i'ta ve infak

Bu dergah-ı ni'me bahş-i vasiî-Yapub kıldı müşeyyed tak ber tak-Edüp it'amı miskin ve yetimi-Ata-hahına lütfun etdi ilhak

Huvayed bast olundukça cihane-Sımat-ı şükr-i olsun kû-ı a'nâk-Yazılısun gelen Hakim'den bu tarih/-Ola â'lâ imaret bab-ı erzak 1169 (Neftçi, "Nuruosmaniye...", s. 25-26.)

2.8.4.5. Laleli İmaretı

Külliyeın Adı ve Yapım Yılı	Laleli Külliyesi-(1760-1764) ³⁹⁴
Banı ve Yeri	Sultan III. Mustafa - İstanbul
Mimarı	Kara Ahmed Ağa – Mehmed Tahir Ağa ³⁹⁵ .
İmaretin Tipolojisi	İmaret, bir iç avluya sahip olup, mekânlar avlunun üç kenarına konumlandırılmıştır.
İmaretin Bölümleri	Mekel, mutfak, fırın, kiler, yönetici odaları.
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kagir yığma
Personel Sayısı	34 ³⁹⁶
AÇIKLAMALAR	
<p>Sultan III. Mustafa tarafından yaptırılan Laleli Külliyesi; cami, imaret, çarşı, dükkânlar, çeşmeler, sebil, türbe, medrese, han ve mumhaneden oluşmakta olup, daha sonra külliyeeye bir tane de muvakkithane eklenmiştir. Külliye yapılarından birisi olan medrese günümüze ulaşmamıştır³⁹⁷.</p> <p>Hadikatü'l Cevami'de Ayvansarayı Laleli Külliyesinin; imaret, türbe, sebil, çeşme, muvakkithane, imam ve müezzin hücrelerinin olduğunu, civardaki medrese ve tekkelere imaretinden aş ve ekmek verildiğini yazmıştır³⁹⁸.</p> <p>Laleli Külliyesi'nin bulunduğu alan Bizans döneminde Filadelfion olarak adlandırılmaktaydı. Mese'nin Havariyun Kilisesi'ne doğru uzanan kolunun bu noktadan ayrıldığı kabul edilmektedir. Filadelfion'un bugünkü Beyazıt Meydanı ile Atatürk Bulvarı arasında, Çemberlitaş ile Beyazıt'taki Theodosius Tâk'ını birleştiren çizgi ile</p>	

³⁹⁴ 8 Eylül 1760'da caminin temeli atılmıştır. Ancak imaretin inşaatına başlanması Nisan 1962'dir. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan bir belgeye göre ise imaretin yapımına Mart 1763'te başlanmıştır. Haziran 1763'te imaretin arsasının genişletilmesi için istimlak yapılmıştır. Yine Aralık 1763'te imaretin merdivenleri ve kileri için karaağaç kullanılmasına ilişkin belgeden bu tarihlerde imaretin yapımının bitmek üzere olduğu tahmin edilmektedir. (Detaylı bilgi için Bkz. Aras Neftçi, "Laleli Külliyesi'nin İnşaat Süreci", İ.T.Ü., S.B.E., Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.165-169, İstanbul 2002.)

³⁹⁵ Külliyeinin inşasına hassa başmimarı Kara (Hacı) Ahmed Ağa tarafından başlanmış ve Mehmed Tâhir Ağa tarafından tamamlanmıştır. (Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Laleli Külliyesi", c. 27, s. 86.)

³⁹⁶ V.G.M.A., Defter no: 642, sıra no: 1.

³⁹⁷ Çobanoğlu, "Laleli...", s. 86.

³⁹⁸ Ayvansarayı, Hadikat'ül..., s. 64.

Edirnekapı ve Markianos Sütunu'nu birleştiren kesişme noktası Laleli Külliyesi'nin bulunduğu alana tekabül ettiği söylenebilir³⁹⁹.

İmaret caminin dış avlusunun kuzeybatı köşesinde yer almaktadır. İmaret, dikdörtgen planlı bir iç avluya sahip olup, fırın, mutfak, yemekhane, kiler ve görevliler için barınma mekânları bulunmaktadır. İki yanı birer köşeli sütunla sınırlanan kapı yuvarlak kemerli açıklığa sahiptir. İç avlu doğu ve kuzey yönden revaklıdır. Güneyde bulunan fodla fırınına (a) doğudaki revak içinde yer alan yuvarlak kemerli kapı ile geçilmektedir⁴⁰⁰. Fırının kapı ile merdivene kadar olan bölümü dikdörtgen aynalı bir tonoz ile geriye kalan bölüm ise kubbe ile örtülüdür⁴⁰¹.

Avlunun kuzey tarafında, merdivenle çıkılan, revakın üstüne de oturan ikinci bir kat bulunmaktadır. Diğer mekânları tek katlı olup, üst katta çalışanlar ve misafirler için odalar bulunmaktadır. Batı revakının içindeki bir kapı ile mekele (c) girilir. İmaretin mutfağına (b) giriş ise avlunun batı ve güney duvarlarının birleştiği yerde bulunan kapıdan yapılmaktadır⁴⁰². Mutfak dikdörtgen planlı olup, ortada bir pâyenin dört yönde kemerlerle bağlanması ile bölümlenmiştir. Bunların ikisi kubbe ile ikisi de aynalı tonoz ile örtülüdür. Kuzeyde bulunan küçük oda (d) ise kilerdir⁴⁰³.

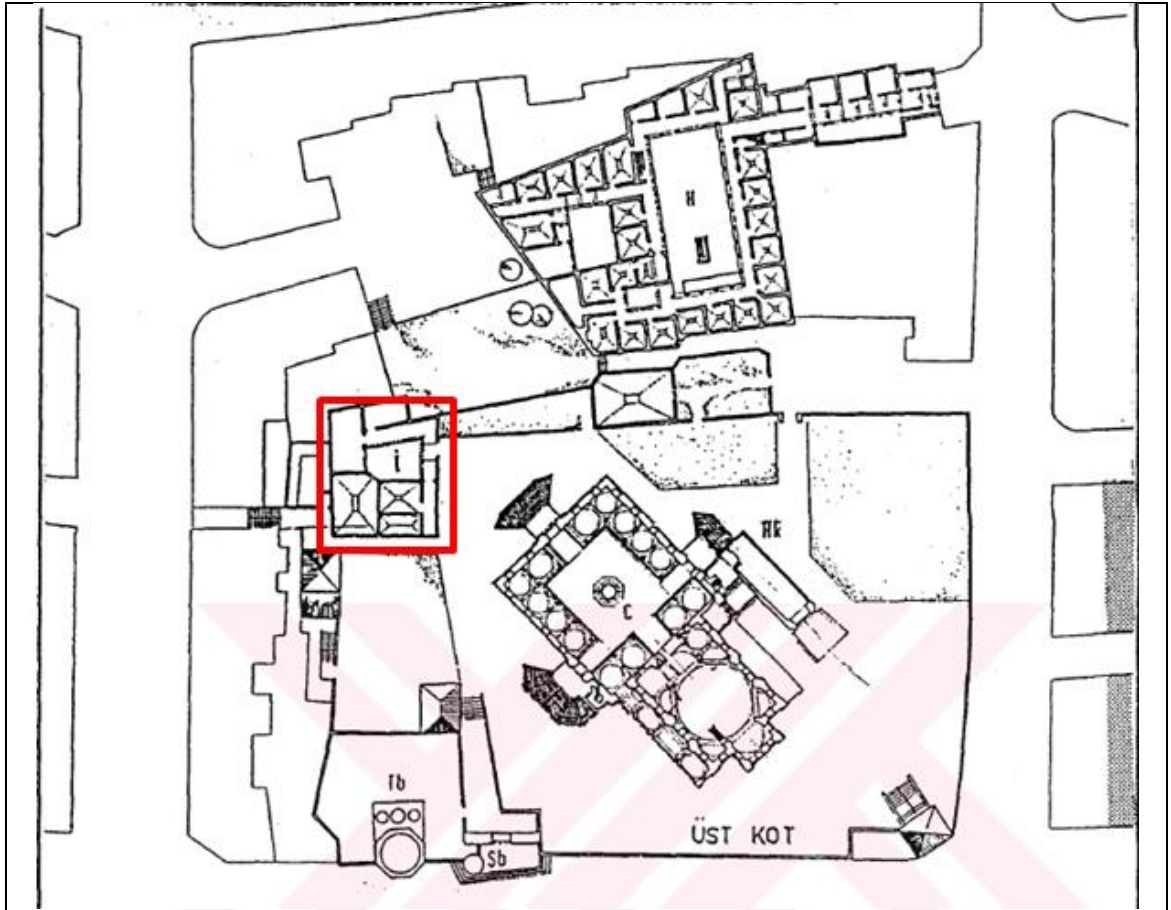
³⁹⁹ Neftçi, "Laleli...", s. 5.

⁴⁰⁰ Çobanoğlu, op.cit, s. 87.

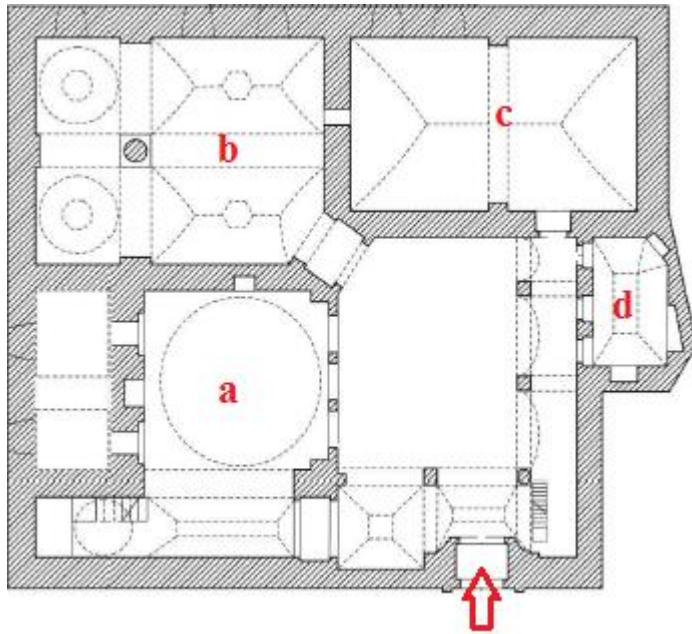
⁴⁰¹ Sürmen, "Laleli...", s. 28.

⁴⁰² Neftçi, op.cit, s. 64.

⁴⁰³ Çobanoğlu, op.cit, s. 88.

Şekil 144 Laleli Külliyesi Vaziyet Planı (Aras Neftçi)

Şekil 145 İmaretin Planı (P. Sürmen'den)

Şekil 146 Laleli İmaret-Güneybatı cephesi
(A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 147 Mutfağın giriş kapısı (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 148 Fodla fırını (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 149 İmaretin mutfağı (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 150 İmaretin Mekeli (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 151 İmaretin avlu kapısı üzerinde bulunan kitabe⁴⁰⁴
(A. GELİR ÇELEBİ)

⁴⁰⁴ Avlu kapısı üzerinde yer alan kitabede İnsan Suresi 8. Ayet yer almaktadır.

“Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler.”

2.8.4.6. Mihrişah Valide Sultan İmaretı

Külliyeın Adı ve Yapım Yılı	Mihrişah Valide Sultan Külliyesi-(1792-1795)
Banı ve Yeri	Mihrişah Valide Sultan - İstanbul
Mimarı	Mehmed Arif Ağa ve Ahmed Nurullah Ağa'nın başmimarlıkları döneminde yapılmıştır.
İmaretin Tipolojisi	İmaret bir iç avluya ve "U" şeklinde bir plana sahiptir
İmaretin Bölümleri	Mekel, mutfak, fırın, kiler, odalar.
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	Kağır yığma
Personel Sayısı	23 ⁴⁰⁵
AÇIKLAMALAR	
<p>Gürcü asıllı olduğu sanılan Mihrişah Valide Sultan, Sultan III. Mustafa'nın başkadını ve Sultan III. Selim'in de annesidir. Sultan III. Mustafa'nın vefatından sonra eski saraya gönderilmiş ve 15 yılını burada geçirmiş olan Mihrişah Valide Sultan, oğlu III. Selim'in tahta çıkışıyla birlikte Valide Sultan sıfatı ile tekrar Topkapı Sarayı'na dönmüřtür⁴⁰⁶.</p> <p>Mihrişah Valide Sultan kendi adını taşıyan külliyeı İstanbul'un Eyüp semtinde Bostan İskelesi yakınına inşa ettirmiştir. Külliye; türbe, imaret, sebil, çeşme ve mektepten oluřmaktadır⁴⁰⁷. Mihrişah Valide Sultan Külliyesi'nin Barok özelliklere sahip mermer cephesi, yuvarlak kemerli madeni şebekeli pencereler, taç kapıları, sebil ve çeşmeleri bulunmaktadır⁴⁰⁸. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bir belgeden, Mihrişah Valide Sultan Külliyesi'nde ve imaretinde kullanılan mermerlerin Marmara adasından getirildiği anlařılmaktadır⁴⁰⁹.</p>	

⁴⁰⁵ V.G.M.A., Defter no: 636, sıra no: 1.

⁴⁰⁶ Sakaoğlu, "Mihrişah...", s. 458.

⁴⁰⁷ Gültekin, "Mihrişah...", s. 459.

⁴⁰⁸ Parlak, "Mihrişah...", s. 42.

⁴⁰⁹ B.O.A. , *Cevdet Belediye, Dosya no: 97, Gömlek no: 4838. (...Valide Sultan aliyetü'ř-şan efendimiz hazretleri taraflarından İstanbul'da vâki medine-i Hazret-i Eba Eyyüb el-Ensari radyu anhu'l-bari civârında hasbeten lillahi ve taleben li-mardati'l-ilah müceddeden bina ve ihyâsına irade-i aliyyeleri erzani buyurulan imaret-i amire ve türbe-i latif ve sebil-i lazimesiçün cezire-i Marmara'dan ber-mûceb-i defter müfredâtı der-aliyye'ye celb ve nakli iktiza iden ecnas seng ve mermer taşını ustaları ocak sahiblerinden bir muktedir ustanın tayin ve mahall-i mezbûrede kat ve ihrac ve paşa limanında kışlaya merbût olan sefinelere tahmil...)*

Külliyenin güney cephesinden giriş yapılan imaretin avlu kapısı Selçuklu portallerini hatırlatacak ölçüde anıtsal olarak inşa edilmiştir. Kapı kemerinin üzerinde kitabesi bulunur. Kapının kenarlarında ise ince mermer sütunlar ve bunların üzerinde de III. Selim'in tuğraları mevcuttur⁴¹⁰.

Mihrişah Valide Sultan İmaret, 18. yüzyılda yapılmış diğer imaretlerle karşılaştırıldığında daha geniş ve kapsamlı bir yapı olduğu görülmektedir⁴¹¹. İmaret, kuzey, doğu ve batı yönlerinden kubbeli revaklarla çevrilidir⁴¹². "U" şekline sahip planının kuzeyde yer alan orta kolunda fırın (a), mutfak (b) ve mekel (c) mekânları bulunmaktadır⁴¹³. İmaret kapısının tam karşısında gelen bu bölüm sekizgen kasnaklar üzerindeki pandantifli kubbelerle örtülü olup, soldaki batı yönünde, diğer ikisi doğu yönünde yarım aynalı tonozla genişletilmiştir. Ortadaki imaretin mutfağıdır (b). Mutfağın doğusunda fırın bulunur. Batısındaki mekel (c) ise günümüzde kesilen etlerin konulduğu soğuk hava deposudur⁴¹⁴. Doğu ve batı kolunda yer alan aynalı tonozla örtülü mekânlar ise imaretin diğer fonksiyonları için ayrılmış kısımlarıdır⁴¹⁵. Mihrişah Valide Sultan İmaret avlu girişinin iki yanında Mısırlı Fazıl Mustafa Paşa ve ailesine ait demir şebekeli lahitler bulunmaktadır⁴¹⁶.

⁴¹⁰ Gültekin, op.cit, s. 460.

⁴¹¹ Sürmen, "Laleli...", s. 55.

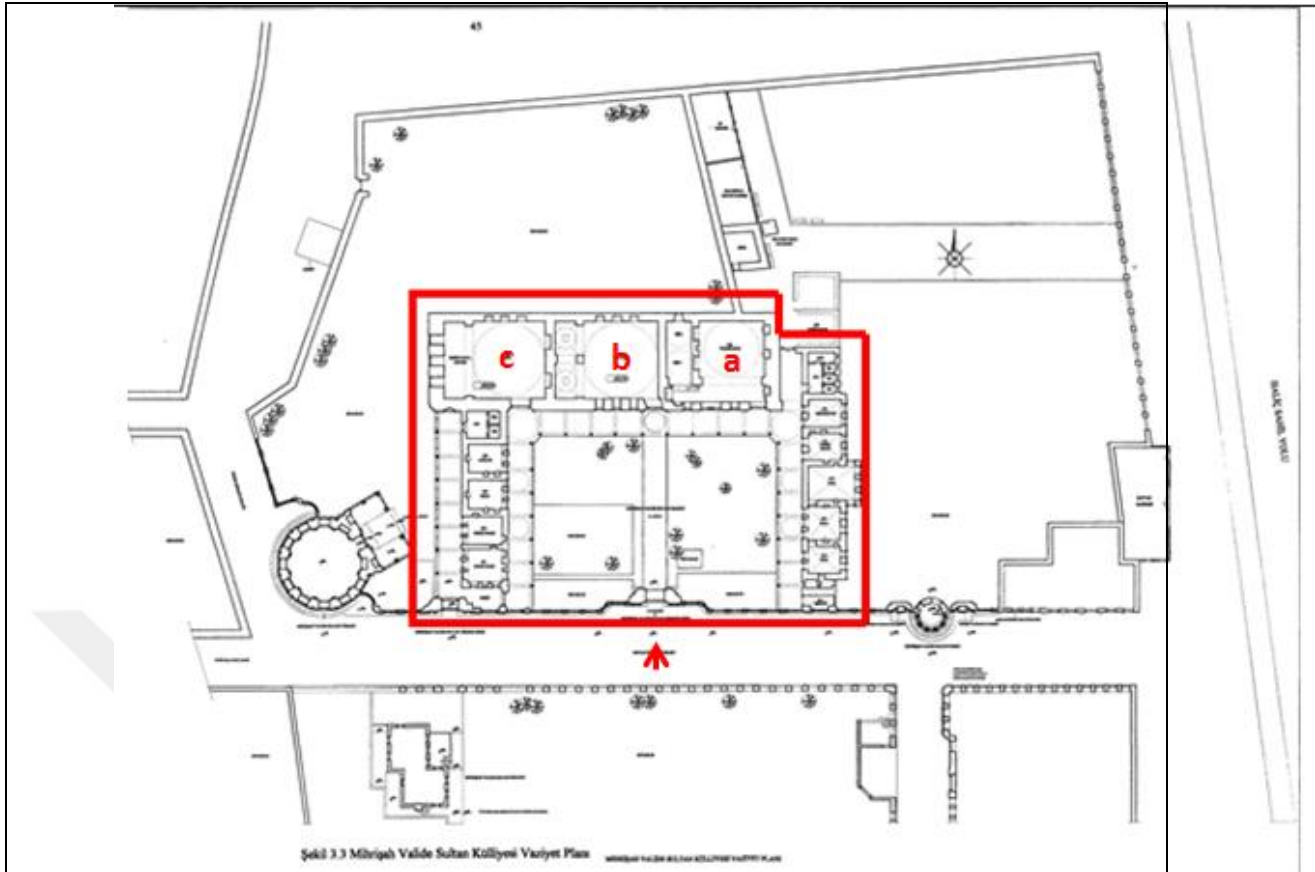
⁴¹² Gültekin, op.cit, s. 460.

⁴¹³ Sürmen, op.cit, s.55.

⁴¹⁴ Parlak, op.cit, s. 43.

⁴¹⁵ Sürmen, op.cit, s. 55-56.

⁴¹⁶ Gültekin, op.cit, s. 460.

Şekil 152 Mihrişah Valide Sultan Külliyesi Vaziyet Planı (Didem Aydın)

Şekil 153 Mihrişah Valide Sultan İmareti Taç Kapısı⁴¹⁷
(A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 154 Mihrişah Valide Sultan İmareti Avlusu
(A. GELİR ÇELEBİ)

⁴¹⁷ Avlu Kapısı üzerindeki kitabede İnsan Suresi 9. Ayet yer almaktadır.

“Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz. Sizden bir karşılık ve bir teşekkür beklemiyoruz.”

Şekil 155 Avlu revakları (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 156 Soğuk hava deposu olarak kullanılan mekel (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 157 Mutfak kapısı üzerinde bulunan kitabe⁴¹⁸ (A. GELİR ÇELEBİ)

Şekil 158 Mekelin giriş kapısı üzerinde bulunan kitabe⁴¹⁹. (A. GELİR ÇELEBİ)

⁴¹⁸ Mutfak kapısı üzerinde İnsan Suresi 8. Ayet yer almaktadır.

“Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler.”

⁴¹⁹ Mekel kapısı üzerindeki kitabede Zariyat Suresi 58. Ayet yer almaktadır.

“Şüphesiz Allah rızık verendir, güçlüdür, çok kuvvetlidir.”

2.8.4.7. Bursa Hüdavendigâr İmaretî

Külliye'nin Adı ve Yapım Yılı	Hüdavendigâr Külliyesi(1367-1386/ 1906)
Banisi ve Yeri	I. Murad- II. Abbülhamid ⁴²⁰ -Bursa
Mimarî	Bilinmemektedir.
İmaretin Tipolojisi	İmaret, bir iç avluya ve "L" şeklinde plana sahiptir.
İmaretin Bölümleri	Vakfiyeye göre, çok sayıda mekân, mesken, mutfak, odun deposu, su kuyusu ve ambardan oluşmaktaydı ⁴²¹ .
Yapım Malzemesi ve Teknolojisi	İmaretin duvarları günümüzde tamamen sıvalıdır ⁴²² .
Personel Sayısı	Hüdavendigâr imaretine ait münhasır bir vakfiye bulunmamaktadır.

AÇIKLAMALAR

Hüdavendigâr külliyesi I. Murad tarafından, şehrin dışında ovaya hâkim Çekirge semtinde yaptırılmıştır. Külliye'nin bulunduğu yerde şifalı sular çıkması sebebiyle Kaplıca İmaretî de denilmiştir. Çekirge semti 1950'lerden itibaren büyüyerek Bursa şehri ile birleşmiş ve Bursa'nın bir mahallesi olmuştur⁴²³.

Külliye, Çekirgedeki küçük bir tepeye, merkezinde cami olmak üzere, muhtemelen mevcut sokak dokusu ve topografik özelliklere uyum gösterecek şekilde yayılmıştır. I. Murad, külliye'yi, Biga'nın fethi ve Sırp Sındığı Zaferi ardından inşa ettirmiştir⁴²⁴. I. Murad'ın Bursa'da imaret yaptırması ile ilgili olarak Aşıkpaşazade şunları nakletmektedir: "...*"Sırsındığı" der-ler. Kâfirlerin kırılıp bozulduğunu padişah işitince döndü, tekrar Bursa'ya geldi. Oğullarını sünnet ettirdi. Yenişehir'de bir imaret yaptı. Adına Postîn-pûş denilen bir derviş var idi. Ona bir zaviye yapıverdi. Sonra Bilecik'te bir Cuma mescidi yaptı. Kendine de Bursa'da saray*

⁴²⁰ I. Murad tarafından yaptırılan imaret, 1906 senesinde II. Abdülhamid tarafından yenilenmiştir. 1 Eylül 1906'da II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 30. yıldönümünde törenle hizmete girmiştir. (Bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarîsinin İlk Devri, c:1, s.290, İstanbul 1989.)

⁴²¹ Ayverdi, Osmanlı..., s. 223.

⁴²² Duvarların üç sıra tuğla bir sıra moloz taşla inşa edildiği belirtilmektedir. (Bkz. Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler c: 3, s. 387.)

⁴²³ Eyice, "Hüdâvendigâr...", s. 290-291.

⁴²⁴ Peker, "Bursa...", s. 18.

kapısında bir cami yaptı. Ayrıca Kaplıca'da bir imaret üzerinde bir medrese yaptı.”⁴²⁵

Mehmet Neşri ise eserinde “... Bursa hisarunda sarayda kapu dibinde bir cami' yaptı. Ve Kaplıca'da dahi bir 'imâret yapub üzerine medrese yaptı”⁴²⁶ şeklinde nakletmektedir.

Hoca Saadettin ise şöyle nakletmektedir: “...buyruğu gereğince evvela Saray-ı Âmire karşısında görkemli bir cami yaptırılması yolunda dünyalar kadar değerli ferman çıktı. 767 (M. 1365-66) yılında bu hayırlı işe başlandı. Şehrin arka yakasında, halâ Kaplıca diye tanınan, temizlik ve güzelliği ile övülen bir güzel hamam yaptırdı. Bunun yanı başında da Sizlere sofralar kurduğumuz, tek Allah hakkı içindir, emrinden aldığı duygu ile bir imaret ve misafirhane, mescit, mescidin üst katında medrese ve öğrencileri hücreleri inşa ettirdi.”⁴²⁷

Caminin batısında bulunan bugünkü imaret, ilk imaret değildir. II. Abdülhamid tarafından 1906'da yeniden inşa ettirilmiştir⁴²⁸. Doğu cephesindeki kapısı üzerinde kitabesi mevcuttur. Duvarları üç sıra tuğla, bir sıra moloz taş ile örülen imaret, yapılan yenilemeler sonunda büyük salonlara ayrılmıştır. Duvarları sıvanmış, çatısı ahşapla kaplanmış ve kiremitle örtülmüştür. İmaretin yenilediği dönemin mimari ve sanatsal üslubu etkisinde kalındığı görülmektedir⁴²⁹. Kapısı üstündeki altı satırlık bir kitabe bulunmaktadır. Külliye'nin diğer binaları ile birlikte buranın da yenilediği anlaşılmaktadır. Esas yapı hakkında ise bilgi bulunmamaktadır. E.H. Ayverdi eski yapıdan sadece bir pencerenin kalmış olduğunu bildirir. Üstü çatı ile örtülü ve içinde beş ocak yeriyse bacalar olan bina çok harap durumda iken 1976-1978 senelerinde tamir edilmiştir⁴³⁰.

⁴²⁵ Aşıkpaşazade, “Osmanğollarının...”, s. 117.

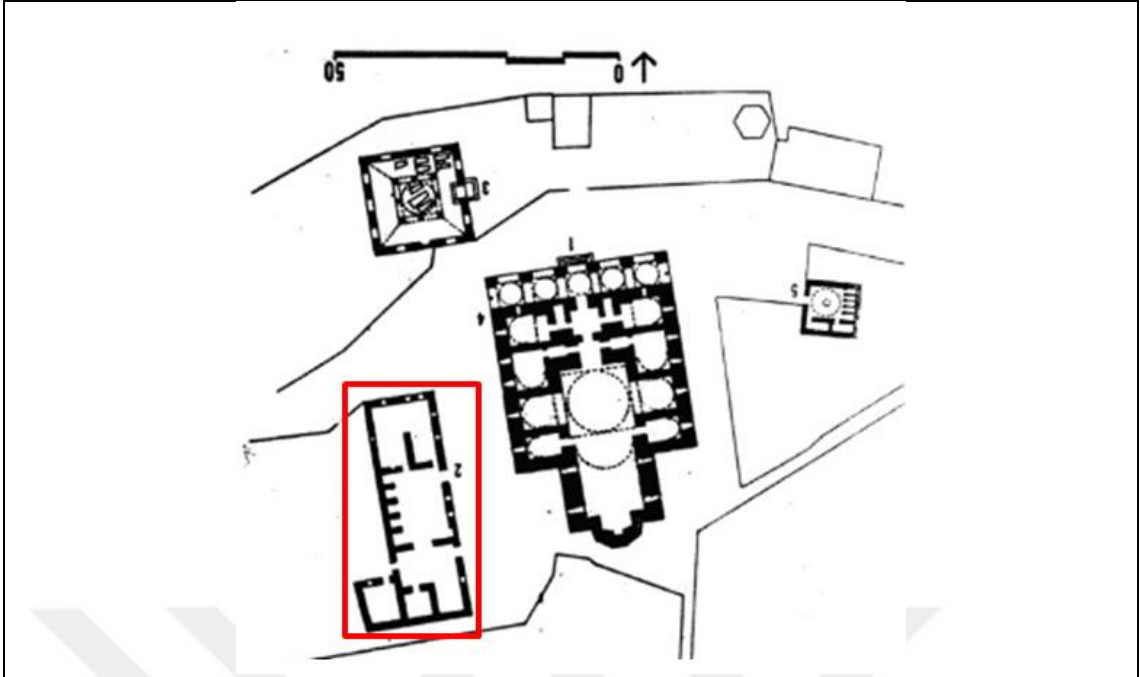
⁴²⁶ Mehmed Neşri, Kitab-ı..., c:1, s. 203.

⁴²⁷ Hoca Saadettin, Tâcü't..., c:1, s. 130.

⁴²⁸ Ayverdi, Osmanlı..., s. 290.

⁴²⁹ <http://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/wp-content/uploads/sultan-kulliyeleri.pdf>

⁴³⁰ Eyice, op.cit, s. 294.

Şekil 159 Hüdavendigâr Külliyesi Vaziyet Planı (<http://www.sehrinesesver.com/sehir/toplumu-ve-dogayi-ilmek-ilmek-dokumus-bir-kent-bursa/>)

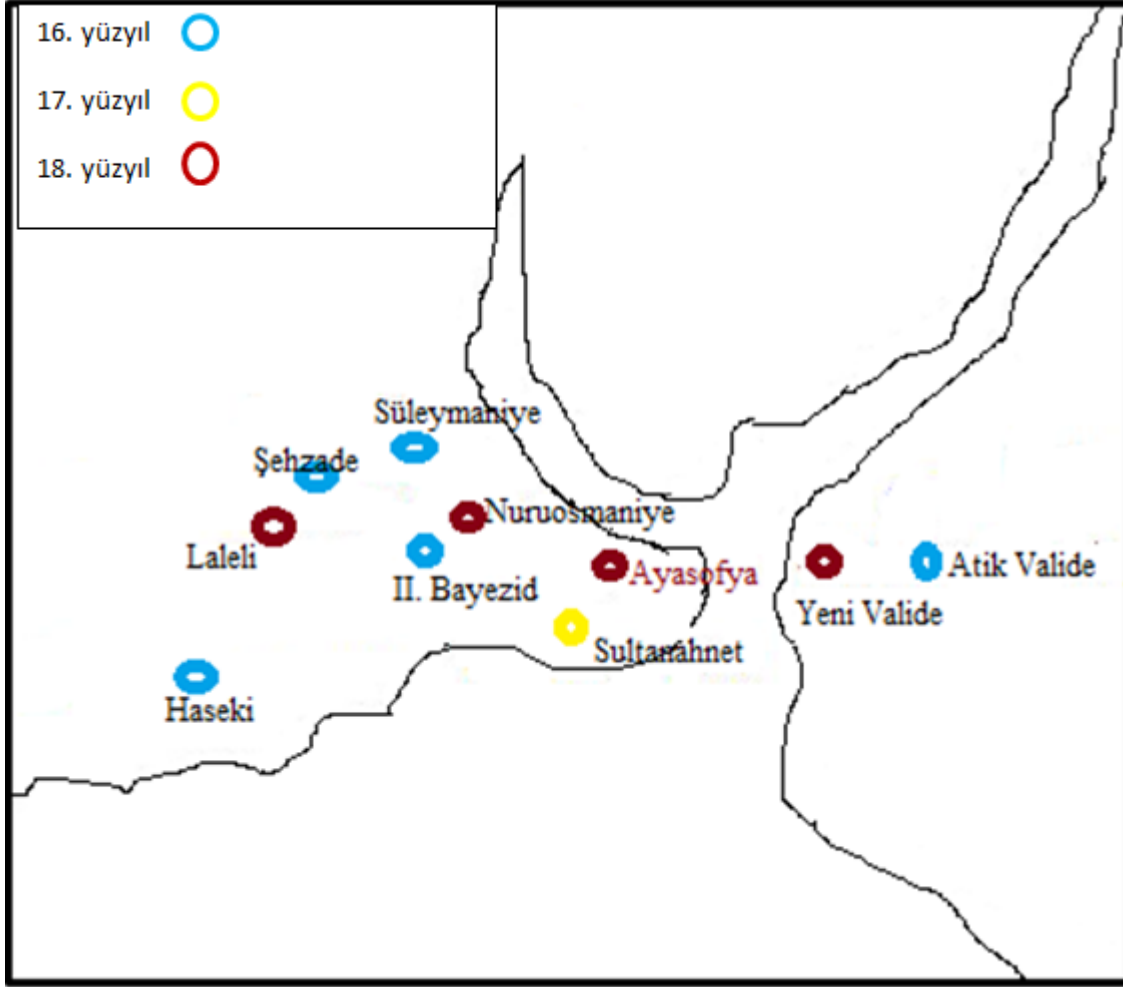

Şekil 160 Hüdavendigâr İmaretİ Doğu Cephesi (<http://alanbakanligi.bursa.bel.tr/wp-content/uploads/sultan-kulliyeleri.pdf>)

Şekil 161 İmaretin güneydoğu cephesi. (<http://alanbakanligi.bursa.bel.tr/wp-content/uploads/sultan-kulliyeleri.pdf>)

2.10. İstanbul İçinde Bulunan Külliyyelerin Harita Üzerinde Dağılımı

2.11. İmaret Tablo

Sıra No	Yapının Adı	Yeri	Y. Tarihi	Banisi	Mimarı	Külliye in Özelliği (Şehir içi/ Menzil)	Müsta kil Avlusu	Per son el Say ısı
1	Yeşil İmaret	Bursa	1413-1421	I. Mehmed	Hacı İvaz Paşa	Ş	Yok	22
2	Muradiye İmaret	Bursa	1425-1426	II. Murad	-	Ş	Yok	16-33
3	Hatuniye İmaret	Tokat	1485	II. Bayezid	-	Ş	Yok	19
4	II. Bayezid İmaret	Amasya	1481-1486	II. Bayezid	-	Ş	Yok	28
5	II. Bayezid İmaret	Edirne	1484-1488	II. Bayezid	-	Ş	Var	28-31
6	II. Bayezid İmaret	İstanbul	1501-1505	II. Bayezid	Yakup Şah?	Ş	Var	41
7	Kurşunlu İmaret	Eskişehir	1515-1526	Çoban Mustafa Paşa	-	M	Yok	14
8	Çoban Mustafa Paşa İmaret	Kocaeli	1523-1524	Çoban Mustafa Paşa	-	M	Yok	20
9	Sinan Paşa İmaret	Afyon	1524-1525	Sinan Paşa	-	Ş	Yok	8
10	Kasım Paşa İmaret	Bilecek	1525-1528	Güzelce Kasım Paşa	-	M	Yok	-
11	Haseki İmaret	İstanbul	1539-1551	Haseki Hürrem	Mimar Sinan	Ş	Var	36
12	Şehzade Mehmed İmaret	İstanbul	1543-1548	Kanuni Sultan Süleyman	Mimar Sinan	Ş	Var	41
13	Yakup Ağa İmaret	Kastamonu	1547-1548	Yakup Ağa	-	Ş	Yok	-
14	Süleymaniye İmaret	İstanbul	1550-1557	Kanuni Sultan Süleyman	Mimar Sinan	Ş	Var	43
15	Sultan Selim İmaret	Konya	1563-1564	II. Selim	Mimar Sinan	M	Yok	25
16	Sinan Paşa İmaret	Bursa	1572/3-1583	Sinan Paşa	-	M	Yok	21 150

Sıra No	Yapının adı	Yeri	Y. Tarihi	Banisi	Mimarı	Külliye nin Özelli ği (Şehir içi/Menzil)	Müstak il Avlusu	Per son el Say ısı
17	Sokullu Mehmed Paşa İmareti	Hatay	1574-1575	Sokullu Mehmed Paşa	Mimar Sinan	M	Var	39
18	Lala Mustafa Paşa İmareti	Konya	1576	Lala Mustafa Paşa	Mimar Sinan	M	Yok	11
19	Atik Valide İmareti	İstanbul	1570-1579	Nurbanu Sultan	Mimar Sinan	Ş/M	Var	60
20	Muradiye İmareti	Manisa	1583-1586	III. Murad	Mimar Sinan	Ş	Var	-
21	Halime Hatun İmareti	Manisa	1595-1603	Halime Hatun	-	Ş	Var	-
22	Sultan Ahmed İmareti	İstanbul	1609-1620	I. Ahmed	Sedefkâr Mehmed Ağa	Ş	Yok	32
23	Yeni Valide İmareti	İstanbul	1708-1711	Gülnuş Emetullah Sultan	-	Ş	Var	33
24	Damat İbrahim Paşa İmareti	Nevşehir	1726-1727	Damat İbrahim Paşa	Mehmed Ağa	Ş	Var	-
25	Ayasofya İmareti	İstanbul	1742-1743	I. Mahmud	-	Ş	Var	38
26	Nuruosmaniye İmareti	İstanbul	1749-1755	I. Mahmud / III. Osman	Simeon Kalfa	Ş	Var	49

27	Laleli İmaret	İstanbul	1760-1764	III. Mustafa	Kara Ahmed Ağa / Mehmed Tahir Ağa	Ş	Var	34
28	Mihrişah Valide Sultan	İstanbul	1792-1795	Mihrişah Valide Sultan	Mehmed Arif Ağa / Ahmed Nurullah	Ş	Var	23
29	Hüdaven digar İmaret	Bursa	1367-1386/1906	I. Murad / II. Abdülhamid	-	Ş	Var	-

Günümüzü ulaşmış olan 29 imaretin 11 tanesi Osmanlı Devleti'ne en uzun süre başkentlik yapmış olan İstanbul'da bulunmaktadır. Bunda İstanbul'un payitaht olması ve daha yoğun nüfusa sahip olması gibi sebepler etkilidir. Yine Osmanlıya başkentlik yapmış olan Bursa, önemli bir şehzade sancağı olan Amasya ve Konya en fazla sayıda, günümüze ulaşmış olan imarelere ev sahipliği yapmaktadırlar.

29 imaretin 15 tanesi padişahlar, 4 tanesi padişah hanımları ve valide sultanlar, 9 tanesi ise devlet ileri gelenleri tarafından yaptırılmıştır. Sadece Gölarmara Halime Hatun İmaret, padişah dayesi tarafından yaptırılmıştır. Yine 29 imaretin 7 tanesi menzil külliyesi, bir tanesi ise (Atik Valide Sultan) hem şehir içi hem de menzil külliyesi özelliği taşımaktadır.

İmaretler ve parçası oldukları külliyeler, hem bir imar politikasının, hem de iktidarın görünür olma arzusunun bir neticesidir. Taşdıkları önem gereği her biri bir miras olan bu yapılar aynı zamanda bir geleneğin de temsilcisidirler. İmaretler kurmak, başka bir deyişle, halkın yeme-içme ihtiyaçlarını karşılamak, çok yönlü ele alınması gereken bir konudur. Tezin üçüncü bölümü içerisinde Osmanlı'nın önemli hayır kurumlarından biri olan imaretlerin kurulmalarının altında yatan nedenler sunulacaktır. Osmanlı öncesinde bu tip hayır kurumlarının olup olmadığı, bu geleneğin nasıl Osmanlıya kadar geldiği de bölüm içerisinde yer alacak konulardandır.

İmaret geleneğinin, somut olmayan bir kültür mirası olarak da değerlendirilmesi gerektiği üçüncü bölümün amacını oluşturmaktadır. "İmaret Geleneği" günümüze kadar

somut olmayan bir kültür mirası olarak tanımlanmamış olup, tezin üçüncü bölümü “İmaret Geleneği”nin neden somut olmayan kültür mirasıdır sorusuna cevap olması amacını taşımaktadır.

Yaşayan bir miras olan imaret geleneğinin günümüzde nasıl dürdürüldüğü de geçmiş kadar önem taşımaktadır. Bu doğrultuda her biri kültür mirasının parçası oldukları için, fiziki korunmalarının önemli olmasının yanında aynı zamanda somut olmayan kültür mirası özelliği taşıması sebebiyle de bu geleneğin sürdürülmesi gerekmektedir.

3. Bölüm

İmaret Geleneği

3.1. Osmanlı Öncesi Toplu Beslenme Kültürüne İlişkin:

Toplumları diğer toplumlardan ayıran ve varlıklarını devam ettirmelerini sağlayan en önemli etken kültürdür. Kültürü meydana getiren en önemli öğeler ise beslenme tarzı ve pratikleridir. Kültürün simgeselliği noktasında ise besinlerin fizyolojik ihtiyacı karşılamaındaki rolünden farklı olarak statü inşası sürecindeki rolü oldukça önemlidir⁴³¹. Türk devletlerinde de yeme içme pratikleri ve bu pratiklerin otoriteyi elinde bulunduran hakanın gücünün meşrulaştırılması ve itaat süreci üzerindeki etkisi görülmektedir⁴³².

İktidar, güç ve yemek arasındaki bu bağlantıya Orta Asya Türk Devletleri'nde görülen "Toy" u örnek olarak gösterebiliriz. Toy, ordu karargâhı anlamına gelmekte olup, bir diğer anlamı ziyafet ve düğündür. Hükümdarlar kendilerine destek veren beylere ve halka, onlar için ne kadar büyük fedakârlık yapabileceklerini bu Toy'lar vasıtasıyla gösteriyorlardı. Bu sebeple Toy'a katılmak halk için ve bilhassa beyler için önem arz etmekteydi. Kısacası Toy'a katılmak iktidarın desteklenmesi ve itaat anlamına gelmekteydi⁴³³.

XI. yüzyılda yazılmış olan Kutadgu Bilig'de de yiyecek, yönetilenler ve yöneticiler arasındaki ilişkinin merkezini teşkil etmektedir. *"Onlar sadece karınlarını nasıl doyuracaklarını bilirler ve boğazlarından başka bir şey düşünmezler. Onun için karındaşım, onlarla ilişki kur, onlara içgü ile aş ver..."*⁴³⁴ ifadeleri yer almaktadır. Yusuf Has Hacib tarafından yazılan Kutadgu Bilig'de, hükümdarın sahip olması gereken vasıflar içerisinde cömertlikten de bahsedilmektedir. Halkının ihtiyaçlarına cevap veren bir hükümdarın meşruiyetini sağlamış ve kut almış olduğunu, aksi durumda ise sadece hükümdarlık makamını işgal eden bir zorba olduğu belirtilerek şu ifadelere yer verilir:

"Kara halkın kaygısı hep karındır: onun çalışıp didinmesi hep boğazı içindir".

"Memlekette bir kimse bir gece aç kalsa, onu tanrı sana soracaktır; gözünü aç"

"Bey insanlara faydalı ve cömert olmalı, dünya halkına ondan tokluk gelmelidir"

⁴³¹ Beşirli, "Türk...", s. 140.

⁴³² Beşirli, op.cit, s. 142.

⁴³³ Koca, "Toy", s. 271.

⁴³⁴ Singer, op.cit, s. 485.

“Ey devletli hükümdar eğer kuldun fakir adını kaldırmazsa o nasıl bir bey olur?”⁴³⁵

Kül Tigin ve kardeşi Bilge Kağan için dikilmiş olan Göktürk kitabelerinde de halkın doyurulması ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Bilge Kağan anıtında: *“Tanrı buyurduğu için, devletim kismetim var olduğu için, ölecek milleti diriltip besledim. Çıplak milleti elbiseli kıldım. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım. Değerli illiden, değerli kağanlığından daha iyi kıldım. Dört taraftaki milleti hep tabi kıldım, düşmansız kıldım. Hep bana itaat etti”⁴³⁶* ifadeleri yer almaktadır. Kül Tigin anıtında: *“Tanrı bağışlasın, devletim var olduğu için, kismetim var olduğu için ölecek milleti diriltip besledim. Çıplak milleti elbiseli, fakir milleti zengin kıldım”⁴³⁷* ifadeleri yer alır.

Dede Korkut hikâyelerinde adı geçen Deli Dumrul’un Tanrıya karşı hacet ve dilek yakarışında ise şu ifadeler yer almaktadır:

“Dayim turan cebbar Tanrı

Ulu yollar üzerine

İmaratlar yapam senin için

Aç görsem toyurayum senün için

Yalıçak görsem tonadayım senün için”⁴³⁸

Türkler XI. yüzyılda Anadolu’ya geldiklerinde yabancıları olmadıkları Bizans kurumlarıyla karşılaşmışlardır. Bizans bu dönemde artık zayıflamış bir devlet olsa dahi yolculara ve hastalara yiyecek dağıtmaktadır. Eksenon adı verilen bu kurumlar, hem Selçuklular hem de onlardan sonra Anadolu’ya gelen beylikler tarafından kurulan kurumlara (han) benzemektedir. Romanın mirası olan bu eksenonlar hanların ve kervansarayların oluşumuna büyük olasılıkla etki etmiş kurumlardır. Eksenonlar başkent ve büyükşehirlerde,

⁴³⁵ Beşirli, “Kutadgu...”, s. 29-30.

⁴³⁶ Ergin, Orhun..., s. 39.

⁴³⁷ Ergin, op.cit, s. 25.

⁴³⁸ Kılıç, “Eski Türklerde...”, s. 19.

bu şehirleri ziyarete gelen (hac, ticaret ya da başka amaçlarla) yolcuların konaklama ve yiyecek ihtiyaçlarını karşılayabilme özelliğine sahiptiler⁴³⁹.

Ortaçağ İslam dünyasının başarılı devlet adamlarından biri ve Selçuklu Devleti'nin veziri olan Nizamülmülk (gerçek adı Ebû Alî Kıvâmüddîn Hasen b. Alî b. İshâk et-Tûsî) tarafından kaleme alınan Siyasetname'de iyi bir hükümdarın sahip olması gereken özelliklere yer verilmiştir. Nizamülmülk'e göre iyi bir hükümdarın her zaman iyi sofralar kurması gerekir ve şu sözleri ekler: *“Dünyada hiçbir iş cömertlikten ve ekmek vermekten daha iyi değildir. Her gün yemek vermekte kusur etmemek gerekir. Cihanda az kazanmış ve kazanmakta olan herkes ekmek vermekten elde etmişlerdir. Her devirde, İslam'da ve küfürde hiç bir iyi huy ekmek vermekten daha iyi değildir”*⁴⁴⁰.

Osmanlıdaki gibi günlük yemek dağıtımının gerçekleştiği ve imar programının bir parçası olan özel mutfaklardan bahsedebilmek mümkün gözükmemektedir. Dağıtılan yemekler ve kurulan sofralar daha çok bir etkinliğin parçası olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Ancak kurulan bu müesseselerde, farklı kültürler ile etkileşimi ve geçmişten getirdikleri alışkanlıkların da payı bulunmaktadır.

Türkiye Selçuklularında imaretler, cami, medrese gibi toplumun bizzat hizmetlerinden yararlandığı binalar olup, bunların vakıflarına da imaret vakıfları denmektedir. Türkiye Selçuklularında Osmanlı Devleti'nde görülen aşevi (imaret) nin fonksiyonunu üstlenen ve şehirdeki öğrencilere, misafirlere ve muhtaç insanlara yemek dağıtılan imaret kurumları da vardı. Bunlardan bir tanesi, "Darüzziyafe" adı ile bilinmekteydi. Medrese ve zaviyelerin yanında yapıldıkları görülmektedir. Büyük şehirlerde devlet erkânının ve önemli misafirlerin ağırlandığı ve yemek verildiği, "Darüssiyade" imaretleri bulunmaktaydı⁴⁴¹.

İslam topraklarında görülen yemek dağıtımının örneklerinden biri de Bağdat'ta Halife El-Nasır Lidinillah'ın (Abbasi halifesi, 1180-1225) yardımı kurumsallaştırma çabasıdır. Halife Recep ayında sadaka verilmesini Ramazan ayında ise çorba mutfaklarının kurulmasını istemiştir. Aynı zamanda kimsesizler için her gün ekmek, sadaka ve yiyecek verilmesi de istekleri arasındadır. Yapılan bu yemek dağıtımlarına on ve on ikinci yüzyıllarda Fatimilerde de rastlanmaktadır. Burada kurulan sofralara “simat” adı verilmekte ve insanlar burada oruçlarını açmaktadır⁴⁴². Yine Memlûklerde de Ramazan ve Kurban Bayramları vesilesiyle

⁴³⁹ Singer, op.cit, s. 487.

⁴⁴⁰ Nizamülmülk, Siyasetname, s. 91.

⁴⁴¹ Demir, “Türkiye...”, s. 43.

⁴⁴² Singer, op.cit, s. 486.

simat kurulduğu görülmektedir. Aynı zamanda bir sultan tahta geçince ve biri öldüğünde de simat kurulduğu bilinmektedir⁴⁴³.

XIV. yüzyılın önemli seyyahlarından İbn Battûta, Tuhfetü'n Nüzzar fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr ya da literatürdeki adıyla Rihletü İbn Battûta (İbn Batuta Seyahatnamesi) olarak bilinen eserinde yaklaşık 28 yıl boyunca gezip gördüğü yerleri kaleme almıştır⁴⁴⁴. İbn Battûta Anadolu illerini gezerken konakladığı birçok zaviyeden de bahsetmektedir. Karesi Beyliği (Balıkesir)'ne yaptığı seyahat ile ilgili: "...Burada yolcuların inebileceği bir imaret vardır ki, her yolcu üç gün süre ile yer, içer, yatar, kalkar. Bu imareti Türkmen Padişahlarından biri yaptırmıştır. Bize gelince Bursa'da tanınmış ahi şeyhlerinden biri olan Şemseddin'in zaviyesine inmiştik. Orada misafir iken eyyam-ı aşura (aşure günleri) yani on muharrem gelip çattı. O akşam zaviyenin sahibi büyük bir ziyafet tertip etti..."⁴⁴⁵ demektedir. Bu bilgiden misafirlerin yeme, içme ve konaklama ihtiyaçlarının üç gün süre ile karşılandığını öğrenmekteyiz.

XII. yüzyıldan itibaren, İslam coğrafyasında inşa edilmiş olan tekke ve zaviyeler, Osmanlı'nın Anadolu'da ve Balkanlarda kurumsallaşması aşamasında önemli görev üstlenmiş yerlerdir. Genelde her zaviyenin ibadethanesi, toplantı odaları ve ortak yaşam alanları bulunup, bunların birçoğunda da mutfak mevcuttur⁴⁴⁶. Tekke kültüründe mutfaka atfedilen önem, Anadolu'da ritüele dönüşmüş yemek olgusunun bir yansımasıdır. Bazı tarikatlar hakkında tutulmuş olan kayıtlarda, dervişlerin okudukları, çalıştıkları, ibadet ettikleri ve misafir ağırladıkları yerler zihinde genel hatları ile canlandırılabilirken, mutfaklar hakkında daha fazla bilgi sunulması da bunun bir göstergesidir⁴⁴⁷.

Zaviyeler, yemek sağlama açısından oldukça önemli görev üstlenmiş ve geniş destekçiye sahip mekânlar olmuştur. Fakat imarethaneler, Osmanlı ailesinin ve saray çevresinin himayesinde kalmış yapılardır. Mevcut bu durum imarethanelerin, külliyelerin bir parçası olarak yapılmalarıyla anlaşılabilir⁴⁴⁸.

⁴⁴³ Çetin, "Memlük...", s. 113-114.

⁴⁴⁴ Göksoy, "İbn Battuta'ya...", s. 50.

⁴⁴⁵ İbn Batuta., s. 45.

⁴⁴⁶ Singer, op.cit, s. 486.

⁴⁴⁷ Gündüzöz, "Osmanlı...", s. 178-179.

⁴⁴⁸ Singer, op.cit, s. 487.

3.2. İmaretten İstifade Eden Kitle

İmarethanelerden kimlerin istifade edeceği ve kaç öğün yemek dağıtılacağı elbette ki vakıfların yönetimi ile ilgili bilgileri içeren belgelerde (vakfiye) o vakıfların kurucuları (vâkıf) tarafından belirtilmiştir.

İmaretten yemek yiyecek olanların öncelikli olarak misafirler olduğu görülmektedir. Bunun dışında külliye personeli ve öğrenciler bulunmaktadır. Külliye'nin varsa darüşşifasında bulunan hastalar da bunlar arasındadır. Bunlardan başka sayısı değişen muhtaçlar da yer almaktadır⁴⁴⁹. İmaret yemeklerinin günlük tek tipliliği söz konusu olsa da misafirler için bu durum söz konusu değildir. Misafirlerin de rütbelerine göre farklı yemekler yediği görülmektedir⁴⁵⁰.

İmaretten istifade edenler arasında sadece Müslümanlar yer almıyordu. XVI. yüzyılda Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun temsilcisi olarak İstanbul'da bulunmuş olan Salomon Schweigger kaleme aldığı eserinde imaretlerden şöyle bahseder: *“Bu bağıştan zengin, fakir, Hristiyan, Yahudi veya Türk ayırımı yapılmadan herkes yararlandırılır. Özellikle de yolcular için bu düzenleme çok faydalı olur. Her yolcu böyle bir imarette üç gün kalıp, bütün olanakları kullanabilir, ama süre üç günü geçerse istismar kuşkusu uyanır ve kendisine yol gösterilir”*⁴⁵¹.

1555 yılında Osmanlı topraklarında bulunmuş olan bir başka Alman seyyah Hans Dernschwam ise gezi notlarında şu ifadelerle yer verir: *“Gebze’de güzel bir cami ve bir kervansaray var. Edirne yakınlarında Meriç üzerinde bir köprü yaptıran Polak Mustafa adında bir Paşa yaptırmış. Bu kervansarayda kalan herkese, Allah rızası için çorba verilmekte fakat atlara yem yok. Gebze’de ikinci bir cami daha gördük. Biz başka bir kervansarayda kaldık. Burada konaklama ücreti ödenmiyor. Yolcular bedava kalsın diye hayrat yapılmış.”*⁴⁵² Hans Dernschwam'ın bu sözlerinden konaklamanın ve yemeğin ücretsiz olduğu, ayrıca misafir ayırımı yapılmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

17. yüzyılın ünlü seyyahlarından biri olan Polonyalı Simeon, Kudüs'e hacca gitmek için, başta İstanbul olmak üzere Anadolu coğrafyasından da geçerek gerçekleştirdiği seyahatinde Osmanlı Devleti'ne ilişkin gözlemlerine de yer vermiştir. İstanbul-Edirne

⁴⁴⁹ Ertuğ, “İmaret”, s. 220.

⁴⁵⁰ Amy Singer, “Osmanlı...”, s.50.

⁴⁵¹ Schwigger, Sultanlar..., s. 128.

⁴⁵² Dernschwam, İstanbul..., s. 209.

arasındaki seyahatinden ve gözlemlerinden şu şekilde bahseder: “İstanbul’dan Edirne’ye kadar uzanan yol kâmilten kaldırımla ferş edilmiş olup, insanlar ve hayvanlar ayakları ıslanmadan yürürlerdi. Bundan başka her menzilde kâgır büyük mescitleri hanlar, odalar, hamamlar, misafîrhaneler ve hastaneler vardı.....nefis suların bulunduğu menzillerde günde iki defa pilav, yahni, zerde ve iki fodula ekmekten ibaret yemek çıkar”. Ayrıca seyahat sırasında kervanda bin kişi de bulursa hepsinin burada yiyip içebildiğini, hamamda yıkanabildiğini ve imkânlardan hem kendilerinin hem de hayvanlarının faydalanabildiğini ifade eder⁴⁵³.

Fransız Seyyah Du Loir, Paris’te 1654 yılında yayınlanan eserinde şu bilgileri aktarır: “Bütün Türkiye’de imaret denilen misafîrhaneler vardır. Buralarda hangi dine mensup olursa olsun bütün fakirlere ihtiyaçları nisbetinde yardım edilir. Hiçbir ayrıma tâbi tutulmaksızın bütün yolcular imaretlerde üç gün kalabilirler ve kaldıkları müddetçe de her öğün yemekte, vakıf şartı gereğince birer tabak pilavla ağırlanırlar. Şehirler ile yol boylarında imaretlerden başka her türlü şahsa kapıları daima açık duran kervansaraylar da vardır”⁴⁵⁴. Fransız seyyahın aktardığı bilgilerde yine imaretlerde üç gün ücretsiz yemek yenilip, konaklanabildiği ve herkese kapılarının açık olduğu görülmektedir.

Evliya Çelebi’nin de Seyahatname’sinde anlattıkları bu doğrultudadır. Filibe’deki bir imareten bahsederken: “Evvela köprü başında Şehabettin Paşa İmaretî: Bütün gelen giden yolculara, ateşe tapanlara, Hıristiyanlara, Yahûdilere, Kıptîlere, Frenglere, miskinlere, zengin ve fakirlere, gece ve gündüz cömert sofrası Keykavus Mutfağından minnetsiz dağıtılır...”⁴⁵⁵ der. Bu bilgiden, imarethanelerden herkesin ücretsiz bir şekilde yararlandığını görebilmek mümkündür.

3.3. İmaretlerde Dağıtılan Yiyecekler

Padişahın halka ve hatta imarete yemek yiyen insanlara kadar mevcut düzen ve yeme alışkanlıklarının devlet tarafından belirlendiği gözükmektedir. Sarayda çıkan her çorba kâsesine eklenecek nohut sayısından, imarete dağıtılacak yemeklere kadar saptayan da odur⁴⁵⁶.

⁴⁵³ Hrand der Andreasyan, Polonyalı..., s. 32-33.

⁴⁵⁴ <http://ihvanforum.org/55597-islam-da-vakif-anlayisi.html>

⁴⁵⁵ Evliya Çelebi, Seyahatname, c.3-2, s. 503.

⁴⁵⁶ Yerasimos, Sultan..., s. 45.

İmaretlerin vakfiyelerinde dağıtılacak yemeklerin çeşit ve miktarı açıkça belirtildiği gibi, kaliteli olması da nizamnamelerle sağlanmaya çalışılmıştır. İki öğünden az olmamak kaydıyla dağıtılan yemeklerin genel olarak fodla (fodula), çorba ve pilav olduğu, tatlı olarak da aşure, zerde ve zirbanın verildiği görülmektedir. Yüksek gelire sahip vakıfların imaretlerinde ise et ve etli yemekler, yoğurt, sebzeler, mevsimlik yiyecekler gibi çeşitli yiyeceklere de rastlanır⁴⁵⁷. Ancak birçok imaretin nakit kayıtlarında etin zaman zaman alındığı görülmektedir. Küçükbaş hayvan ve kümes hayvanlarının ise vakıf arazilerinde yetiştiriliyor olması muhtemeldi. Yine bu vakıf arazilerinde hayvanlar kesilip, sonrasında pişiriliyor olmalıydı. Daha büyük müesseselerde ise bu işlem için kesimhane kullanılmış olması ihtimal dahilindedir⁴⁵⁸.

İmarethanelerin bazılarında yiyeceğin yanında mum da dağıtılmaktaydı. Bunun sebebi muhtemelen, imarete gelenler içinden burada geceleyecek olanlara odalarını aydınlatması amacıyla mumun verilmiş olabileceğidir. Evliya Çelebi, Üsküdar sahilinde bulunan Mihrimah Sultan imaretinden bahsederken, burada yiyeceklerle beraber mum da dağıtıldığını ve sadece üç gün misafirlik yapılabildiğini nakleder. Mum verilmesinin gerekçesi ise kervansarayda konaklayacakların aydınlanma ihtiyacını karşılamaktır⁴⁵⁹.

3.3.1. Fodla (Fodula) : Pide şeklindeki yassı bir tür ekmektir. Ramazan pidesine benzip, fazlaca mayalanmış ve kolay kopma özelliğine sahiptir⁴⁶⁰. İmaret ekmeği olarak da bilinen bu ekmek 90 dirhem ağırlığında olup, bazı imaretlerde 45’lik fodla yapıldığı da bilinmektedir⁴⁶¹.

III. Selim döneminde imarete yapılan fodlaların daha kaliteli olması için yayınlanan bir nizamname bulunmaktadır. 1796’da çıkarılan bu nizamname ile fodlaların daha iyi undan yapılması sağlanmıştır⁴⁶². Her imarethanede dağıtılan günlük fodlaların sayısı farklılık gösterir. Örnekleyecek olursak;

1472 tarihli Fatih vakfiyesine göre imarete dağıtılacak günlük fodla miktarı (piştiğinde 100 dirhem ağırlığında) 3300’dür⁴⁶³. 1557’de bitmiş olan Süleymaniye İmaretinde

⁴⁵⁷ Cebirbay; Işık, “Osmanlı...”, s. 5.

⁴⁵⁸ Faroqhi, “16. Ve 17. yy’da...”, s. 118.

⁴⁵⁹ Singer, “Evliya...”, s. 230.

⁴⁶⁰ Emecen, “Fodula”, s. 167.

⁴⁶¹ Kazıcı, op.cit, s. 46.

⁴⁶² Emecen, op.cit, s. 167.

⁴⁶³ Yerasimos, op.cit, s. 42.

ise dağıtılan günlük fodla sayısı 2400'dür. Bunun sebebi de Fatih Külliyesi'ndeki medrese sayısının Süleymaniye Külliyesi'ndeki medrese sayısından daha fazla olmasıdır⁴⁶⁴.

1550'li yıllarda en faal olan imaretlerden biri olan Haseki Hürrem imaretinde günlük yemek listesinde bulunan iki çeşit çorba ile birlikte sabah ve akşam taze olarak pişirilen somun (fodula) dağıtıldığı bilinmektedir⁴⁶⁵.

Fodlalar imarethanenin içerisinde bulunan (fodla fırını) fırınlarda pişirilirdi. Ekmekçi ve aşçı olarak imarete alınacak görevliler de titizlikle seçilerek sınava tabi tutulurlardı. Bu imtihanda ekmekçiler, maya tutturmadan hamurun kıvamına, ekmeğin tuzluluk oranından fırın yakmaya ve fırının ısısını ayarlamaya kadar pek çok hususta değerlendirilirdi. Ekmekçi olarak işe alınacak olan adayın bütün bu hususlarda başarı sağlaması gerekmektedir⁴⁶⁶.

Şekil 162 M. Yerasimos, 500 Yıllık ..., s. 143. (Müslüman fodulacı)

⁴⁶⁴ Yerasimos, ibid, s. 44.

⁴⁶⁵ Bu taze fodlalar, un, tuz ve sudan yapılmaktadır. Diğer imaretlerin vakfiyelerinde de olduğu gibi fırından çıktıktan sonraki ağırlığı 90 dirhemdir. (Bkz. Can Alpgüvenç, İki Hanım Sultan Hürrem ve Mihrimah, s. 80, Kaynak Kültür yay., İstanbul 2011.)

⁴⁶⁶ Şeker, "Müslüman...", s. 117-118.

3.3.2. Çorba: İmarethanelerin en sık verilen yiyeceklerindendir. Yapılan çorbalar pirinç ya da hububat taneleri içermektedir. Amasya II. Bayezid imaretinde çorbaya nohutta katıldığı ve yine bu imarete yılın 279 günü çorba verildiği görülmektedir⁴⁶⁷.

Ekmek ile birlikte yenen çorbalar, karbonhidrat, vitamin ve yağ gibi temel besin maddelerini içermektedirler. Ancak bu çorbaların yeterince besin sağladıklarını söylemek zor. Çorbalara ne kadar su katıldığını ve porsiyonların büyüklüğünü bilmiyoruz. İstanbul, Edirne, Konya ve birçok imarette pirinç çorbası ve bulgur çorbası ortak öğün olarak görülmekle birlikte, Süleymaniye’de yapılan pirinç çorbasına ıspanak, havuç veya maydanoz karıştırılırken, Fatih imaretinde yapılan çorbaya pazı konmaktaydı⁴⁶⁸.

Medrese talebeleri ekmeklerini ve çorbalarını imarette yiyebildikleri gibi medreselerinde de yiyebilmekteydiler. Bu çorbayı medreseye “kemer” olarak adlandırılan bir adam, bir sırt ve iki ucuna ipile bağlanmış teneke veya güğümlerle taşırdı⁴⁶⁹.

Şekil 163 M. Yerasimos, 500 yıllık..., s.63. (17. yy. çorbacı)

3.3.3. Pilav ve Pirinç: İmarethanelerde çıkan yemekler içerisinde ekmek ve çorbadan sonra adına en çok rastlanılan yemek ise pilavdır. Pirinç ve buldur pilavı olarak adı geçmektedir. Pilav denildiğinde belki de ilk akla gelen pirinç ise sadece pilav yapımında kullanılmayıp, çorba ve tatlılarda da çokça tercih edilmektedir.

⁴⁶⁷ Faroqhi, “16. ve ...”, s. 120.

⁴⁶⁸ Singer, Osmanlı’da..., s. 69.

⁴⁶⁹ Kazıcı, op.cit, s. 46.

Fatih Külliyesi vakfiyesine baktığımızda sabahları pirinç çorbası yapıldığını, Cuma günleri ise akşamları pirinç pilavı verildiği görülmektedir⁴⁷⁰. Üsküdar Yeni Valide imaretinde de her Cuma ve Ramazan gecelerinde ayrıca bayramlarda pilav ve zerde verilmekteydi⁴⁷¹. Üsküdar Atik Valide Külliyesi imaretinde de sabahları (sadece Perşembe günleri sabah buğday çorbası) pirinç çorbası yapılması, Cuma günleri, bayramlar ve ramazan ayında da dane⁴⁷² ve zerde yapılması şart koşulmuştur⁴⁷³. Sinan Paşa İmaretinde (Afyon) ise sabah ve akşam kişi başı birer ekmek ve 30 dirhem bal, 30 dirhem karabiberli pirinç pilavı ile 25 dirhem et verildiği ayrıca İstanbul imaretlerinde olduğu gibi Cuma günleri, bayramlar ve ramazan ayında bunlara zerde eklendiği görülmektedir⁴⁷⁴.

Şekil 164 Levni Surname, s. 85b-86a (Ziyafet sofrasında önde pilav görülmekte)

Sosyal itibarı yüksek bir ürün olan pirincin padişah ve beylerin ziyafet sofralarında da yeri önemli bir yeri bulunmaktadır. Kanuni döneminde Türklere esir düşmüş ve 3 yılını Kaptan-ı Derya Sinan Paşa'nın yanında geçirmiş olan İspanyol Pedro, Osmanlı

⁴⁷⁰ Ertuğ, op.cit, s. 220.

⁴⁷¹ Akbulut, "Üsküdar...", s. 67.

⁴⁷² Dane, Dane-i pirinç= pirinç pilavı

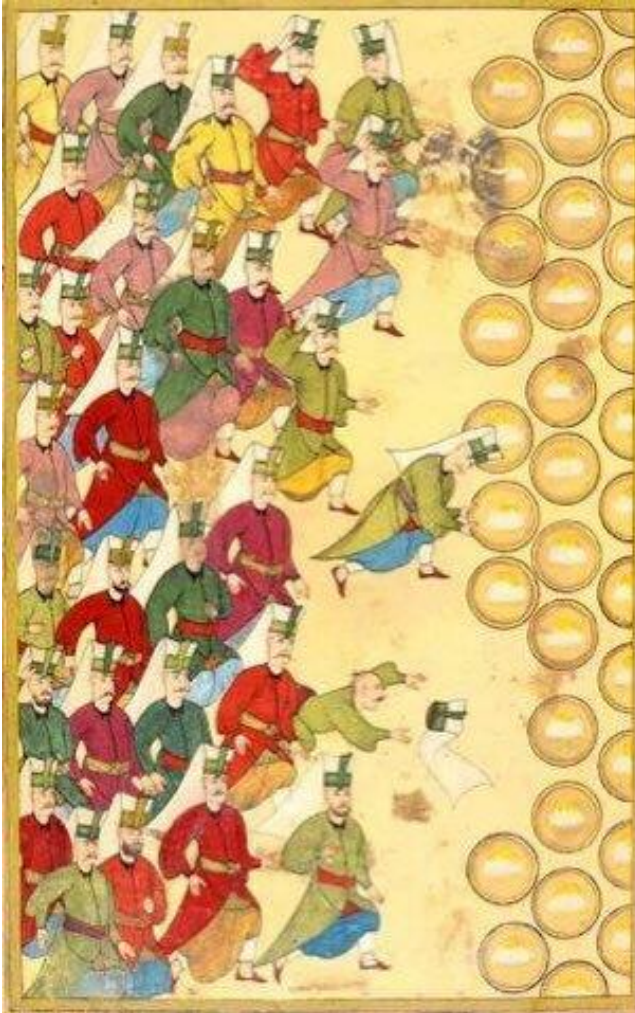
⁴⁷³ Sabırlı, "Vakfiyesi...", s. 47.

⁴⁷⁴ Ertuğ, op.cit, s. 220.

İmparatorluğu'ndaki günlük yaşam, toplumsal olaylar, bilim, adalet ve yönetime ilişkin gözlemlerini anlatırken şu ifadelere yer verir:

“Her gün yedikleri pilav denilen pirinç yemeğidir. Koyun etinden et suyu ve inek yağı ile pişer, sulu değildir, tane tanedir. Pilava ufacık çekirdeksiz İskenderiye üzümü karıştırdıkları da olur. Pilavlar parça parça edilerek pişirilen semiz koyun eti ile iyi gider. Badem taneleri karıştırılmış taze ve kuru erik hoşafı da iyi gider. Pirinçten zerde dedikleri, koyu sarı renkli bir şey daha yaparlar. Bu çok bal ister.”⁴⁷⁵

Bugün ayrı ayrı yemekler olarak telaffuz ettiğimiz pilav (dane) ve zerde Osmanlı döneminde birlikte sunulan, adları birlikte geçen yiyeceklerdi. Levni'nin 1720 sünnet şenliklerini çizdiği bir minyatüründe pilav ve zerde ikilisi görülmektedir.

Şekil 165 Levni Surname, s. 22b-23a (pilav üzerinde zerdenin resmedildiği çanak yağması)

⁴⁷⁵ M.Yerasimos, 500 yıllık..., s.

3.3.4. Aşure: Müslüman Türklerin dini halk geleneğinde önemli bir yere sahip olan âşûrâ (aşure), muharremin onuncu günü başlayıp, daha sonraki günlerde de özel merasimlerle pişirilip dağıtılan tatlının adıdır. Eskiden beri devam eden aşure aşı Osmanlılar döneminde sarayda da pişirilip, muharremin onundan itibaren “aşure testisi” adı verilen özel kaplarla saray dairelerine ve halka birkaç gün süreyle dağıtılmaktaydı⁴⁷⁶.

Aşure geleneğinin hep devam ettirildiği ve imarethanelerde de her yıl aşure pişirildiği bilinmektedir. Devlet tarafından aşurenin pişirilmesi konusunda imaretlere destek olunduğu, bilhassa masraflarını karşılayamayan imaretlere parasal destek verildiği de görülmektedir⁴⁷⁷.

Haseki Hürrem İmaretinde (1557) aşure gününde pişirilecek bu besleyici tatlının gerekli olan tüm malzemeyle yapılması şartı konulmuştur. Süleymaniye imaretine baktığımızda buğday, pirinç, kayısı, badem, üzüm, erik, nohut ve yağ ile yapıldığı görülmektedir⁴⁷⁸.

Şekil 166 Ziyafet sofrasında aşure. (<http://defter-i-ussak.blogspot.com.tr/2014/11/osmanli-doneminde-asure-adeti-ve-saray.html>)

3.3.5. Zirbaç (Zirbâ-Zirva):

İmarethanelerde önemli günlerde (Cuma, Bayram, Ramazan geceleri) dağıtılan zamanın çok makul bir tatlısıdır. Süleymaniye imaretine ilişkin belgelerde tarifi; her defasında 62 okka bal, 38 okka nişasta, 7 okka kayısı, 25 okka kırmızı üzüm, 10' ar okka

⁴⁷⁶ Yavuz, “Âşûrâ”, s. 26.

⁴⁷⁷ Özlü, “Osmanlı...”, s. 198.

⁴⁷⁸ Singer, op.cit, s.71.

badem ve 7'şer okka siyah erikle hazırlanmakta ve içine ayrıca kâfi miktarda za'fran konduğu şeklinde anlatılır⁴⁷⁹.

Fatih imaretinde Cuma günleri akşam pilav ile birlikte zirbaç (zirba) verilmekteydi⁴⁸⁰. Süleymaniye ve Edirne II. Bayezid imaretinde Cuma akşamları, Ramazan ve iki bayram akşamları zirbaçın servis edildiği bilinmektedir⁴⁸¹. Ayrıca Eyüp Sultan imaretinde (15. Yüzyılda) dini bayramlarda zirbaç, zerde ile birlikte servis edilmekteydi. Ayrıca zirbaç Osmanlı'da şölenlerde de ikram edilen bir yiyecek olmuştur⁴⁸².

15. Yüzyılın başlarına ait bir tıp kitabında verilen tarifinde, içerisinde koyun ya da tavuk eti kullanıldığı görülen zirbaçın 1530'lara ait bir başka tarif te ise koyun ya da tavuk etinin çıkarıp kayısı, zerdali, kuru üzüm, siyah arslani erik ve beyaz nişastadan yapıldığı yazmaktadır. Bu da zirbaçın Osmanlılaşmasında bir geçiş dönemi olduğunu, 16.yy'dan itibaren tas kebabı gibi bir yemekten kuru meyveli bir pelteye dönüştüğünü göstermektedir. Eşit miktarda beyaz nişasta, şeker, kuru üzüm ve incir eklenerek daha ekonomik ve basit bir şekilde bürünse de imaretlerde zirbaç dağıtma geleneği 19.yy'ın sonlarına kadar devam etmiştir⁴⁸³.

3.4. Somut Olmayan Kültür Mirası Bağlamında “İmaret Geleneği”

Somut Olmayan Kültür Varlığı'nın tanımı, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi⁴⁸⁴'nde “toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar- anlamına

⁴⁷⁹ Barkan, “Süleymaniye...”, s.121.

⁴⁸⁰ Ertuğ, op.cit, s. 220.

⁴⁸¹ Yerasimos, op.cit, s. 86.

⁴⁸² Şehzade Bayezid ve Cihangir'in sünnet şölenlerinde (1555-56) dağıtılmış. Sadrazam İbrahim Paşa'nın sarayında düzenlenen bu ziyafette 2 tondan fazla zirbaç hazırlanmış. 615 kg bal, 614 kg kırmızı kuru üzüm, 187 kg badem, 169 kg incir, 169 kg kuru erik, 169 kg kurutulmuş zerdali, 369 kg beyaz nişasta ve 2 kg safran kullanılarak yapıldığı bilinmektedir. (Bkz. Mary Işın, Sherbet and Spice, The Complete Story of Turkish Sweets and Desserts, I.B. Tauris, s. 158, 2013)

⁴⁸³ Işın, Sherbet..., s. 158.

⁴⁸⁴ UNESCO'nun (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) 29 Eylül-17 Ekim 2003 tarihleri arasında Paris'te toplanan 32.Genel Konferansı'nda (17 Ekim 2003) “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”ni kabul etmiştir. Söz konusu sözleşme, TBMM'nin 19.01.2006 tarihli oturumunda oy birliği ile kabul edilmiş, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun (No: 5448) 21 Ocak 2006 tarih ve 26056 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş, Böylelikle Türkiye'nin taraf olma süreci 27 Mart 2006 tarihinde tamamlanmıştır

gelir⁴⁸⁵” şeklinde yapılmıştır. Tezin konusu olan imaret de kültürel mirasın bir parçasıdır. Yapı olarak imaretler de imaret geleneğinin uygulandığı mekânlardır.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’nde yine ifadeler yer verilmektedir: “*Kuşaktan kuşağa aktarılan bu somut olmayan kültürel miras, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılır ve bu onlara kimlik ve devamlılık duygusu verir; böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunur. İşbu Sözleşme bağlamında, sadece, uluslararası insan hakları belgeleri esaslarına uyan ve toplulukların, grupların ve bireylerin karşılıklı saygı gereklerine ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun olan somut olmayan kültürel miras göz önünde tutulacaktır*⁴⁸⁶”

İmaret geleneği, toplumu oluşturan bireylere aidiyet duygusu aşılar. Bireye toplum içerisinde bir yere sahip olduğunu hatırlatır. Özellikle yardıma muhtaç insanların bu yolla toplum içerisinde rencide olmadan, soyutlanmadan topluma adapte olmasına destek verir.

Sosyal politika alanında kullanılan önemli kelimelerden biri de sosyal dışlanmadır. Sosyal dışlanma; toplumla bütünleşemeyen bireyleri ifade etmek için kullanılmakta olup, yoksulluk da bu kavramın içerisine girmektedir. Bu sebeple sosyal dışlanma ile mücadelede en önemli husus bireylerin yeniden toplumun bir parçası olmasını amaçlamak olmalıdır⁴⁸⁷.

Nesilden nesile aktarılmış olan bu gelenek, toplum hayatı üzerinde önemli etkilere sahiptir. İmaretlerden istifade edenlerin anlatıldığı bölümde; dini, dili, ırkı ve tâbiyeti ne olursa olsun imaretlerden istifade edebildiği vurgulanmıştır. Bu yönüyle imaret geleneği kapsayıcı ve birleştiricidir. Ayırım yapmadan herkese eşit hak sunar. Evliya Çelebi’nin seyahatnamesinden imaretlerin vakfiyelerine ve yabancı seyyahların gezi notlarına kadar bu geleneğin bu şekilde uygulandığı görülmektedir.

UNESCO tarafından hazırlanan ve somut olmayan kültürel mirasın ne olduğunun anlatıldığı broşürde, dört özellik sıralanmaktadır. Bunlar:

- 1- Geleneksel, çağdaş ve aynı zamanda canlı,
- 2- Kapsayıcı,
- 3- Temsili,

⁴⁸⁵ <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00009-TR-PDF.pdf>

⁴⁸⁶ <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00009-TR-PDF.pdf>

⁴⁸⁷ Şahin, “Sosyal...”, s. 79.

4- Topluluk temelli.

Bu özellikler içerisinde üçüncü olan temsili niteliğin, topluluk temelli nitelik ile ilişkisi bulunmaktadır. Bu özellik ile somut olmayan kültürel mirasın önemini; unsurun kendisinden değil, ilgili topluluklar arasında ya da nesilden nesile aktarım değerinden geldiği söylenir. Somut olmayan kültürel mirasın kapsayıcı niteliğinde ise vurgulanmak istenen, onun birleştirici yanının olmasıdır⁴⁸⁸. Bütün bunların yanında imaret geleneği ile ilgili vurgulamamız gereken bir nokta da, yaşayan bir gelenek olduğudur.

İmaretler Osmanlı'da sadece dini gayeyle meydana getirilmiş kuruluşlar olmayıp, belediye hizmetlerini de yerine getiren sosyal bir kuruluştur. Toplumdaki sosyal eşitsizliği ortadan kaldırmaya katkısı, bu yolla bireylere aidiyet duygusu aşılması açısından da önem taşımaktadır. Yüzyıllar boyunca gelenek haline gelmiş olan "imaret" toplumun hafızasında önemli bir yere sahiptir. İmarethaneler ise somut olmayan bu geleneğin somut mekâna dönüşmüş halidir. Aşağıda "İmaret" kelimesinin halen toplumun zihninde nasıl yaşadığı konusuna örnekler verilecektir.

Bugün Türkiye sınırları içinde ve dışında halen "İmaret cami, imaret mahallesi, eski imaret, yeni imaret" gibi isimler yaşamaktadır. Bu isimler bir külliye'nin hatırlanmasından çok, orada bulunup, külliye'nin parçası olan ve yemek pişirip dağıtılan imaretlerden günümüze gelmiş olan bir hatıraya işaret etmektedir⁴⁸⁹. Örneğin Karaman'da bulunan İmaret Cami ve bu caminin bulunduğu mahalle İmaret Mahallesi olarak anılmaktadır. Bunun sebebi Karamanoğlu İbrahim Bey tarafından yaptırılan külliye'de günde iki öğün yemek dağıtılmasıydı⁴⁹⁰.

Geleneksel toplumda isimler, topluluğun ve geleneğin ruhunu yansıtır, kişiyi geçmişe bağlar, bununla birlikte geleceği ilişkin dilek ve temenni de içerir⁴⁹¹. Bu doğrultuda söz konusu mekân yani imaret, toplumların belleğinde yer eden yaşanmışlıkları içinde barındıran en önemli unsurlardan birisidir. Toplumsal belleğin deposu olan mekân, kişinin bireysel hafızasıdır; aynı zamanda duygu ve hatırlama dünyasıyla toplum arasında bir bağ kurmasını

⁴⁸⁸ Karabaşa, "Uygulamaları...", s. 103.

⁴⁸⁹ Yüksel, "İmaretler", s. 164.

⁴⁹⁰ Detaylı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Karamanoğulları Devri Vesikalarından İbrahim Beyin Karaman İmaret Vakfı" *Belleten*, c.I, sayı:1, (İkinci Basım) Ankara 1995

⁴⁹¹ Çelik, "Kültürel...", s. 44.

sağlayan araçtır⁴⁹². İmaret adını halen birçok yerde mekân ya da mahalle adı olarak görüyor olmamız da aslında bu geleneğin unutulmadığının, başka bir deyişle ait olduğu toplum ile aidiyet bağının kopmadığının bir göstergesidir.

İmaret edebiyatta da kendisine yer bulmuştur. Anonim halk edebiyatı olan manilerden derlenmiş olan Ramazaname⁴⁹³ adlı kitapta imaret için bir fasıl bulunmaktadır. “İmaret faslı” adlı bölümde Ayasofya İmareti’nden şöyle bahsedilir:

<i>Gör bekçinin mahâretin Güne güne heyetin Vasf eylesin size bu şeb Ayasofya imaretin</i>	<i>Gûş eyledim sadâsını Seyr eyledim edâsını Nazik bina eylemişler Mütevelli odasını</i>	<i>Softalar mekanı belli Kapı üstü altun halli Matbahının aşçuları Fukaraya tatlı dilli</i>
<i>Ehli derde devâ etti Âlemi pür-ziya etti Ayasofya câmi’inde Bir imaret bina etti</i>	<i>İmârete softa üşer Birer tas çorba düşer Pencişenbeh günlerinde Pilav ile zerde pişer</i>	<i>Târihleri yazanı var Eksik değil düzeni var Matbahının hem içinde Dörder kollu kazanı var</i>
<i>Kapısına eyle nazar Üstünde var üç kubbeler Ameller altun eylese Yaldızlanıp gösterdi fer</i>	<i>Fukara doyar aşına Var mı sözün nakkaşına Altun ile her kapıda Ayet yazılmış taşına</i>	<i>Görün üstâd ne fend etti Her yanın güzel bend etti Bu imaret binasını Görenler hep pesend etti</i>
<i>Kapısı tahtası çınar Sakfındaki nefis-i nigâr Gülşen-i Ayasofya’da Açıldı yine Nevbahar</i>	<i>Düştü hele nâzik yere Hayrı yazılsın deftere Fodla pişer fırınında Nân-ı aziz taliblere</i>	<i>Bu hayrâd olunca tamam İmârete olmaz kelâm İmâretten garz ancak Fukarâya bezl-i taam⁴⁹⁴.</i>

⁴⁹²<https://www.academia.edu/24601651/Mek%C3%A2n%20Belle%20Finden%20Bellek%20Mek%C3%A2n%20Korumada%20De%20C4%9Fi%20C5%9Fen%20De%20C4%9Fer%20Anlay%20C4%B1%20C5%9F%20C4%B1%20ve%20K%C3%BCrel%20Miras>

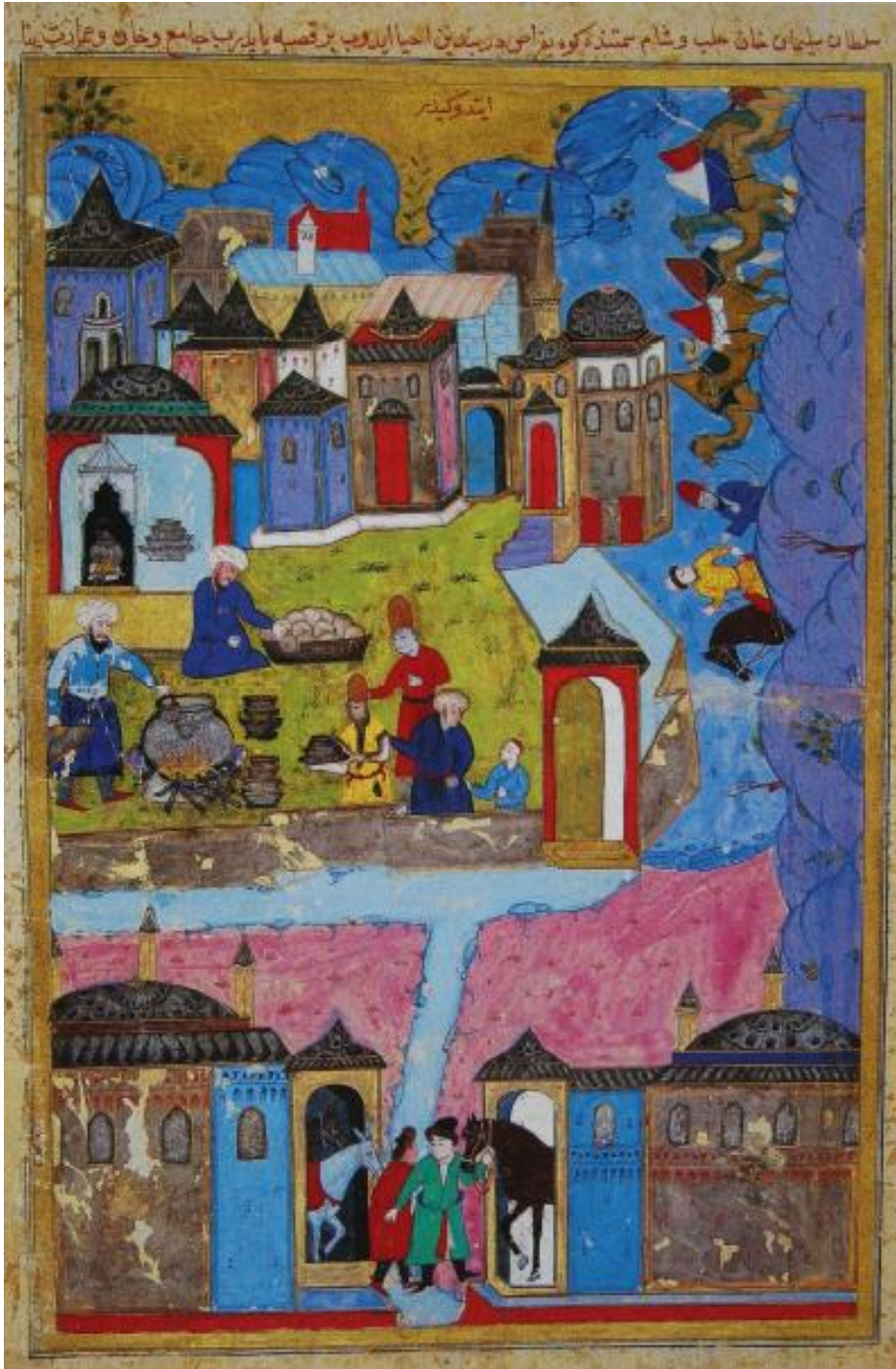
⁴⁹³ Ramazaname, 1826 yılından Ramazan manileri içeren kitaptır.

⁴⁹⁴ Amil Çelebioğlu, Ramazannâme, s. 165-166-167.

Yapıldıkları dönemin siyasi, askeri ve sosyal olayları gibi birçok konuda bilgi veren minyatürlerde de imaretin işlendiğini görmekteyiz. Bunlardan biri 17. Yüzyıla ait olan bir imaret minyatürüdür. Hangi imaret olduğu bilinmemekle birlikte bacalarından tüten duman ve çalışanları ile yemek hazırlığı göze çarpmaktadır. Bir diğer minyatür ise Hünernâme’de yer alan Belen Külliyesi ve imaretinin minyatürüdür. Burada da yine yemek hazırlığı içerisinde olan imaret personeli görülmektedir. Ayrıca minyatürün alt kısmında kervansaray ve çalışanları da görülmektedir.

Şekil 167 17. Yüzyılda bir imaret (SINGER, Amy. [Constructing Ottoman Beneficence](#), kapak resmi, 2002.)

Şekil 168 Belen Külliyesi ve yemek hazırlığı (BAĞCI Serpil; ÇAĞMAN Filiz, vd. *Osmanlı Resim Sanatı*, s. 151, Ankara 2006.

İmaret adı, sokak ve mekân adları, edebiyat, tarihi kaynaklar dışında, yemek kültüründe de yaşamaktadır. Birçok kaynakta, Bolu yöresine ait meşhur yemekler içerisinde ismi geçen “imaret çorbası” bunun örneğidir.

İmaret çorbasının malzemelerinden de anlaşılacağı üzere, imarethanelerin vazgeçilmez çorbası olan pirinç çorbasına benzemektedir. Pirinç ile birlikte baharat kullanımı da geleneksel imaret çorbasını anımsatmaktadır.

İMARET ÇORBASI

Malzemeler:

- *1 kahve fincanı pirinç
- *3 su bardağı su
- *1 adet yumurta
- *1 yemek kaşığı tepeleme un
- *2 su bardağı su
- *1 adet büyük soğan
- *1/2 çay bardağı sıvıyağ
- *1/2 yemek kaşığı tereyağı
- *1 çay kaşığı pul biber
- *1 tatlı kaşığı nane
- *1 tatlı kaşığı tuz

Şekil 169 İmaret Çorbası ve Tarifi (<http://ismaikaratas.com.tr/tr-tr/haberler/850/imaret-corbasi>)

3.5. Yaşayan Gelenek “İmaret” Örnekleri

Eyüp Mihrişah Valide Sultan İmareti halen bu geleneği sürdürmekte ve hizmet vermektedir. İmarette her gün 2 bin kişi için üç kap sıcak yemek ve kişi başı bir ekmek dağıtımı yapılmakta ayrıca evleri yakın olanlar yemeklerini kendileri alabilmektedir. Uzakta oturanlara yemekleri sefertası ile ulaştırılmakta olup. Her gün 250 ihtiyaç sahibi, imaretin yemekhanesinde sabah çorbasını içebiliyor ve 10.00-16.30 saatleri arası sıcak yemek yiyebiliyorlar⁴⁹⁵.

⁴⁹⁵<http://www.milliyet.com.tr/bir-hayir-kurumu/ali-riza-karduz/cumartesi/yazardetay/18.06.2016/2264322/default.htm>

Şekil 170 Eyüp Mihrişah Valide Sultan İmaretî'nden yemek alanlar.

<http://www.milliyet.com.tr/bir-hayir-kurumu/ali-riza-karduz/cumartesi/yazardetay/18.06.2016/2264322/default.htm>

Başka bir örnek ise Sadrazam Koca Mehmed Paşa⁴⁹⁶ tarafından 1430 yılında Osmancık'ta inşa ettirdiği imarethanenin bu geleneği sürdürüyor olmasıdır. Cami, hamam ve aşevinden müteşekkil bu yapıda Osmanlı Devleti'nin son yıllarına kadar yoksullara sıcak yemek verilmiştir. Osmanlı'nın gücünü kaybettiği dönemlerde ise her gün sıcak yemek veremese bile, Ramazan haricindeki günlerde işçilere ve muhtaçlara ekmek, Ramazanda da yoksullara iftar ve sahur yemeği verilmiştir⁴⁹⁷. Koca Mehmed Paşanın yaptırdığı bu caminin (İmaret Cami) bahçesinde belediye tarafından yaptırılan aşevinde bu gelenek sürdürülmekte ve Ramazan ayı boyunca her gün 250 haneye sıcak yemek dağıtımı yapılmaktadır⁴⁹⁸.

⁴⁹⁶ Sadrazam Koca Mehmed Paşa, bugün Çorum'un bir ilçesi olan Osmancık'ta doğmuştur. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. I. Mehmed'in Amasya'da bulunduğu sırada Anadolu Beylerbeyliği yapmış, II. Murad'ın tahta çıkması ile birlikte başvezirliğe terfi etmiştir. 1429-1438 tarihleri arasında sadrazamlık görevini yürütmüştür. Görevden alınca Osmancık'a yerleşmiş ve 1439 tarihinde burada vefat etmiştir. (Detaylı bilgi için bkz. Yaşaroğlu, Kamil. "Nizammeddin Mehmed Paşa (Amasyalı, Koca)" , Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, c.2, s.370-371, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1999)

⁴⁹⁷ http://www.osmancik.net/haber_detay.asp?haberID=1001

⁴⁹⁸ <http://www.haberler.com/osmancik-ta-imaret-geleneği-600-yildir-devam-4818684-haber>

Şekil 171 Osmancıkta imaret geleneği (<http://www.yaylahaber.com/osmancik/osmancikta-600-yillik-gelenek.htm>)

Yine bir başka örnek ise Denizli’de kurulmuş olan modern imarettir. PASVAK (Pamukkale Sağlık Eğitim Vakfı) İmareti 1.200 kişiye günde iki öğün yetecek, 3 çeşit yemeği, sefer taslarıyla muhtaç durumda olan aile ve kişilere servis aracıyla kapılarına kadar götürmektedir. Ekmek ihtiyaçlarının da dağıtımını gerçekleştirilmektedir⁴⁹⁹.

Şekil 172 (<http://www.pasvak.com/123/foto-galeri/>)

Şekil 173 (<http://www.pasvak.com/123/foto-galeri/>)

Kardeşlik seferberliği adı altında yoksullara yönelik faaliyet gösteren sivil toplum örgütü “Aşhane”de evsiz ve kimsesizleri yalnız bırakmayarak kıyafet ve sıcak çorba dağıtımını

⁴⁹⁹ <http://www.pasvak.com/125/120/faaliyetlerimiz/as-evi/>

yapmaktadır. Aşhane'nin kurucusu ve fikir babası Sakarya Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Mahmut Karaman, Aşhane kardeşlik seferberliği adı altında bugün Türkiye'de yaklaşık 25-26 yerde yoksullara yönelik faaliyet gösterdiklerini ve her gün 600-650 evsizede ulaşabildiklerini ifade etmektedir⁵⁰⁰.

Üsküdar çevresinde 20 yıldır sürdürülen Kardeşlik Seferberliği hareketi Suriye göçünün başlamasıyla kendi çevresinde genişlemiş ve Aşhane Gezici Gıda Dağıtım aracı sayesinde ülke düzeyine de yayılmaya başlamış. Aşhane minibüsü İstanbul'daki evsizlere ve Suriyeli mültecilere haftanın yedi günü çorba ve ekmeğin dağıtımını yapmaktadır⁵⁰¹.

Şekil 174 <http://www.koylerim.com/cumhuriyetin-93-yilinda-ashaneden-ornek-davranis-53114h.htm>

Gezici aşevi olarak hizmet veren bir başka örgüt ise, Valide İnsani Yardım Derneği'dir. 2010 yılında gezici aşevi olarak hizmet vermeye başlayan bu kuruluş bağışçıların yardımlarıyla ihtiyaç sahiplerine ulaşabilmektedir. Esenler Valide Aşevi; yoksul, yaşlı, bedensel engelli ve yetimlere ulaşmak için belediye ve kaymakamlıkla koordineli çalışmaktadır. Belirlediği muhtaç insanlara her gün sıcak yemek dağıtmaktadır⁵⁰².

⁵⁰⁰ <http://www.koylerim.com/cumhuriyetin-93-yilinda-ashaneden-ornek-davranis-53114h.htm>

⁵⁰¹ <http://www.gazetekadikoy.com.tr/genel/kadikoyden-yola-cikan-ashane-minibusu-h9132.html>

⁵⁰² http://valide.com.tr/manu_detay.php?lng=turkish&icr=110

Şekil 175 Valide İnsani Yardım Derneği Gezici Aşevi Tır (http://valide.com.tr/manu_detay.php?lng=turkish&icr=162)

Günümüz dünyasında bilimsel ve teknolojik alanda hızlı bir ilerleyiş yaşanmaktadır. Buna bağlı olarak yaşam ve iletişim biçimleri de değişmektedir. Bu değişim ve dönüşüm içinde kültürel miras da yeni biçimler kazanmakta ve değişikliğe uğramaktadır. Başka bir deyişle, somut olmayan kültür mirasları zaman içinde farklı özellikler kazanarak kendilerini var etmektedirler⁵⁰³.

“İmaret Geleneği” de bu değişim ve gelişimden etkilenmiştir. Ankara’da gerçekleştirilen uygulama da bunun bir örneğidir.

Anadolu Ajansının internet sitesinde “İmaret kültürü sabah çorbası dağıtımıyla canlandırılacak” başlığı altında uygulamaya ilişkin olarak, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün Kızılay’daki genel müdürlük binası önünde sabah saatlerinde günde 1000 kişiye olmak üzere haftanın beş günü sıcak çorba ve ekmek dağıtıldığı yer almaktadır. Aynı zamanda bu dağıtım noktalarının sayısının artırılarak 25’e çıkarılmak istendiği de belirtilmektedir⁵⁰⁴.

⁵⁰³ Basat, “Somut ...”, s. 68.

⁵⁰⁴ <http://aa.com.tr/tr/turkiye/imaret-kulturu-sabah-corbasi-dagitimiyla-canlandirilacak/433349>

Şekil 176 Ankara'da yapılan imaret geleneğine ait bir kare <http://aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/imaret-kulturu-corba-dagitimiyla-canlandirilacak/2/161596>

Şekil 177 <http://aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/imaret-kulturu-corba-dagitimiyla-canlandirilacak/2/161>

Geçmişte vakıf müesseseleri kanalıyla kurulmuş olan imaretler, yoksullara, misafirlere, yolculara ve öğrencilere sıcak yemek dağıtımını yapmış olan kurumlardır. Yüzyıllar boyunca imaretler vasıtasıyla ihtiyaç sahibi insanlar, ayırım gözetilmeksizin bu uygulamadan istifade edebilmişlerdir. İmaret geleneği sadece insanların karınlarını doyurmakla kalmamış, toplum içerisinde birlik ve beraberlik duygusunu da arttırmıştır. Bu

doğrultuda imaretler, ihtiyaç sahibi insanları sadece yılın belli zamanlarda hatırlamayıp, yılın 365 günü bu yardımı gerçekleştirmişlerdir.

Günümüzde bu yardımlar vakıflar, belediyeler ya da özel kuruluşlar tarafından sağlanmaktadır. Sayısı çok fazla olmasa da halen yurdun birçok yerinde imaret geleneği sürdürülmeye çalışılmaktadır. Buna zamanla yeni bir özellik kazanan gezici imaret (aşevi) uygulamaları da eklenmiştir.

İmaret Geleneği altında yatan birçok sebeple (dini, sosyal, siyasal) bugüne kadar aktarılarak gelmiş, nadide bir gelenektir. Bu aktarımda rol oynayan aktörler (tarih yazmaları, edebi eserler, minyatürler, uygulamalar) sayesinde bu geleneğin nasıl meydana geldiği ve ne şekilde sürdürüldüğü konusunda fikir sahibi olabilmekteyiz.

Hafızalarımızda halen yerini koruyan bir kelime olan imaret, birçok alanda karşımıza çıkmaktadır. Bunun sebebi bu geleneğin uzantılarının günümüze kadar gelmiş olmasıdır. Devamlı ve yeniden aktarımı sayesinde korunabilmiş olan imaret geleneğinin, gelecek nesilleri aktarılabilmesi için bu geleneğin yaşatılması gerekmektedir.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde "insan" kavramının öne çıkarılmasıyla, kültürel mirasın korunması konusunda kültürel mirası üreten ustalara, kültürel mirası taşıyan ve aktaran bireylere ve "kültürel mirasların aktarıldığı mekânlara" özel bir değer atfedilmiş ve "yaşatarak koruma" yöntemi benimsenmiştir⁵⁰⁵. Bu doğrultuda imaret geleneği, günümüzde çeşitli vakıflar ve kuruluşlar sayesinde yaşatılmaya çalışılmaktadır.

⁵⁰⁵ Ekici; Fedakar, "Ege...", s. 51.

DEĞERLENDİRME

Osmanlı imar sisteminin ve sosyal hayatının en önemli unsurlarından biri olan imaretler, vakıf sisteminin bir parçasıdır. Vakıf kuralları doğrultusunda, nasıl yönetilecekleri, personelin görevleri, imarete sunulacak yiyecekler, hizmet sunacakları kitle ve sayısı, personelin maaşları vb. belirlenmiştir. İhtiyaç sahipleri, medrese talebeleri, yolcular, misafirler ve düşkünler imaretlerin hizmet sunduğu kitleyi oluşturmaktadır.

Tezin konusu olan imaretler (aşevi) bir yapı programının yani külliyelerin parçasıdır. Parçası oldukları yapı toplulukları ise büyük çoğunlukla padişahlar, hanım sultanlar, devlet ricalinden önemli şahıslar ve varlıklı kişiler tarafından yaptırılmıştır.

İmaretlerin oluşumunda, farklı kültürlerin etkisi olmakla birlikte Osmanlı'ya özgü yapılar olduğunu söyleyebiliriz. Genel olarak imarethaneler ortak özellikler taşımaktadır. Her imaretin mutfağı, fırını ve mekeli (yemekhane) vardır. İmaretlerin hizmet sunduğu kitlenin büyüklüğü de parçası olduğu külliyenin bir başka deyişle bağlı olduğu vakfın büyüklüğü ve maddi olanakları ile doğru orantılıdır.

Günümüze ulaşmış imaretlerin külliye içerisindeki konumlarına baktığımızda ahır, tabhane ve kervansaray ile olan ilişkisi göze çapmaktadır. Özellikle menzil külliyelerinde, ticaretin etkin rol oynaması sebebiyle, kervansaray ve ahıra yakın konumlandırılması, imaretin hizmet sunduğu kitle ile olan yakın iletişiminin de göstergesidir. Erken dönem yapılarında da tabhaneye yakın konumlandırıldığı görülmektedir.

Şehir içi külliyelerinde ise menzil külliyelerinde olduğu gibi ticaret değil, eğitim ön planda olduğu için, bu külliyelerde imaretlerin mektep ve medreselere yakın konumlandırıldığı görülür. Burada da imaretlerin hizmet sunduğu kitlenin başında medrese talabeleri bulunmaktadır.

İmarethanelerin menülerini değerlendirdiğimizde, bütün imaretlerde günde iki öğün olmak üzere yemek çıkarıldığını görmekteyiz. İmaretten istifade edecekler, vâkıfın (vakfeden) belirlediği kimseler ve yine belirlediği sayıda insandan oluşmaktadır. İstanbul, Edirne, Konya gibi büyük şehirlere bakıldığında imaretlerin genel anlamda ortak bir menüye sahip olduklarını söyleyebilmek mümkündür. Hemen hepsinde sabahları pirinç çorbası akşamları da bulgur çorbası verilmektedir. Bu çorbaların içlerine karıştırılan ekstra malzemeler farklılık gösterse de genel olarak aynıdır. Yine bütün imaretlerde Perşembe

günleri, bayramlar, ramazan ve önemli gecelerde daha özenli menüler sunulduğu görülmektedir. Muharrem ayının 10. günü hepsinde aşure yapılır ve genelde Perşembe günleri de zerde çıkarılır.

Vakıflar tarafından finanse edilmiş olan imaretlerin kökeninde, Türk ve İslâm devletlerinde görülen yedirme içirme geleneğinin pay sahibi olduğu kuşkusuzdur. Bu gelenek Osmanlı öncesinde bazen belli günlerde kutlama ya da anma vesilesiyle yapıldığı gibi hükümdarın da statü ve güç göstergesi olarak ortaya çıkmıştır. Bizans'ın eksenonlarından da etkilendiği görülmektedir. Ancak müstakil bir yapı ve bir müessese olarak olgunlaşması Osmanlıya özgüdür. Ayrıca yılın belli dönemlerinde ve belli amaçlar doğrultusunda değil yılın 365 günü bu hizmet ücretsiz olarak sunulmuştur.

Halen az sayıda imarethanede de olsa bu gelenek sürdürüldüğü gibi bu somut olmayan kültür mirası günümüze adapte olmuş haliyle de yaşamaktadır. Altında yatan sebep veya (güç, iktidar, hayır) sebepler tek yönlü ele alınmamalıdır. Yüzyıllar boyunca uygulana gelmiş bu somut olmayan kültür mirası ve onun somutlaşmış mekânları olan imaretler, edebiyattan tarihe, mimari özelliklerinden kültürel anlamına kadar müstesna bir konudur.

Kaynakça

- ABDÜLKADİROĞLU, Abdülkerim. “Halîmî Çelebi”, DVİA, c. 15, s. 343-344, İstanbul 1997.
- ACAR, Türkan. “Anadolu Türk Mimarisinde Tabhaneli Camiler”, Ege Üniversitesi S.B.E. Sanat Tarihi A.B.D. Basılmamış Doktora Tezi, 2011.
- ACAR, Türkan. “Tabhaneli Camilerin Tipolojisi Üzerine Bir Deneme”, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı:28, s. 303-326, Nisan 2013.
- AÇIKGÖZ, Serhat. "Fatih Devri Ayasofya Vakfiyesine göre Ayasofya Vakfı'nın İstanbul'un yeniden inşa edilmesindeki önemi", Marmara Üniversitesi S.B.E. İktisat A.B.D. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.
- AHUNBAY, Zeynep. “Mimar Sinan’ın Şehirci Yönü”, Vakıf Haftası Dergisi, sayı:6, s. 131-139, 1989.
- AHUNBAY, Zeynep, “Sultan Ahmed Külliyesi”, DBİA, c. 7, s. 55-56, İstanbul 1994.
- AKAKUŞ, Recep. Tarihi Kimliği Açısından Nuruosmaniye Külliyesi ve Kur’an-ı Kerim Öğretimi, Nuruosmaniye Kültür ve Yardım Derneği yay., İstanbul 2010.
- AKBULUT, İlhan. “Vakıf Kurumu, Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi”, Vakıflar Dergisi, sayı:30, s. 59-70, 2007.
- AKBULUT, Müşfika. “Üsküdar Yeni Cami ve Külliyesi”, Marmara Üniversitesi S.B.E. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet; ÖZTÜRK, Said; BAŞ, Yaşar. Üç Devirde Bir Mabed-Ayasofya, OSAV yay., İstanbul 2005.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet. “İcâre-i Vâhide”, DVİA, c.21, s. 388-389, İstanbul, 2000.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet. İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, OSAV yay., İstanbul 1988.
- AKKANAT, Cevat. “Eskişehir’de Sosyal Hayatın Merkezi: Kurşunlu Camii ve Külliyesi”, Diyanet Dergisi, sayı: 235, s. 58-61, Temmuz 2010.
- AKTEPE, M. Münir. “Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'ya Aid İki Vakfiye”, Tarih Dergisi, c. 11, sayı:19, s.149-160, İstanbul 1960.
- AKTÜRE, Sevgi. 19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliğı, 1981.

- ALİOĞLU, E. Füsün; AYDEMİR Olcay. “Haseki Hürrem Sultan Külliyesi, Tarihsel Veriler Bağlamında Külliyeinin Konumlanma Özellikleri”, Vakıf Restorasyon Yıllığı, sayı:2, s.8-18, İstanbul 2011.
- ALİOĞLU, Füsün; AYDEMİR, Olcay. "Nuruosmaniye Camii ve 2010-2012 Yılları Restorasyonu", Vakıf Restorasyon Yıllığı Dergisi, sayı:5, s. 77-90, 2012.
- ALKAN, Mustafa, “Osmanlı Vakıf Sisteminde Bozulma Üzerine Bazı Düşünceler”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, sayı:166, s. 67-83, Şubat 2007.
- ALPGÜVENÇ, Can. İki Hanım Sultan Hürrem ve Mihrimah, Kaynak yay., İstanbul 2013.
- ATAMAN, Alparslan. Bir Göz Yapıdan Külliyeeye Osmanlı Külliyelerinde Kamusal Mekan Mantiği, Mimarlar Tasarım yay., İstanbul 2001.
- AYKUTLU, Feza. “Şehzade Ve Süleymaniye Külliyesi’nde Su Mimarisi”, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Mühendislik Ve F.B.E. Mimarlık A.B.D. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı. Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451), İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1972.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı. Osmanlı Mimarisinin İlk Devri, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., c.I, İstanbul 1989.
- BARKAN, Ömer Lütfi. “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler”, Vakıflar Dergisi, sayı:2, s. 279-386, Ankara 1942.
- BARKAN, Ömer Lütfi. “Süleymaniye Cami ve İmareti Tesislerine Ait Yıllık Bir Muhasebe Bilançosu (1585-1586)”, Vakıflar Dergisi, sayı: 9, s. 109-161, 2006.
- BAYARTAN, Mehmet. “Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler”, Osmanlı Bilimi Araştırmaları, c.10, sayı:1, s.157-175, İstanbul 2008.
- BAYRAM, Sadi. “Sultan II.Bayezıd'ın Vakfiyelerindeki ve Hududnamesi'ndeki Tezyinat ve Kültürümüzdeki Yeri”, IX.Türk Sanatları Kongresi Bildiri Özetleri, s.35, Ankara 1991.
- BEHÇET, Mehmet. Kastamonu Âsâr-i Kadimesi, Kastamonu Valiliği İl Özel İdaresi yay., Kastamonu 1998.
- BEŞİRLİ, Hayati. “Kutadgu Bilig’de Hükümdarlık ve Hükümdarın Meşruiyeti”, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi, c. 5, sayı: 14, s. 19-33, Yaz 2016.

- BEŞİRLİ, Hayati. “Türk Kültüründe Güç, İktidar, İtaat Ve Sadakatin Yemek Sembolizmi Esasında Değerlendirilmesi”, Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, sayı:58, 2011.
- BİLGİCİOĞLU, Banu. “Halime Hatun Külliyesi”, DVİA, c. 25, s.338-339, İstanbul 1997.
- BUDAK, Ayşe. "İmaret Kavramı Üzerinden Erken Osmanlı Ters T Planlı Zaviyeleri İle Aşhanelerin İlişkisi: Osmanlı Aşhanelerinin Kökenine Dair Düşünceler" Metu Jfa, (33/1), s. 21-36, Ankara 2016.
- BULUŞ, Abdülkadir. “Sivil Toplum Kuruluşlarına Tarihsel Bir Örnek: Osmanlı Vakıfları”, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, sayı:16, s:21-36, Konya 2009.
- BUZ, Ayhan. Sokullu'dan Damat Ferit'e Osmanlı Sadrazamları, Neden Kitap yay., İstanbul 2007.
- CANTAY, Gönül. Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu, Ankara 2002.
- CEBİRBAY, M. Ali; IŞIK, Nermin. “Osmanlı Dönemi’ne Ait Toplu Beslenme Sistemi Örneği: İmaretler”, VI. International Turkic Art, History And Folklore Congress, s. 1-7, Mayıs 2006.
- CEYLAN, Oğuz. “Nuruosmaniye Camii Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Projeleri”, Vakıf Restorasyon Yıllığı, sayı: 5, s. 44-57, 2012.
- ÇAKMAK, Şakir. “Gölmarmara Halime Hatun İmaret Restitüsyon ve Restorasyon Önerileri”, Sanat Tarihi Dergisi, sayı: 28/1, s.25-49, İzmir 2009.
- ÇELEBİOĞLU, Amil. Ramazannâme, Tercüman 1001 Temel Eser Serisi, nr. 22, İstanbul 1974
- ÇELİK, Celalettin. “Kültürel Sembol Sistemi Olarak İsimler: İsim Sosyolojisine Giriş”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 6, sayı:2, s. 39-61, 2006.
- ÇETİN, Altan. “Memluk Sultanlarının İn'am ve İhsanlarına Dair”, Ekev Akademi Dergisi, sayı:26, s. 101-114, Kış 2006.
- ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa. “Külliyeler”, DVİA, c. 26, s. 542-544, Ankara 2002.
- ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa. ““Lala Mustafa Paşa Külliyesi”, DVİA, c. 27, s. 75-77, Ankara 2003.
- ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa. “Laleli Külliyesi”, DVİA, c. 27, s. 86-89, Ankara 2003.
- ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa. “Meydan Camii”, DVİA, c. 29, s. 499-500, Ankara 2004.

- ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa. “ Nilüfer Hatun İmaretı”, DVİA, c. 33, s. 124-126, İstanbul 2007.
- ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa. “Osmanlı’da Baş Mimarlar” Türk Dünyası Kültür Atlası, c.4, s.250-326, İstanbul 2002.
- ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa. “Sultan Ahmed Camii ve Külliyesi”, DVİA, c. 37, s. 497-502, İstanbul 2009.
- DEMİR, Mustafa, “Türkiye Selçuklu Şehirlerinde İmaret Kurumlan ve Vakıfları”, Vakıflar Dergisi, sayı: 27, s. 41-46, Ankara 1998.
- DEMİR, Sema. “Kültürel Bellek, Gelenek Ve Halk Bilimi Müzeleri”, Milli Folklor Dergisi, yıl:24, sayı:95, s. 184-193, 2012.
- DENKNALBANT, Ayşe. “Kasımpaşa Külliyesi”, DVİA, c. 24, s. 550-552, İstanbul 2001.
- DENİZ, Ahmet. “Vakıf Sistemi ve Osmanlı Yönetiminde Kars Vilayetinde Kurulan Vakıfların Analizi”, Sobider (Sosyal Bilimler Dergisi), sayı: 6, s. 332-342, Mart 2016.
- DER ANDREASYAN, Hrand. Polonyalı Simeon’un Seyahatnamesi (1608-1619), Everest yay., İstanbul 2013.
- DERNSCHWAM, Hans. İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü, çev. Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı yay., Mersin 1992.
- DOĞAN, Mehmet Sait. “Vakıf Medeniyetimize Sosyal Siyaset ve Sosyoloji Açısından Bir Yaklaşım”, İ.Ü. Sosyoloji Konferansları Dergisi, sayı:34, s. 9-28, 2006.
- DOĞAN, Sema. “Haseki Külliyesi”, DVİA, c. 16, s. 370-372, İstanbul 1997.
- DÜNDAR, Abdülkadir. “Bir Belgeye Göre Amasya II. Bayezid Külliyesi”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. XLIV, sayı: 2, s. 131-172, Ankara 2003.
- EKİCİ, Metin; FEDAKAR, Pınar. “Ege Üniversitesi” Deneyimleriyle Somut Olmayan Kültürel Mirası “Yaşatarak Koruma”, Milli Folklor Dergisi, yıl: 25, sayı: 100, s. 50-60, 2013.
- EMECEN, Feridun. “Fodula”, DVİA, c. 13, s. 167-170, İstanbul 1996.
- EREN, Fikret. "Osmanlı Dönemi Vakıfları", Vakıf Haftası Dergisi, sayı:5, s: 195-201, 1987.
- ERİŞ, İhsan; YÜZEROĞLU, Uğur; DEMİR, Nüket. “Atik Valide Sultan Külliyesi 2011-2013 Yılları Restorasyonu ve Uygulamaları”, Vakıf Restorasyon Yıllığı, sayı:6, s. 100-114, İstanbul 2013.
- ERGİN, Muharrem, Orhun Abideleri, Hisar yay., İstanbul 2003.

- ERKARA, Ayşe. “Tokat Merkez'de Osmanlı Dönemi Dini Mimarisi”, Erciyes Üniversitesi S.B.E. Sanat Tarihi A.B.D., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- ERKEN, Sabih; BEŞBAŞ, Nermin; DENİZ, Hikmet. Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, c. 3, Vakıflar Genel Müdürlüğü yay., Ankara1983.
- ERTEM, Adnan. "Osmanlıdan Günümüze Vakıflar", Vakıflar Dergisi, sayı: 36, s: 25-66, 2011.
- ERTEM, Adnan. “Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Sosyal Bütünleşme Açısından Vakıflar”, İ.Ü. S.B.E. Basılmamış Doktora Tezi, 1997.
- ERTUĞ, Zeynep T. “İmaret”, DVİA, c.22, s.220, İstanbul 2000.
- ERZİNCAN, Tuğba. “Sinan Paşa Külliyesi”, DVİA, c. 37, s. 237-238, İstanbul 2009.
- EYİCE, Semavi, “Ayasofya İmareti”, DVİA, c.4, s.212-213, İstanbul 1991.
- EYİCE, Semavi, “Ayasofya İmareti”, DBİA, c.1, s. 448-449, İstanbul 1994.
- EYİCE, Semavi. “Beyazıt II Camii ve Külliyesi (Amasya)”, DVİA, c. 6, s. 40-42, İstanbul 1992.
- EYİCE, Semavi. “Beyazıt II Camii ve Külliyesi (Edirne)”, DVİA, c. 6, s. 42-45, İstanbul 1992.
- EYİCE, Semavi. “Beyazıt II Camii ve Külliyesi (İstanbul)”, DVİA, c. 6, s. 45-49, İstanbul 1992.
- EYİCE, Semavi. “İlk Osmanlı Devrinin Dini ve İctimai bir Müessesesi: Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler”, İktisat Fakültesi Mecmuası, c. 13, s. 3-80, İstanbul 1962.
- EYİCE, Semavi. “Nuruosmaniye Külliyesi”, DVİA, c. 33, s. 264-266, İstanbul 2007
- EYİCE, Semavi. “Sincanlı’da Sinan Paşa İmareti”, Vakıflar Dergisi, sayı:10, s: 303-336, Ankara 1973.
- EYÜPGİLLER, Kutgün; ÖZALTIN, Mine; “Restitüsyon ve Restorasyon”, Bir Şaheser Süleymaniye Külliyesi, s.221-232, Ankara 2007.
- FAROQHI, Suraiya. “16. ve 17. Yüzyılda Anadolu İmaretlerinde Ziyafet Yemekleri”, Türk Mutfağı Dergisi, s.115-123, (Ed. Arif Bilgin-Özge Samancı), Ankara 2008.
- FURAT, Ahmet Hamdi. “İslam Hukukunda Vakıf Akdinin Bağlayıcılığı”, İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 27, s.61-84, İstanbul 2012.
- GABRIEL, Albert. Bir Türk Başkenti Bursa, (çev. Neslihan Er, vd.), c. I, İstanbul 2010.
- GENCA, Elif. “Osmanlı Hukukunda Vakıfların Denetimi (Evkaf-I Hümayun Nezareti)”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, c. 72, sayı:1, s. 531-554, 2014.

- GÖKSOY, İsmail Hakkı. “İbn Battûta’ya Göre Güneydoğu Asya Ülkeleri”, Dini Araştırmalar Dergisi, c. 4, sayı: 12, s. 49-70, Ocak-Nisan 2002.
- GÜLTEKİN, Gülbin. “Mihrişah Valide Sultan Külliyesi”, DBİA, c.5, s.459-461, İstanbul 1994.
- GÜNAY, Hacı Mehmet. “Vakıf”, DVİA, c.42, s. 475-479, İstanbul 2012.
- GÜNDÜZÖZ, Güldane. “Osmanlı Tekke Mutfak Kültürü ve Mecmuâ-i Fevâid”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Dergisi, c. 20, sayı:2, s. 175-205, 2016.
- GÜRBIYIK, Cengiz. “Osmanlı İmarethanelerinin (Aşevi) Tipolojisi Üzerine Bir Deneme”, Sanat Tarihi Dergisi, c.24, s.23-51, Nisan 2015.
- HALAÇOĞLU, Yusuf. XIV.- XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, TTK yay., Ankara, 2003.
- HALAÇOĞLU, Yusuf. “Menzil”, DVİA, c. 29, s. 159-161, Ankara 2004.
- HALAÇOĞLU, Yusuf. "Osmanlılarda Vakıf Müessesesi", Vakıf Haftası Dergisi, sayı:1, s: 98-99, 1984.
- HAMMER, Joseph V. Büyük Osmanlı Tarihi, c. 15, İstanbul 2008.
- HASKAN, Mehmet Nermi. Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, c.I, İstanbul 2001.
- HIZLI, Mefail. “Bursa’da Selatin İmaretleri”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 10, sayı: 1, s. 33-62, Bursa 2001.
- IŞIK, Hayriye. “Bir Kamu Hizmeti Birimi Olarak Vakıfların Osmanlı Toplum Yaşamındaki Rolü”, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, sayı: 16, s. 1-10, Nisan 2009
- IŞIN, Mary, Sherbet and Spice: The Complete Story of Turkish Sweets and Desserts, I.B. Tauris, 2013.
- İNCE, Kasım. “Kurşunlu Külliyesi”, DVİA, c. 26, s. 448-450, Ankara 2002.
- KALAFAT, Murat. “Gülbus Emetullah Sultan’ın Baniliği”, Erciyes Üniversitesi S.B.E. Sanat Tarihi A.B.D. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2011.
- KARABAŞA, Solmaz. “Uygulamaları Açısından Somut Olmayan Kültürel Miras Ve Folklor”, Folklor/Edebiyat Dergisi, c.20, sayı:80, s. 99-105, 2014/4.
- KARAKAYA, Enis. “Murâdiye Külliyesi”, c. 31, s. 201-203, İstanbul 2006.
- KARAKAYA, Enis. “Orhan Gazi Camii ve İmaretı”, DVİA, c.33, s. 386-387, İstanbul 2007.
- KARTAL, Şehri. “Haseki Hürrem Sultan Yapıları”, İTÜ F.B.E. Mimarlık A.B.D. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.

- KAYA, Süleyman. “Para Vakıfları Üzerine”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, c.1, sayı:1, s. 189-203, 2003.
- KAYAOĞLU, İsmet. “Vakfin Menşei Hakkındaki Görüşler”, Vakıflar Dergisi, sayı:11, s. 49-55, Ankara 1976.
- KAYAOĞLU, İsmet. "Selçuklu Vakıflarına Genel Bir Bakış", Vakıf Haftası Dergisi 2, s. 22-25, 1985.
- KAZICI, Ziya; ŞEKER, Mehmet. İslam-Türk Medeniyeti Tarihi, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- KAZICI, Ziya. “Osmanlı Devleti’nde İmaret”, Osmanlı Ansiklopedisi, c.5, s. 44-48, Ankara 1999.
- KELEŞ, Hamza. “Osmanlılarda 19. Yüzyıldaki Para Vakıflarının İşleyiş Tarzı ve İktisadî Sonuçları Üzerine Bir Çalışma”, G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, c: 21, sayı:1, s. 189-207, 2001.
- KEMALOĞLU, Muhammet. “Türkiye Selçuklularında İçtimai Müesseseler ve Eserler”, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, c.1, sayı: 4, s. 1-31, Aralık 2014.
- KILIÇ, Orhan. “Eski Türklerde Açık Doyurma Çıplağı Giydirme Geleneği”, Tarih Bilinci Dergisi, sayı:2, s. 17-20, Ekim-Kasım-Aralık 2007.
- KOCA, Salim. “Toy”, DVİA, c. 41, s. 270-272, Ankara 2012.
- KOLAY, İlknur Aktuğ. “Damad İbrâhim Paşa Külliyesi”, DVİA, c. 8, s. 447-449, İstanbul 1993.
- KOZAN, Ali. “Damat İbrahim Paşa ve Hanımı Fatma Sultan’a Ait 1721 Tarihli Vakfiye’nin Nevşehir’e Ait Kısmı”. Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları, s. 37-39, Nevşehir 2008.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad. “Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü”, İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi, Ötüken yay., İstanbul 1983.
- KUBAN, Doğan. Çağlar Boyunca Türkiye Sanatının Anahtarları, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2016.
- KUBAN, Doğan. “Nuruosmaniye Külliyesi”, DBİA, c. 6, s. 100-103, İstanbul 1994.
- KUBAN, Doğan. Osmanlı Mimarisi, YEM yay., İstanbul 2007.
- KURAN, Aptullah. “Orta Anadolu’da Klasik Osmanlı Mimarisi Çağının Sonlarında Yapılan İki Külliye”, Vakıflar Dergisi, sayı: 9, s. 239-265, Ankara 1971.
- KURAN, Aptullah. Selçuklular’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de Mimarlık, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2012.

- KURT, İsmail. “Vakıf Müessesesi XV. ve XVI. Asır Vakıfları”, XV. ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler, s. 501-531, Ensar yay., İstanbul 1997.
- KÜÇÜKDAĞ Yusuf. Karapınar Sultan Selim Külliyesi, Karapınar Belediyesi yay., Konya 1997.
- KÜRKÇÜOĞLU, Kemal Edip. Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü yay., Ankara 1962.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir. “Murad III”, DVİA, c. 30, s. 172-176, İstanbul 2005.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir. “Lala Mustafa Paşa”, DVİA, c. 27, s.73-74, Ankara 2003.
- MÜDERRİSOĞLU, Fatih. “Bâni Çoban Mustafa Paşa ve Bir Osmanlı Şehri Gebze”, Vakıflar Dergisi, sayı: 25, s. 67-124, Ankara 1995.
- MÜDERRİSOĞLU, Fatih. “Edirne II. Bayezid Külliyesi”, Vakıflar Dergisi, sayı: 22, s. 151-198, Ankara 1991.
- MÜDERRİSOĞLU, Fatih. “16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda İnşa Edilen Menzil Külliyesi”, Hacettepe Üniversitesi S.B.E. Arkeoloji-Sanat Tarihi A.B.D. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993.
- MÜDERRİSOĞLU, Fatih. “Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti’nde Menzil Yerleşimleri”, Türkler Ansiklopedisi, c.10, s. 920-926, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.
- MÜLAYİM, Selçuk. “Süleymaniye Camii ve Külliyesi”, DVİA, c. 38, s. 114-119, İstanbul 2010.
- NEFTÇİ, Aras. “Laleli Külliyesi'nin İnşaat Süreci”, İTÜ S.B.E. Sanat Tarihi Bölümü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002.
- NEFTÇİ, Aras. “Nuruosmaniye Külliyesi'nin Yazıları”, Sanat Tarihi Defterleri 1, s. 7-34, İstanbul 1996.
- NEFTÇİ, Aras. “Üsküdar Yeni Valide Camisi'nin Yapım Hikâyesi”, Sanat Tarihi Defterleri, Filiz Özer’e Armağan, sayı:13-14, s.139-163, İstanbul 2010.
- OĞUZ, İbrahim. “Osmanlı Vakıflarında İstibdal Problemi (Midilli Örneği)”, Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi, c. 34, sayı: 58, s. 583-601, 2015.
- ORBAY, Kayhan. “Bursa'da Sultan II. Murad Vakfi'nin Mali Tarihi (1608-1641)”, İktisat Fakültesi Mecmuası, c. 61, sayı: 2, s. 293-322, 2011.
- ORMAN, İsmail. “Şehzade Külliyesi”, DVİA, c. 38, s. 483-485, İstanbul 2010.
- ORMAN, Tülay Sezgin. “Yeni Vâlide Külliyesi”, DVİA, c. 43, s. 433-435, İstanbul 2013.

- ÖMER HİLMİ EFENDİ, İthaf-ül Ahlaf Fi Ahkam-il Evkaf, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1977.
- ÖZAYDIN, Mehmet Merve. “Vakıfların Sosyal Politika İşlevleri ve Günümüzde Artan Önemi”, İş Hukuku ve İktisat Dergisi (Kamu-iş), c.7, sayı: 2, s. 2-32, 2003.
- ÖZCAN, Tahsin. “Osmanlı İmaret Sisteminin İktisadi İşleyişi: (Klasik Dönem), Marmara Üniversitesi S.B.E. Yüksek Lisans Tezi, 1991.
- ÖZCAN, Tahsin. “Osmanlı’da Vakıf Külliye Geleneği ve Yeniden İhyası”, Diyanet Dergisi, sayı:98, s. 26-31, Şubat 1999.
- ÖZÇELİK, Serpil. "İstanbul Halı Müzesi -Geçmişten Bugüne Halı ile Tarihi Bir Yolculuk-." Vakıflar Dergisi, sayı:41, s.185-196, 2014.
- ÖZDAMAR, Mustafa. "Vakfetmek." Vakıflar Dergisi, sayı:19, s: 5-10, 1985.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi. “Vakfiye”, DVİA, c:42, s: 465-467, İstanbul 2012.
- ÖZKAYA, H. Gökçen. “Vakıf İstibdal Kayıtları, İstanbul’da Barınma Kültürü ve Kent Yapısına Dair Neler Sunar?”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, c. 8, sayı: 16, s. 467-488, 2010.
- ÖZKUL, Nurşen. “Gölmarmara Halime Hatun Külliyesi”, Türk Etnografya Dergisi, sayı: 20, s. 131-162, Ankara 1997.
- ÖZLÜ, Zeynel. “Osmanlı Devletinde Tekkelere Bir Bakış: Aşure Geleneği”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi, sayı: 57, s. 191-212, 2011.
- ÖZTÜRK, Nazif. “Tarihte ve Bugün Vakıflar Eliyle Aileye Götürülen Hizmetler”, Vakıf ve Aile Dergisi, sayı: 3, yıl: 3, c. 1, s. 78-89, Eylül-Aralık 1993.
- PARLAK, Sevgi. “Mihrişah Valide Sultan Külliyesi”, DVİA, c.30, s. 42-44, İstanbul 2005.
- PARLAR, Birsen. “Kastamonu Yakup Ağa İmaret Restorasyon Projesi”, İTÜ F.B.E. Mimarlık A.B.D. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- PEKER, Ali Uzay. “Amasya Sultan II. Bayezid Külliyesi”, Tasarım Merkezi Dergisi, sayı: 2, s. 26-33, Ocak 2007.
- PEKER, Ali Uzay. “Bursa Hudâvendigâr Külliyesi”, Tasarım Merkezi Dergisi, sayı:4, s. 16-21, Mart 2007.
- SABIRLI, Tijen. “Vakfiyesi ve Muhasebe Kayıtları Işığında Nurbanu Atik Valide Sultan Vakfı”, İ.Ü. S.B.E. İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.
- SAĞIR, Yusuf. “Vakfiyelerine ve Belgelerine Göre Şehzade Mehmet Vakıfları”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c.9, sayı: 43, s. 921-938, Nisan 2016.

- SAKAOĞLU, Necdet. “Mihrişah Valide Sultan ”, DBİA, c.5, s. 458, İstanbul 1994.
- SCHWEİGGER, Salomon. Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581, çev. Türkis Noyan, Kitap Yay., İstanbul 2004.
- SEVİM, Sezai. “Osmanlı’nın Kuruluş Devri Saray Anlayışı Ve Bursa Sarayı”, Bursa’da Zaman Dergisi, sayı:10, s. 18-23, Nisan 2014.
- SEYHAN, Köksal. “Çoban Mustafa Paşa Külliyesi”, DVİA, c. 8, s. 351-354, İstanbul 1993.
- SINGER, Amy. “İmaretler”, çev: Alim Yılmaz, Türkler Ansiklopedisi, c.10, s.483-490, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002.
- SINGER, Amy. “Evliya Çelebi Seyahatnamesinde İmaretler”, Evliya Çelebi Konuşmaları, çev: H. Nazlı Pişkin, s.222-235, Yapı Kredi yay., İstanbul 2011.
- SINGER, Amy. Osmanlı’da Hayırseverlik Kudüs’te Bir Haseki Sultan İmaret, çev: Dilek Şendil, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2004.
- SINGER, Amy, “Osmanlı İmaretlerinde Sunulan Yemeklerde Tek Tiplilik ve Çeşitlilik”, Yemek ve Kültür Dergisi, sayı:31, s.44-56, İstanbul 2013.
- SÜRMEŒEN, Pınar. “Laleli Külliyesi İmaret Restorasyon Projesi”, İ.T.Ü, F.B.E. Mimarlık A.B.D. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.
- ŞAHİN, İlhan. “Nurbânû Sultan”, DVİA, c. 33, s. 250-251, İstanbul 2007.
- ŞEKER, Mehmet. İslam’da Sosyal Dayanışma Müesseseleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., İstanbul 2012.
- ŞEKER, Mehmet. “Müslüman–Türklerde Sosyal Dayanışma Müessesesi Olarak Vakıflar”, Vakıf Haftası Dergisi, sayı:1, s. 112-126, 1984.
- ŞEKER, Mehmet. “Vakfiyelerin Türk Kültürü Bakımından Özellikleri”, Tarih İncelemeleri Dergisi, c:8, sayı:1, s: 1-18, 1993.
- ŞEŞEN, Ramazan. “Sinan Paşa’nın Arapça Vakfiyesinin Tercümesi”, Vakıflar Dergisi, sayı:10, s. 337-343, Ankara 2016.
- ŞİBİL, Bayram. "Vakıfların Mali Bünyesi ve Kaynakları." Vakıf Haftası Dergisi, sayı: 2, s. 111-112, 1985.
- TANMAN, M. Baha. “Atik Vâlide Sultan Külliyesi”, DVİA, c. 4, s. 68-73, İstanbul 1991.
- TANMAN, M. Baha. “Sinan’ın Mimarisi / İmâretler”, Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri 1, s: 334-353, İstanbul 1988.
- TAŞKIRAN, Nimet. Hasekinin Kitabı, Haseki Hastanesini Kalkındırma Derneği yay., İstanbul 1972.

- TATAR, Taner . "Gelenek ve Gelecek", Sosyoloji Konferansları Dergisi, sayı:26, s. 199-215, 2011.
- TEBER, Ömer Faruk. "Osmanlı Toplumunda Bir Sosyal Kurum Olarak Vakıf Çeşitleri ve İşleyişi", Dini Araştırmalar, c. 4, sayı: 12, s: 197-205, Ocak-Nisan 2002.
- TUŞ, Muhittin. "Osmanlılarda Özel Toprak Mülkiyeti Ve Vakıf Münasebeti", Selçuk Üniversitesi S.B.E. Dergisi, sayı:5, s. 181-196, 1999.
- TÜRKOĞLU, İrfan. "Osmanlı Devletinde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, c. 18, sayı:2, s. 187-196, 2103.
- TÜTÜNCÜ, Mehmet. "Türkiye’de En Eski Türkçe Kitabe", Düşünce ve Tarih Dergisi, s. 16-23, Mayıs 2015.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. "Karamanoğulları Devri Vesikalarından İbrahim Beyin Karaman İmaretı Vakfiyesi", Belleten, c.I, sayı:1, (İkinci Basım) Ankara 1995.
- YAVAŞ, Doğan. "Bursa Muradiye Külliyesi", DVİA, c. 31, s. 196-198, İstanbul 2006.
- YAVUZ, Yusuf Şevki. "Âşûrâ", DVİA, c. 4, s. 24-26, İstanbul 1991.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin. "Vakıf", DVİA, c. 42, s. 479-486, İstanbul 2012.
- YERASİMOS, Marianna. 500 Yıllık Osmanlı Mutfağı, Boyut yay., İstanbul 2014.
- YERASİMOS, Stefanos. Sultan Sofraları: 15. ve 16. Yüzyılda Osmanlı Saray Mutfağı, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2002.
- YILMAZ, Ahmet. "Osmanlı mimarisinde külliye olgusu ve Atik Valide Külliyesi örneği", Mimar Sinan Üniversitesi F.B.E. Mimarlık A.B.D. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.
- YÜCEL, Erdem. "Manisa Muradiye Camii ve Külliyesi" Vakıflar Dergisi, sayı: 7, s. 207-214, İstanbul 1968.
- YÜKSEL, Ahmet Turan. "Türk-İslâm Medeniyetinde Vakıfların Yeri Ve Önemi", Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı:13, s. 47-54, 2002.
- YÜKSEL, Hasan. "Osmanlı sosyal ve ekonomik hayatında vakıfların rolü (1585-1683)", Ankara Üniversitesi S.B.E. Tarih A.B.D. Basılmamış Doktora Tezi, 1990.
- YÜKSEL, Hasan. "Vakfiye", DVİA, c.42, s. 467-469, İstanbul 2012.
- YÜKSEL, İ. Aydın. "İmaretler", Vakıf Haftası Dergisi, sayı: 2, s.163-167, Ankara 1985.
- YÜKSEL, İ. Aydın. Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid Yavuz Sultan Selim Devri (886-926/1481-1520), İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1983.

Tarihsel Kaynaklar

- Aşıkpaşaoğlu Tarihi [Tevarih-i Al-i Osman], haz. Nihal Atsız, İstanbul 1970.
- Aşıkpaşazade, Osmanğollarının Tarihi, haz. Kemal Yavuz, Yekta Saraç, K yay., 2003.
- Ayvansarâyî. Hadîkat'ül Cevâmî İstanbul Camileri ve Diğer Dîni-Sivil M'imârî Yapılar, cild-i Evvel, Ahmed Nezih Galitekin, İşaret yay., İstanbul 2001.
- Hoca Saadettin, Tacü't- Tevarih, c. I, II, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1979.
- İbn Batuta Seyahatnamesi'nden Seçmeler, haz. İsmet Parmaksızoğlu, M.E.B. yay., İstanbul 1989.
- Mehmed Neşri, Neşrî Tarihi (Kitâb-ı Cihannümâ), c. I-II, haz. F.Reşit Unat, M.Altay Köymen, TTK yay., Ankara 1995.
- Nizamülmülk, Siyasername, haz. M. Altay Köymen, Ankara 1999.
- Tevârih-i Âl-i Osman (Anonim- F. Giese Neşri), haz. Nihat Azamat, Edebiyat Fakültesi yay., İstanbul 1992.
- Evliya Çelebi, Seyahatname, c. 2-1, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi yay., İstanbul 2005.
- Evliya Çelebi, Seyahatname, c. 3-2, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi yay., İstanbul 2006.
- V.G.M.A., Defter no: 740, sayfa no: 405, sıra no:158
- V.G.M.A., Defter No:613, Sayfa No:50, Sıra No:5
- B.O.A., Bab-ı Ali Evrak Odası, Dosya No: 3127, Gömlek No:234479
- B.O.A., Bab-ı Ali Evrak Odası, Dosya No: 3229, Gömlek No:242125
- V.G.M.A., Defter No:608/2, s. 222.
- V.G.M.A., Defter no: 574, sayfa no: 80, sıra no: 40
- V.G.M.A., Defter no: 642, sıra no: 1.
- V.G.M.A., Defter no: 636, sıra no: 1.
- B.O.A., Cevdet Belediye, Dosya no: 97, Gömlek no: 4838.

İnternet Kaynakları

<http://www.barandergisi.net/bizansta-vakif-ii-makale,1152.html>

http://www.isav.org.tr/img/20131030_4127313495.pdf

<https://www.academia.edu/9170094/Vak%C4%B1f-Trust-Foundation>

<http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=382185>

<http://ihvanforum.org/55597-islam-da-vakif-anlayisi.html>

http://kurumsal.kultur.gov.tr/turkiye/kastamonu/gezilecek_yer/yakupaga-kullyes

<http://www.mimarsinan.gen.tr/tag/suleymaniye-imareti/>

http://www.mimarlikmuzesi.org/Collection/Detail_suleymaniye-camisi_10014.aspx

<http://imoistanbul.org/imoarsiv/seminer-notlari-nisan-2016/santiye/nuri-ozer>

<http://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/wp-content/uploads/sultan-kulliyeleri.pdf>

<http://www.unesco.org.tr/?page=15:62:1:turkce>

http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/somut_olmayan_km/SOKM_TR.pdf

<http://www.unesco.org.tr/?page=11:129:5:turkce>

<http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00009-TR-PDF.pdf>

https://www.academia.edu/24601651/Mek%C3%A2n%C4%B1n_Belle%C4%9Finden_Bellek_Mek%C3%A2nlar%C4%B1na_Korumada_De%C4%9Fi%C5%9Fen_De%C4%9Fer_Anlay%C4%B1%C5%9F%C4%B1_ve_K%C3%BClt%C3%BCrel_Miras

<http://www.milliyet.com.tr/bir-hayir-kurumu/ali-riza-karduz/cumartesi/yazardetay/18.06.2016/2264322/default.htm>

http://www.osmancik.net/haber_detay.asp?haberID=1001

<http://www.haberler.com/osmancik-ta-imaret-gelenegi-600-yildir-devam-4818684-haberi>

<http://aa.com.tr/tr/turkiye/imaret-kulturu-sabah-corbasi-dagitimiyla-canlandirilacak/433349>

http://valide.com.tr/manu_detay.php?lng=turkish&icr=110